

Monica Violeta Achim

CORUPȚIA ȘI ECONOMIA SUBTERANĂ

TEORII ȘI STUDII

Presa Universitară Clujeană

MONICA VIOLETA ACHIM

CORUPȚIA ȘI ECONOMIA SUBTERANĂ

TEORII ȘI STUDII

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Cristina Ciumaș

Prof. univ. dr. Sorin Nicolae Borlea

ISBN 978-606-37-0217-4

© 2017 Autoarea volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autoarei, este interzisă și se pedepsește conform legii.

**Universitatea Babeș-Bolyai
Presă Universitară Clujeană**

Director: Codruța Săcelean

Str. Hasdeu nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel./fax: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro

<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

MONICA VIOLETA ACHIM

**CORUPȚIA
ȘI ECONOMIA SUBTERANĂ**

TEORII ȘI STUDII

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2017

Cuprins

Introducere.....	9
Lista tabelelor, graficelor și figurilor	13
Capitolul 1. Corupția și economia subterană – abordări teoretico-metodologice	17
1.1. Abordări conceptuale.....	17
1.1.1. Definirea corupției	17
1.1.2. Definirea economiei subterane.....	18
1.1.3. Evaziunea fiscală și fraudă fiscală	24
1.2. Instrumente de măsurare.....	31
1.2.1. Măsurarea corupției	31
1.2.2. Măsurarea economiei subterane.....	31
1.3. Relația dintre corupție și economia subterană.....	35
1.4. Studii de caz	38
1.4.1. Corupția în țările Uniunii Europene	38
1.4.2. Economia subterană în țările Uniunii Europene	41
1.4.3. Relația între corupție și economia subterană. Studii de caz	44
Capitolul 2. Cauze ale corupției și economiei subterane	47
2.1. Cauze generale. Revizuirea literaturii.....	47
2.2. Rolul presiunii fiscale.....	54
2.2.1. Abordări generale privind presiunea fiscală	54
2.2.1.1. Presiunea fiscală. Concepte și instrumente de comensurare ...	54

2.2.1.2. Curba Laffer și evaziunea fiscală.....	56
2.2.1.3. Presiunea fiscală în țările Uniunii Europene..	58
2.2.2. Presiunea fiscală și corupția.....	62
2.2.2.1.Revizuirea literaturii	62
2.2.2.2. Studii de caz	64
2.2.3. Presiunea fiscală și economia subterană.....	70
2.2.3.1. Revizuirea literaturii	70
2.2.3.2. Studiu de caz	73
2.3. Rolul guvernancei publice	75
2.3.1. Abordări generale privind guvernancea publică	75
2.3.1.1. Guvernancea publică.	
Concepte și instrumente de măsurare.....	75
2.3.1.2. Guvernancea publică	
în țările Uniunii Europene	77
2.3.2. Guvernancea publică și corupția.....	80
2.3.2.1.Revizuirea literaturii	80
2.3.2.2. Studiu de caz	81
2.3.3. Guvernancea publică și economia subterană	83
2.3.3.1. Revizuirea literaturii	83
2.3.3.2. Studiu de caz	84
2.4. Rolul satisfacției financiare	90
2.4.1. Abordări generale.....	90
2.4.2. Satisfacția financiară și corupția.....	90
2.4.2.1. Revizuirea literaturii	90
2.4.2.2. Studii de caz	91
2.4.3. Satisfacția financiară și economia subterană	94
2.4.3.1. Revizuirea literaturii	94
2.4.3.2. Studiu de caz	95
Capitolul 3. Determinanții comportamentali	
ai corupției și economiei subterane	99
3.1. Cultura	101
3.1.1. Abordări generale.....	101
3.1.1.1. Concept și instrumente de măsurare	101
3.1.1.2. Cultura în țările Uniunii Europene.....	104

3.1.2. Cultura și corupția	108
3.1.2.1. Revizuirea literaturii	108
3.1.2.2. Studii de caz	111
3.1.3. Cultura și economia subterană.....	120
3.1.3.1. Revizuirea literaturii	120
3.1.3.2. Studii de caz	122
3.2. Religia.....	136
3.2.1. Abordări conceptuale	136
3.2.2. Religia și corupția	137
3.2.2.1. Revizuirea literaturii	137
3.2.2.2. Studiu de caz	138
3.2.3. Religia și economia subterană	142
3.2.3.1. Revizuirea literaturii	142
3.2.3.2. Studiu de caz	143
3.3. Moralitatea fiscală.....	146
3.3.1. Abordări conceptuale	146
3.3.2. Moralitatea fiscală și corupția	146
3.3.2.1. Revizuirea literaturii	146
3.3.2.2. Studiu de caz	147
3.3.3. Moralitatea fiscală și economia subterană	149
3.4. Încrederea în stat.....	150
3.4.1. Abordări generale.....	150
3.4.2. Încrederea și corupția.....	152
3.4.2.1. Revizuirea literaturii	152
3.4.2.2. Studiu de caz	152
3.4.3. Încrederea și economia subterană	154
3.5. Fericirea.....	155
3.5.1. Abordări conceptuale și evidențe la nivelul Uniunii Europene	155
3.5.2. Fericirea și corupția	157
3.5.2.1. Revizuirea literaturii	157
3.5.2.2. Studiu de caz	158
3.5.3. Fericirea și economia subterană	161
3.5.3.1. Revizuirea literaturii	161
3.5.3.2. Studiu de caz	165

Capitolul 4. Efecte ale corupției și economiei subterane	169
4.1. Corupția și economia subterană – efecte asupra dezvoltării economice	169
4.2. Corupția și efectele asupra sănătății populației	172
4.2.1. Corupția și sănătatea fizică	173
4.2.2. Corupția și sănătatea mentală (fericirea).....	174
Bibliografie	185

Introducere

Lucrarea tratează problematica corupției și a economiei subterane, două fenomene de criminalitate financiară foarte răspândite în zilele noastre. Abordările efectuate pe parcursul lucrării vizează atât latura teoretică cât și cea practică, lucrarea conținând atât o revizuire a literaturii de specialitate cât și studii practice privind fenomenele de corupție și economie subterană, prin prisma factorilor cauzali dar și a efectelor implicate asupra întregii societății. Spre deosebire de alte lucrări în domeniu, lucrarea aduce o importantă valoare adăugată prin prezentarea încheată a fenomenelor de corupție și economie subterană prin prisma cauzelor și efectelor produse, cu evidențe ale stadiului cunoașterii dar și cu evidențe empirice efectuate de autor în cadrul unor studii proprii. De asemenea, abordările cauzale din perspectiva variabilelor comportamentale referitoare la cultură, atitudine, moralitate, religie și alți determinanți comportamentali reprezintă de asemenea o valoare adăugată însemnată adusă de această lucrare.

Lucrarea structurată în patru capitole și un număr ridicat de subcapitole și paragrafe (85) prezintă în mod detaliat abordările teoretice și practice ale corupției și economiei subterane, privind cauzele determinante și efectele acestor fenomene asupra dezvoltării economice și psiho-sociale ale umanității.

În Capitolul 1 denumit *Corupția și economia subterană-abordări teoretico-metodologice* sunt prezentate aspecte legate de definirea conceptelor utilizate, inclusiv conexiunile cu fenomenele de evaziune fiscală și fraudă, prezentarea instrumentelor de măsurare a fenomenelor de corupție și economie subterană, relația dintre corupție și

economia subterană precum și prezentarea unor studii de caz privind nivelele și evoluția acestor fenomene în țările Uniunii Europene sau privind relația între corupție și economia subterană.

În Capitolul 2 intitulat *Cauze ale corupției și economiei subterane* sunt prezentate principalele cauze ale acestor fenomene, așa cum rezultă din investigarea literaturii de specialitate. Printre principalele cauze ale acestor fenomene sunt subliniate ca fiind presiunea fiscală, guvernanta publică, nivelul de trai al populației. Pentru fiecare dintre aceste cauze sunt evidențiate aspectele conceptuale inclusiv modalitățile de măsurare ale acestor variabile, precum și revizuirea literaturii de specialitate privind evidențierea influențelor acestor factori asupra fenomenelor de corupție și economie subterană. De asemenea vom documenta cu studii proprii empirice relațiile între variabilele menționate și fenomenele de corupție și economie subterană, aducând astfel un alt element de valoare adăugată acestei lucrări.

Capitolul 3 intitulat *Determinanții comportamentali ai corupției și economiei subterane* este dedicat factorilor de natură comportamentală care determină și influențează fenomenele de corupție și economie subterană. Dintre acestea, o atenție deosebită este acordată factorilor culturali, religiei, moralității fiscale, încrederii și în mod special încrederii în stat, sau stării de fericire ori bunăstare subiectivă a indivizilor. Pentru fiecare dintre acești factori sunt prezentate abordări teoretico-conceptuale incluzând definiții ale conceptelor și modalități de măsurare, cu indicarea unor posibile baze de date utilizate pe larg în literatură. De asemenea, evidențierea influențelor manifestate asupra fenomenelor de corupție și economie subterană ale factorilor comportamentali descriși anterior este efectuată cu ajutorul revizuirii literaturii de specialitate dar și prin intermediul unor studii empirice proprii dezvoltate de autor.

În Capitolul 4 denumit *Efecte ale corupției și economiei subterane* am subliniat efectele acestor fenomene de criminalitate economico-financiară care vizează atât aspecte economice cât și aspecte de natură biologică și psiho-socială. Prezentările efectuate cuprind pe

de-o parte o sinteză a revizuirii literaturii de specialitate privind relațiile investigate și, pe de altă parte derularea unor studii proprii pentru documentarea existenței și intensității ale acestor influențe.

Lucrarea de față se dorește a reprezenta o sinteză a abordărilor teoretice și practice privind fenomenele de corupție și economie subterană, și un punct de pornire pentru dezvoltarea unor studii mai avansate în aceste direcții. Lucrarea se adresează unor categorii largi de utilizatori, reprezentate de cercetători, practicieni în mediul de afaceri dar și organe de decizie la nivel național și internațional, care vor cunoaște pe această cale, cauzele și efectele acestor fenomene de criminalitate financiară, cu scopul final de a adopta cele mai bune soluții de diminuare ale nivelului acestor fenomene.

Suntem conșienți de faptul că subiectul abordat prin prezenta lucrare este unul extrem de generos dar și subiectiv, mai ales în ceea ce privește abordarea factorilor comportamentali ca determinanți pentru fenomenele de corupție și economie subterană. Cu recunoștință anticipată, suntem astfel deschiși oricăror opinii, comentarii sau critici ale cititorilor, privind îmbunătățirea raționamentelor utilizate, și a lucrării în ansamblul său.

Prof. Dr. Habil. **Monica Violeta Achim**

Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor
Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca

Lista tabelelor, graficelor și figurilor

Tabel 1. Termeni utilizați pentru desemnarea „altei” economii decât cea oficială

Tabel 2. Taxonomia tipurilor de activități economice subterane

Tabel 3. Delimitarea economiei „văzute” de cea „nevăzută”

Tabel 4. Clasificarea țărilor Uniunii Europene pe regiuni

Tabel 5. Coeficienții de corelație între economia subterană și corupție

Tabel 6. Regresia economiei subterane în funcție de corupție

Tabel 7. Coeficienții de corelație între corupție și libertatea fiscală

Tabel 8. Regresia corupției în funcție de libertatea fiscală

Tabel 9. Coeficienții de corelație între economia subterană și libertatea fiscală

Tabel 10. Regresia economiei subterane în funcție de libertatea fiscală

Tabel 11. Coeficienții de corelație între economia subterană și componentele guvernăneli publice

Tabel 12. Regresia economiei subterane în funcție de Voce și responsabilitate

Tabel 13. Regresia economiei subterane în funcție de Stabilitatea politică și absența violenței

Tabel 14. Regresia economiei subterane în funcție de Eficiența guvernării

Tabel 15. Regresia economiei subterane în funcție de Calitatea reglementărilor

Tabel 16. Regresia economiei subterane în funcție de Statul de drept

Tabel 17. Regresia economiei subterane în funcție de Controlul corupției

Tabel 18. Coeficienții de corelație între corupție și PIB/loc

Tabel 19. Regresia corupție în funcție de PIB/loc

Tabel 20. Coeficienții de corelație ai economiei subterane cu PIB/loc

Tabel 21. Regresia economiei subterane în funcție de PIB/loc

Tabel 22. Statistici descriptive și modelarea corupției

Tabel 23. Coeficienții de corelație sănătate, corupție, cultură

Tabel 24. Analiza de regresie multiplă a sănătății populației și a corupției

Grafic 1. Nivelul corupției în țările Uniunii Europene, medie 2005-2015

Grafic 2. Evoluția nivelului corupției în țările Uniunii Europene, 2005-2015

Grafic 3. Corupția în țările Uniunii Europene pe zone geografice,
în medie 2005-2015

Grafic 4. Economia subterană (% în PIB), în țările UE, medie 2005-2015

Grafic 5. Evoluția nivelului economiei subterane (% în PIB),
în țările Uniunii Europene, medie 2005-2015

Grafic 6. Economia subterană în țările Uniunii Europene
pe zone geografice, în medie 2005-2015

Grafic 7. Corelația între economie subterană și corupție

Grafic 8. Veniturile fiscale (% în PIB) în țările Uniunii Europene,
medie 2005-2015

Grafic 9. Evoluția veniturilor fiscale (% în PIB) în țările Uniunii Europene,
medie 2005-2015

Grafic 10. Taxarea muncii în țările membre UE (% taxe în venitul individual),
medie 2005-2015

Grafic 11. Evoluția taxării muncii la nivelul Uniunii Europene, în medie
2005-2015

Grafic 12. Libertatea fiscală în țările Uniunii Europene, medie 2005-2015

Grafic 13. Evoluția libertății fiscale în țările Uniunii Europene, medie 2005-2015

Grafic 14. Corelația între corupție și presiunea fiscală

- Grafic 15. Corelația între economia subterană și presiunea fiscală
- Grafic 16. Eficiența guvernării în țările Uniunii Europene, medie 2005-2015
- Grafic 17. Calitatea reglementărilor în țările Uniunii Europene, medie 2005-2015
- Grafic 18. Statul de drept în țările Uniunii Europene, medie 2005-2015
- Grafic 19. Corelația între economia subterană și componentele guvernantei publice
- Grafic 20. Corelația între corupție și PIB/loc
- Grafic 21. *Corelația între economie subterană și PIB/loc*
- Grafic 22. Distanța față de putere în țările Uniunii Europene
- Grafic 23. Individualism vs. colectivism în țările Uniunii Europene
- Grafic 24. Masculinism vs. feminism în țările Uniunii Europene
- Grafic 25. Evitarea incertitudinilor în țările Uniunii Europene
- Grafic 26. Orientarea pe termen lung în țările Uniunii Europene
- Grafic 27. Indulgență vs. reținere în țările Uniunii Europene
- Grafic 28. Corupția și *Distanța față de putere*, pe zone geografice ale Uniunii Europene
- Grafic 29. Corupția și *Individualism vs. colectivism*, pe zone geografice ale Uniunii Europene
- Grafic 30. Corupția și *Masculinism vs. feminism* pe zone geografice ale Uniunii Europene
- Grafic 31. Corupția și *Evitarea incertitudinilor* pe zone geografice ale Uniunii Europene
- Grafic 32. Corupția și *Orientarea pe termen lung* pe zone geografice ale Uniunii Europene
- Grafic 33. Corupția și *Indulgență vs. reținere* pe zone geografice ale Uniunii Europene
- Grafic 34. Corelația între economia subterană și *Distanța față de putere (PD)* în Uniunea Europeană
- Grafic 35. Economia subterană și *Distanța față de putere (PD)* pe regiuni ale Uniunii Europene

- Grafic 36. Corelația între economia subterană și *individualism vs. colectivism (IDV)* în Uniunea Europeană
- Grafic 37. Economia subterană și *individualism vs. colectivism (IDV)* pe regiuni ale Uniunii Europene
- Grafic 38. Corelația economie subterană și *Masculinism vs. feminism (MAS)* în Uniunea Europeană
- Grafic 39. Economia subterană și *Masculinism vs. feminism (MAS)* pe regiuni ale Uniunii Europene
- Grafic 40. Corelația între economia subterană și *Evitarea incertitudinilor (UAI)* în Uniunea Europeană
- Grafic 41. Economia subterană și *Evitarea incertitudinilor(UAI)* pe regiuni ale Uniunii Europene
- Grafic 42. Corelația între economia subterană și *Orientarea pe termen lung (LTO)* în Uniunea Europeană
- Grafic 43. Economia subterană și *Orientarea pe termen lung (LTO)* pe regiuni ale Uniunii Europene
- Grafic 44. Corelația între economia subterană și *Indulgență vs. reținere (IND)* în Uniunea Europeană
- Grafic 45. Economia subterană și *Indulgență vs. reținere (IND)* pe regiuni ale Uniunii Europene
- Grafic 46. Economia subterană și încrederea
- Grafic 47. Fericirea (bunăstarea subiectivă) în țările Uniunii Europene
- Grafic 48. Fericirea (Anii de viață fericiți) în țările Uniunii Europene
- Grafic 49. Corupție și *Bunăstarea subiectivă*
- Grafic 50. Corupția și *Sentimentul de fericire*
- Grafic 51. Corelația între Economia subterană și *Bunăstarea subiectivă*
- Grafic 52. Corelația între Economia subterană și *Anii de viață feiciți*
- Grafic 53. Corelația între corupție și sănătate (sănătate fizică și psihică)

Figura 1. Curba Laffer

Capitolul 1.

Corupția și economia subterană – abordări teoretico-metodologice

1.1. Abordări conceptuale

1.1.1. Definirea corupției

Etimologic cuvântul corupție este derivat din latinescul *rumpere* și înseamnă „a rupe/a sparge”, aici cu sensul de a încălca legea.

Potrivit definiției date de Banca Mondială, „*corupția este întrebuințarea ilegală a resurselor publice în scopul unui câștig personal*”. În mod asemănător Transparency International (2017) definește corupția ca fiind „*abuzul de putere încredințată pentru obținerea de beneficii private*.”

Corupția subminează guvernarea democratică și statul de drept, afectează negativ dezvoltarea economică fiind un impediment pentru creșterea investițiilor și creșterea economică (Mauro, 1995). Corupția este un fenomen care a apărut încă din antichitate, fiind considerată cea mai gravă și mai răspândită formă de comportament ce pervertește administrarea afacerilor publice (Conseil de l'Europe, 1996, p.78). În zilele noastre, corupția este un fenomen extrem de

complex, putând fi abordat din diverse unghiuri de vedere: economic, juridic, sociologic, filozofic, etic etc. (Cârjaliu, 2009).

Majoritatea literaturii privind corupția asociază acest termen cu darea și luarea de de mită în scopul obținerii unor beneficii private. Acest beneficiu privat este atras de antreprenori pentru a evita impozitarea și reglementarea, sau pentru a câștiga contracte publice. Diverse studii au arătat faptul că fenomenul corupției afectează în mod negativ afacerile și dezvoltarea economică (Mauro 1995; Djankov și colab. 2002; Dreher și Schneider 2006; Sahakyan și Stiegert 2014).

1.1.2. Definirea economiei subterane

Corupția și economia subterană sunt două activități distructive, care adesea funcționează împreună, subminând guvernarea democratică și statul de drept și afectând negativ dezvoltarea economică.

În comparație cu corupția, economia subterană apare ca fiind un fenomen mult mai complex.

Din punct de vedere conceptual, constatăm că literatura de specialitate prezintă păreri extrem de diverse privind definirea economiei subterane. În mod cert termenul sugerează existența unei „alte” economii, o economie alternativă celei obișnuite sau cunoscute, și care desemnează activitățile ce scapă normelor legale și statistice.

În acest sens, este remarcabil studiul efectuat de Roubard și Seruzier (1991) de a prezenta termenii uzitați în literatura de specialitate atunci când se aduce în discuție conceptul de economie subterană. Mai mult, acești termeni sunt grupați în funcție de trei caracteristici, și anume: *neutralitatea termenului* (codul 1); *practicile deliberat oculte* (codul 2) și *judecata pozitivă* (codul 3) (tabelul 1).

Tabel 1. Termeni utilizați pentru desemnarea „alte” economii decât cea oficială

1; 2	Economie neoficială	1	Economie neînregistrată
1	Economie nestructurată	1	Economie neobservată
1; 2	Economie nedeclarată	2	Economie ascunsă
2	Economie disimulată	2	Economie submarină
2	Economie clandestină	2	Economie ilicită
2; 3	Economie paralelă	3	Economie secundară
3	Economie alternativă	3	Economie duală
3	Economie autonomă	2	Economie ocultă
2	Economie gri	2	Economie neagră
3	Economie marginală	2	Economie neregulată
1; 2	Economie invizibilă	3	Economie periferică
2	Economie ilegală	2; 3	Economie informală
3	Contra economie	2	Economie umbră

Sursa: Roubard și Seruzizier (1991), citat de Bucur (2011, p.46)

Prima categorie a caracteristicilor denumită **neutralitatea termenului (codul 1)** adoptă un punctul de vedere considerat neutru, care nu cuprinde nicio judecată de valoare asupra activității în sine și nici nu prezintă vreo motivație a subiecților angajați în acest tip de activități.

A doua categorie a caracteristicilor denumită **practicile deliberat oculte (codul 2)** desemnează un ansamblu de practici aflate la limita legalității iar adjectivele folosite au predilect o nuanță negativă.

A treia categorie a caracteristicilor denumită **judecata pozitivă** (codul 3) reflectă un comportament al subiecților care vizează un spațiu economic alternativ ce înglobează și alte aspecte cum ar fi aspecte socio-culturale legate de organizare socială, rețele de solidaritate, origini culturale, și combină formele tradiționale de organizare cu bazele unei „alte dezvoltări”.

În lucrarea de față, preferăm utilizarea termenului de „economie subterană”, atunci când facem referire la „cealaltă” economie.

O dată ce am clarificat abordările din punct de vedere semantic și conceptual, în continuare ne vom opri la **definirea** acestui termen din perspectiva acțiunilor la care face referire. În ceea ce privește definirea economiei subterane, părerile diverșilor autori sunt de asemenea foarte diverse și împărțite.

Fenomenul economiei subterane se definește în diverse moduri, în funcție de raza de cuprindere a componentelor sale, astfel:

- ⇒ „Toate activitățile economice neînregistrate în mod curent și care, dacă ar fi observate ar contribui la calculul oficial al Produsului Național Brut calculat (sau observat)” (Feige 1989, 1994; Schneider 2015, Frey și Pommerehne 1984);
- ⇒ „Producția de bunuri și servicii de pe piață, legală sau ilegală, care scapă de detectare în estimările oficiale ale PIB-ului” (Smith 1994, p. 18);
- ⇒ „Acele activități economice și veniturile derivate din ele care ocolesc reglementarea, impozitarea sau observația guvernamentală” (Thomas 1999; Feige 1989; Del’Anno 2003; Del’Anno și Schneider 2004);
- ⇒ „Activități care produc ilegal mărfuri de marcă, trafic de droguri, vicii comerciale și prostituție, cămătărie, jocuri de noroc ilegale, trocul, angajarea de imigranți ilegali, activități desfășurate pe cont propriu, venituri ascunse și fraude fiscale” (Shelak 1997);
- ⇒ O definiție largă a economiei subterane este efectuată de Lippert și Walker (1997), care efectuează o expunere diferențială a taxonomiei tipurilor de economie subterană, astfel cu se prezintă în tabelul 2 prezentat mai jos:

Tabel 2. Taxonomia tipurilor de activități economice subterane

Tipul de activitate	Tranzacțiile monetare		Tranzacțiile nemonetare	
ACTIVITĂȚI ILEGALE	comerțul cu bunuri furate; producția și traficul de droguri; prostituția; jocurile de noroc; contrabandă; fraudă și traficul de ființe umane, droguri și arme.		traficul cu droguri, bunuri furate, contrabandă etc.; cultivarea plantelor cu scopul obținerii de droguri pentru uz propriu; furt pentru uz propriu.	
ACTIVITĂȚI LEGALE	frauda fiscală	evaziunea fiscală licită	frauda fiscală	evaziunea fiscală licită
	veniturile nedeclarate ale liber profesioniștilor; veniturile, salariile și activele rezultate din munca neînregistrată vizând obținerea de bunuri și servicii legale	Discounturile angajaților și beneficii colaterale	barterul cu bunuri și servicii legale	toate activitățile realizate pe cont propriu și într-ajutorarea vecinilor

Sursa: Lippert și Walker (1997)

După cum se poate observa în tabelul 2, economia subterană include nu numai activități ilegale, ci și venituri nedeclarate din producția bunurilor și serviciilor legale, fie din tranzacții monetare, fie din barter.

⇒ Potrivit OECD (2002, 2008) și Eurostat (2014), economia „neobservată” se referă la toate activitățile productive care nu pot fi surprinse în sursa de date de bază utilizată pentru elaborarea conturilor naționale. Aceasta cuprinde următoarele activități:

„1. *Activitățile subterane*, definesc acele activități productive și legale, dar care sunt ascunse în mod deliberat de autoritățile publice, cu scopul de a evita:

- (a) plata veniturilor, a valorii adăugate sau a altor impozite;
- (b) plata contribuțiilor la asigurările sociale;
- (c) cerințele de îndeplinire a anumitor standarde legale ale pieței muncii, cum ar fi salariul minim, orele maxime de lucru, standardele de siguranță sau de sănătate etc.;
- (d) respectarea anumitor proceduri administrative, cum ar fi completarea chestionarelor statistice sau a altor forme administrative.”

2. *Activitățile ilegale*, definesc acele activități productive cuprinse la granița producției cuprinse în sistemul conturilor naționale care:

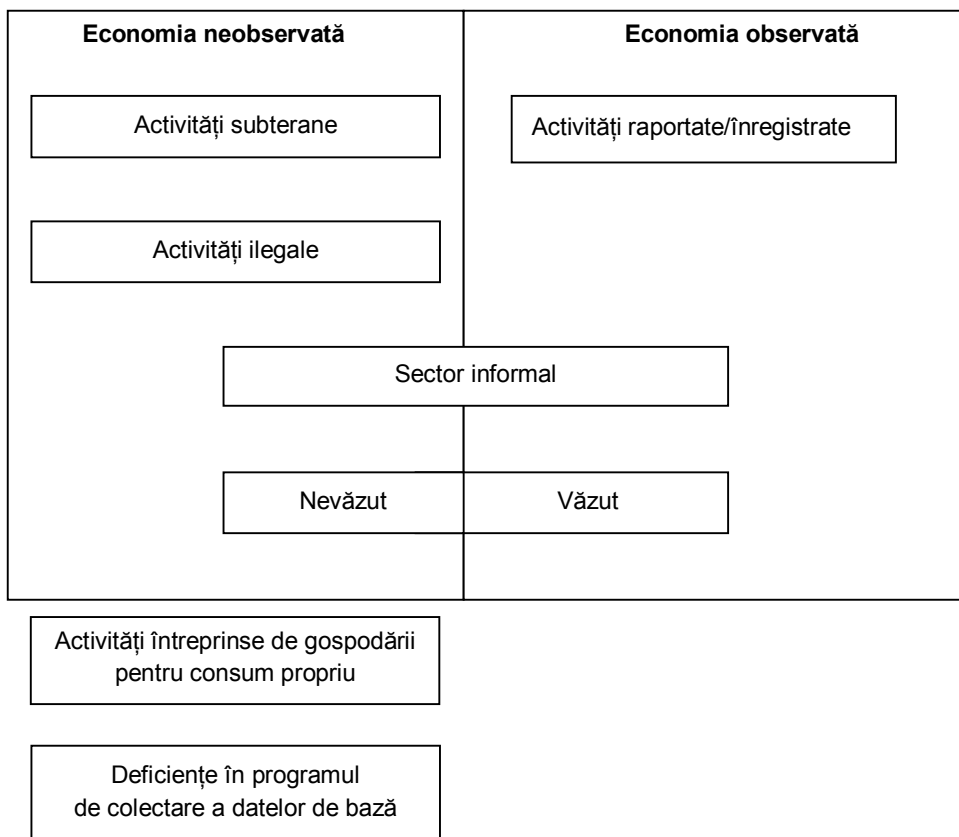
- (a) generează bunuri și servicii interzise prin lege (de exemplu, producția și distribuția drogurilor ilegale);
- (b) sunt ilegale atunci când sunt efectuate de producători neautorizați (de exemplu, practici nelicențiate de medicamente).

3. *Producția de bunuri în gospodăria propriei* sau pentru uz final propriu reprezintă acele activități productive care au ca rezultat consumul bunurilor sau serviciilor în gospodăria care le-a produs, cum ar fi:

- (a) producția de culturi și de animale;
- (b) producerea altor bunuri pentru uz propriu și pentru uz;
- (c) construcția de case proprii și alte acumulări proprii de imobile;
- (d) chiriile imputate de către proprietarii de locuințe și plata serviciilor casnice către persoanele ce prestează servicii de acest gen.

4. *Activități neobservate informale* cuprinse în sectorul informal, care acoperă, de asemenea și activitățile observate întreprinse informal. În general, activitățile informale sunt acele activități productive desfășurate în cadrul gospodăriilor, care sunt neînregistrate și/sau sunt mai mici decât o dimensiune specificată în ceea ce privește ocuparea forței de muncă, și care obțin o anumită producție de piață (...).”

Tabel 3. Delimitarea economiei „observată” de cea „neobservată”

Sursa: *Essential SNA: Building the basics* (Eurostat, 2014, p. 122)

⇒ În diferite studii, Schneider împreună cu colaboratorii săi și-au propus să măsoare periodic nivelul economiei subterane în diferite state ale lumii, iar inițiativele lor sunt remarcabile (Alm, Martinez-Vasquez și Schneider 2004; Schneider și Klingmair 2004; Schneider și colab. 2010; Schneider 2011, 2013; Schneider și colab. 2015). Pentru a măsura nivelul economiei subterane în cadrul numeroaselor studii conduse de către Schneider și colaboratorii săi (Torgler și Schneider 2007; Schneider 2011, 2013), autorii au utilizat următoarea definiție a economiei subterane:

„Economia subterană include acele activități productive și legale, dar care sunt ascunse în mod deliberat de autoritățile publice, cu scopul de a evita:

- (a) plata veniturilor, a valorii adăugate sau a altor impozite,
- (b) plata contribuțiilor la asigurările sociale,
- (c) cerințele de îndeplinire a anumitor standarde legale ale pieței muncii, cum ar fi salariul minim, orele maxime de lucru, standardele de siguranță sau de sănătate etc.
- (d) respectarea anumitor proceduri administrative, cum ar fi completarea chestionarelor statistice sau a altor forme administrative.”

Având în vedere definiția largă a economiei „neobservate” propusă de OECD (2002, 2008) și Eurostat (2014), observăm că Schneider adoptă o variantă mai restrânsă de definire a economiei subterane, păstrând doar prima categorie de activități în sfera de cuprindere a economiei subterane și anume *activitățile subterane*. Prin urmare, pentru a măsura economia subterană, Schneider nu include *activitățile ilegale* (de exemplu, traficul de droguri, contrabanda, spălarea banilor și deturmarea de fonduri), *producția realizată de gospodării pentru uz propriu* sau *orice activități informale neobservate ce fac parte din sectorul formal*. Toate aceste activități sunt foarte greu de măsurat și de aceea Schneider nu le ia în considerare în demersul său de a estima nivelul economiei subterane.

În cadrul acestei definiții mai restrânse, economia subterană prezintă două componente principale (Schneider 2013). Prima componentă, care reprezintă o pondere mare (aproximativ două treimi) este reprezentată de *munca nedecarată*, care se referă la salariile pe care angajații și angajatorii nu le declară pentru a evita impozitarea sau reglementarea pieței forței de muncă. Cea de-a doua componentă (aproximativ o treime) este reprezentată de *veniturile neraportate din afaceri*, pentru a evita o parte din povara fiscală.

În cadrul acestei lucrări, termenii, definițiile și evaluările economiei subterane sunt utilizate în conformitate cu punctul de vedere al lui Schneider. Prin urmare, atunci când ne referim la economia subterană, ne referim doar la activitățile *legale* dar care sunt ascunse de autoritățile publice, și nu avem în vedere și activități *ilegale, casnice sau informale*. De asemenea utilizăm evaluările economiei subterane, așa cum sunt acestea prezentate de Schneider (Schneider 2013, 2015), în cadrul cărora economia subterană este calculată ca procent în PIB-ul oficial. Bazele de date elaborate de Schneider și colaboratorii săi sunt utilizate

pe scară largă de diverși autori în studiile privind economia subterană (Nastav și Bojnec 2008, 2014; Torgler 2002, 2007, 2009; AT Kearney 2013) dar și de Comisia Europeană (2014).

1.1.3. Evaziunea fiscală și fraudă fiscală

Atât fenomenul de corupție cât și cel al economiei subterane prezintă un element comun și anume acela de a evita reglementările legale pentru a plăti mai puține impozite și taxe la stat. Cu alte cuvinte, ambele fenomene la care facem referire în această lucrare sunt în directă legătură cu cel de evaziune fiscală.

Privind definirea evaziunii fiscale, în literatura de specialitate există numeroase abordări:

- ⇒ „Evaziunea fiscală reprezintă minimizarea obligațiilor fiscale în mod legal și prin mijloace de dezvăluire deplină față de autoritățile fiscale respectiv aranjamentul afacerilor financiare în scopul reducerii obligațiilor, în cadrul legii” (Dicționarul Oxford, Cambridge, 2017);
- ⇒ „Evaziunea fiscală reflectă o denaturare intenționată a faptelor materiale efectuate de către contribuabil cu scopul specific de a se sustrage de la plata impozitului” (Internal Revenue Service IRS, USA, 2017);
- ⇒ În România, Legea 241/2005 pentru prevenirea și combaterea evaziunii fiscale prevede la Art. 9 următoarele:
 - (1) Constituie infracțiuni de evaziune fiscală și se pedepsesc cu închisoare de la 2 ani la 8 ani și interzicerea unor drepturi, următoarele fapte săvârșite în scopul sustragerii de la îndeplinirea obligațiilor fiscale:
 - a) ascunderea bunului ori a sursei impozabile sau taxabile;
 - b) omisiunea, în total sau în parte, a evidențierii, în actele contabile ori în alte documente legale, a operațiunilor comerciale efectuate sau a veniturilor realizate;
 - c) evidențierea, în actele contabile sau în alte documente legale, a cheltuielilor care nu au la baza operațiuni reale ori evidențierea altor operațiuni fictive;
 - d) alterarea, distrugerea sau ascunderea de acte contabile, memorii ale aparatelor de taxat ori de marcat electronice fiscale sau de alte mijloace de stocare a datelor;

- e) executarea de evidențe contabile duble, folosindu-se înscrisuri sau alte mijloace de stocare a datelor;
- f) sustragerea de la efectuarea verificărilor financiare, fiscale sau vamale, prin nedeclararea, declararea fictivă ori declararea inexactă cu privire la sediile principale sau secundare ale persoanelor verificate;
- g) substituirea, degradarea sau instrainarea de către debitor ori de către terțe persoane a bunurilor sechestrate în conformitate cu prevederile Codului de procedura fiscală și ale Codului de procedură penală.

(2) Dacă prin faptele prevăzute la alin.(1) s-a produs un prejudiciu mai mare de 100.000 euro, în echivalentul monedei naționale, limita minimă a pedepsei prevăzute de lege și limita maximă a acesteia se majorează cu 2 ani.

(3) Dacă prin faptele prevăzute la alin.(1) s-a produs un prejudiciu mai mare de 500.000 euro, în echivalentul monedei naționale, limita minimă a pedepsei prevăzute de lege și limita maximă a acesteia se majorează cu 3 ani.

- ⇒ „Evaziunea fiscală reprezintă modalitatea prin care subiecții economici răspund presiunii fiscale, atunci când aceasta depășește un anumit prag considerat necesar pentru inițierea, menținerea și dezvoltarea afacerii sau a oricărei activități lucrative, precum și în legătură cu averea sau veniturile lor curente” (Dinga, 2008);
- ⇒ „Evaziunea fiscală este practică deliberată și intenționată a contribuabililor de a nu dezvălui venitul impozabil pe deplin, astfel încât acesta să plătească mai puțin impozit și ca o încălcare a legilor fiscale prin care o persoană impozabilă neglijează să plătească impozitul datorat sau reduce obligația fiscală prin acțiuni frauduloase sau false cu privire la forma de impozit pe venit.” (Olabisi, 2010).

Evaziunea fiscală poate fi identificată (observată) și neidentificată (neobservată). Cu alte cuvinte, evaziunea fiscală este realizată atât din economia oficială dar mai ales din economia subterană (Ciupitu și Tudorache, 2015).

Deși evaziunea fiscală are conotații care intră în sfera semantică a economiei subterane, unii autori (Dinga, 2008) consideră că aceasta nu este o componentă a economiei subterane ci, mai degrabă, se află la interferența economiei subterane cu cea oficială.

Având în vedere că economia implică producția de bunuri și servicii atât legale cât și ilegale, este evident că evaziunea fiscală va fi asociată cu activități legale sau ilegale. Astfel, vorbim despre *evaziune fiscală legală (licită)* sau *evaziune fiscală ilegală* (ilicită sau fraudă fiscală). Unii autori (Brown, 1983), vorbesc despre două forme fundamentale ale rezistenței fiscale și anume *evaziunea* și *evitarea*. Dacă pornim de la idea generală că evaziunea fiscală înseamnă sustragerea pe o cale sau alta de la plata impozitelor (Tulai, 2007, p. 172) agreăm definirea evaziunii sub cele două forme ale sale, respective *licită (la adăpostul legii)* și *ilicită*.

Prin *evaziunea fiscală legală (licită)* se înțelege acțiunea contribuabilului de a ocoli legea, atunci când aceasta prezintă anumite lacune sau scăpări, sustrăgându-se total sau parțial de la plata impozitelor, tocmai datorită acestei insuficiențe a legislației.

Acest tip de evaziune fiscală survine și atunci când sunt adoptate noi reglementări în materie fiscală, sunt adoptate noi impozite sau în cazul în care legislația în vigoare este frecvent modificată. Cu ajutorul acestor schimbări contribuabilii caută să identifice principalele modalități și mijloace de exploatare a legii.

Factorii care favorizează evaziunea fiscală licită sunt (Amarița, 2017):

- ✚ acordarea unor facilități fiscale sub forma unor exonerări, scutiri parțiale, reduceri, deduceri;
- ✚ acordarea unor scutiri elimitate temporar, în cazul înființării de noi societăți comerciale;
- ✚ scoaterea de sub incidența impozitului a veniturilor aferente depozitelor bancare și a celor provenite din plasamente în obligațiuni emise de stat;
- ✚ nereglementarea cheltuielilor generale ale societăților comerciale, aceasta creând tentația supraevaluării prin creșterea nejustifi cată economic a acestora;
- ✚ impunerea veniturilor realizate de anumite categorii de persoane fizice, pe baza unor norme medii de muncă creează condiții pentru contribuabilii care realizează venituri mai mari decât media să nu plătească impozite pentru diferența respectivă;
- ✚ exploatarea unor lacune ale legii.”

Existența unor zone „tax-free”, a încurajat dezvoltarea evaziunii fiscale licite la nivel internațional. Aceste zone mai sunt denumite ca *paradisuri fiscale*, și reprezintă enclave teritoriale asupra cărora nu se

aplică legislația națională. Legat de aceste paradiscursuri fiscale, s-au dezvoltat și actele de optimizarea fiscală realizate prin intermediul societăților offshore. Societățile offshore reprezintă acele companii care sunt incorporate în jurisdicții care se bucură de o impozitare diferită în funcție de locul în care se desfășoară activitățile comerciale, ajungându-se în majoritatea jurisdicțiilor clasice offshore ca impozitul pe profit și dividende să fie de 0%.

Optimizarea fiscală implică identificarea mijloacelor prin care o companie poate beneficia de facilitățile fiscale sau alte prevederi favorabile din legislație pentru afacerea sa. Scopul unei optimizări fiscale este acela de a beneficia de facilitățile fiscale existente și de prevederile favorabile din legislație, ceea ce conduce la diminuarea impactului fiscal în mod legal. Cu alte cuvinte, optimizarea fiscală poate fi considerată o componentă a evaziunii fiscale licite, efectuată cu scopul de a realiza maximum de câștig fiscal, și adesea implică relocarea în diverse jurisdicții care prezintă un nivel redus de fiscalizare a veniturilor. Astfel, apreciem că există o competiție din punct de vedere al taxării între țări. Companiile multinaționale joacă un rol foarte important pentru economia unei țări, astfel încât multe dintre țări încearcă să faciliteze prezența acestora pe propriul teritoriu pentru a beneficia de potențialele contribuții aduse la economia lor.

Cel mai ușor mod de a atrage sau a convinge companiile multinaționale de a rămâne constă în oferirea unui sistem de taxare cu cote scăzute. Acest motiv a declanșat practic o luptă în întreaga lume, inclusiv în Europa. Media ratelor de taxare aplicate companiilor în Uniunea Europeană a scăzut de la 18,2% în anul 1995 la 16,9% în 2010 (European Comission, 2012).

Evaziunea fiscală ilegală sau ilicită, constă în ascunderea obiectului imozabil, subevaluarea cuantumului materiei impozabile sau folosirea altor căi de sustragere de la plata impozitului datorat. Poate fi definită și ca o acțiune conștientă a contribuabilului ce violează o prescripție legală, cu scopul de a nu plăti obligațiile fiscale cuvenite.

Acest tip de evaziune apare atunci când contribuabilii încalcă într-un mod fraudulos legea fiscală și se concretizează în numeroase acte economice cum ar fi:

- ✚ înregistrări false în contabilitate;
- ✚ falsificarea documentelor financiare și contabile false cu scopul de a reduce materia impozabilă;

- ✚ distrugerea documentelor financiar – contabile;
- ✚ organizarea unor evidențe contabile duble;
- ✚ înregistrarea nelegală a cheltuielilor;
- ✚ nedeclararea unor activități comerciale sau a unor venituri etc.

Definirea și înțelegerea diferențelor dintre evaziune fiscală legală și ilegală este foarte importantă deoarece acestea fac diferențierea între acțiunile legale și ilegale efectuate de către o persoană. La rândul său, această zonă, aflată între legal și ilegal, este o treaptă ușor și frecvent trecută, iar contribuabilul alunecă ușor și progresiv de la simpla abținere de a încălca legea, la abilitatea de a o face și de la abuz față de lege, la fraudă fiscală calificată (Trif, 2015).

Modalitățile de manifestare a evaziunii fiscale sunt strâns legate de tipul de impozit sau taxă afectată.

În cazul impozitului pe profit, tehnicile de fraudare fiscală se referă la următoarele (Amariței, 2017):

- ✚ „reducerea bazei de impozitare prin includerea unor cheltuieli fără documente justificative sau bază legală;
- ✚ înregistrarea unor cheltuieli supradimensionate sau peste limita admisă de legi;
- ✚ deducerea unor cheltuieli personale ale asociaților sau dobânzi la împrumuturi acordate de administratorii societății;
- ✚ neînregistrarea integrală a veniturilor realizate, fie prin neîntocmirea documentelor de evidență sau prin înscrierea în documente a unor prețuri de livrare sub cele practicate în mod real;
- ✚ transferul veniturilor impozabile la societăți nou create în cadrul aceluiași grup, afl ate în perioada de scutire de la plata impozitului pe profit, concomitent cu înregistrarea de pierderi de către societatea – mamă;
- ✚ determinarea impozitului pe profit prin aplicarea necorespunzătoare a prevederilor legale în special în ceea ce privește reducerea impozitului aferent profitului reinvestit;
- ✚ necalcularea de către unele organizații nonprofit a impozitului aferent veniturilor rezultate din activități economice;
- ✚ neînregistrarea în contabilitate a diferențelor stabilite prin actele de control sau chiar a obligațiilor legate de impozitul pe profit datorat.”

Tehnicile de fraudare utilizate în cazul taxei pe valoarea adăugată se găsesc printre următoarele (Amariței, 2017):

- ✚ „aplicarea eronată a regimului deducerilor taxei pe valoarea adăugată pe baza unor documente care nu au înscrisă taxa sau deduceri fără documente sau cu documente ilegale, deduceri de TVA ca urmare a înscrierii repetate a unor facturi în jurnalele de cumpărări, deduceri pe baza unor documente aparținând altor societăți comerciale, deducerea taxei pe valoarea adăugată aferentă operațiunilor scutite de drept de deducere;
- ✚ necuprinderea unor operațiuni ce intră în sfera taxei pe valoarea adăugată în baza de calcul a taxei și necuprinderea în baza de calcul a tuturor facturilor;
- ✚ neevidențierea și nevirarea taxei pe valoarea adăugată aferentă avansurilor de la clienți;
- ✚ neînregistrarea ca plătitor la depășirea plafonului minim;
- ✚ sustragerea de la plata taxei pe valoarea adăugată aferentă importurilor de bunuri prin prezentarea unor acte fictive de donație, de la parteneri externi”.

Tehnicile de fraudare fiscală cele mai frecvente în ceea ce privește impozitul pe salarii sunt (Amariței, 2017):

- ✚ „neimpozitarea tuturor surselor plătite salariaților cu titlu de venituri salariale;
- ✚ aplicarea incorectă a tabelelor de impozitare a drepturilor salariale;
- ✚ nereținerea și nevirarea impozitului pe salarii datorat pentru persoanele angajate pe bază de convenții sau pentru zilieri;
- ✚ necumularea, în vederea impozitării, a tuturor veniturilor salariale;
- ✚ neînregistrarea obligațiilor de plată a impozitului pe salarii;
- ✚ nerespectarea legislației privind stabilirea bazei de impozitare;
- ✚ necuprinderea în baza de impozitare a tuturor veniturilor realizate, în special a celor pentru care impozitarea se realiza pe baza declarației subiectului impozabil;
- ✚ identificarea unor modalități de generare de cheltuieli fictive cu salarizarea unor persoane;
- ✚ crearea unor facilități salariaților, care să nu intre în sfera de impunere a impozitului pe venitul global realizat astfel încât să plătească la bugetul de stat un impozit mai mic;

- ✚ obținerea de către salariați a unor statute ce le conferă scutirea de la plata impozitului pe venitul global, precum certificate de revoluționari sau certificate de handicapați.”

În privința accizelor, tehnicile de fraudare privesc următoarele activități (Amariței, 2017):

- ✚ „necuprinderea în baza de impozitare a tuturor sumelor impozabile;
- ✚ micșorarea bazei de impozitare prin subevaluarea produselor importate în vamă prin folosirea de documente duble;
- ✚ necalcularea accizelor aferente modifi cării concentrației alcoolice;
- ✚ neincluderea accizelor în prețul de vânzare al produselor pentru care se datorează accize;
- ✚ neevidențierea în contabilitate a obligației de plată a accizelor;
- ✚ sustragerea de la plata accizelor prin schimbarea denumirii produselor accizate și trecerea lor la produse neaccizate sau accizate în cote reduce.”

Sustragerea de la plata taxelor conduce la un impact negativ asupra economiei concretizat în reducerea veniturilor statului. Statul are nevoie de aceste venituri pentru a sprijinii investițiile publice, alte cheltuieli necesare funcționării instituțiilor de stat, sprijinirea derulării economiei naționale și asigurarea sănătății, educației, protecției și siguranței cetățenilor. O reducere a veniturilor statului va conduce la o reducere a puterii sale financiare necesară pentru a asigura funcționarea normală a instituțiilor și a autorităților de stat. Efectele evaziunii fiscale vor fi resimțite atât de contribuabilii care își achită în mod onest obligațiile cât și de către cei care se sustrag de la plata lor.

În România, principala cauză care conduce la creșterea numărului de cazuri de evaziune fiscală constă în reglementările legale stufoase, neclare și care lasă loc de interpretări. Legile în România nu sunt clare în privința prevederilor și a instrucțiunilor de implementare. Astfel, cei impozitați, dar și organele fiscale au mai multe posibilități de a eluda legea fiscală și achitarea obligațiilor financiare. Toate acestea conduc la exploarea acestor lacune de către cei ce urmăresc să se sustragă obligației de plată a impozitelor și taxelor (Gyuricza și colab. 2017).

1.2. Instrumente de măsurare

Peter Drucker afirma faptul că „dacă nu poți măsura, atunci nu poți controla”, făcând referire la orice fenomen care intră în sfera managementului. În procesele de combatere a fenomenelor de corupție și economie subterană este imperios necesar să cunoaștem modul în care aceste componente se pot măsura precum și instrumentele utilizate în acest scop.

1.2.1. Măsurarea corupției

O sursă importantă privind măsurarea corupției este cea oferită de Transparency International. Transparency International calculează și raportează doi indicatori importanți privind corupția în țările lumii și anume:

1. *Indicele de percepție al corupției* (IPC), care agregă datele din diferite anchete privind percepția corupției înregistrată în sectorul public din diferite țări ale lumii. Indicele este elaborat pe o scală de la 0 (însemnând foarte corupt), la 100 (însemnând foarte curat).
2. *Barometrul corupției la nivel global* (BCG) reprezintă un sondaj public de opinie care măsoară nivelul corupției în diferite sectoare asupra vieții de zi cu zi a indivizilor, prin evaluarea atitudinii generale a publicului față de corupție. Spre deosebire de *indicele de percepție al corupției* care reprezintă un indice agregat și mai larg ca grad de extindere, *Barometrul corupției la nivel global* permite măsurarea corupției în diferite sectoare. *Barometrul corupției la nivel global* este stabilit pe o scară de la 1 (însemnând deloc corupt), la 5 (indicând complet corupt). IPC și BCG nu sunt substituibile perfect, însă studiile atestă o corelație care variază între 0,44 și 0,76 (Carden și Veron, 2010).

1.2.2. Măsurarea economiei subterane

Măsurarea dimensiunii economiei subterane este o sarcină dificilă și provocatoare. Aceasta, deoarece este greu de măsurat ceva ce este practic necunoscut. Cu toate acestea, mulți autori au răspuns unor astfel de provocări. Sunt remarcabile, în acest sens, inițiativele lui Schneider împreună cu colaboratorii săi, prin care au reușit să realizeze măsurători periodice ale nivelului economiei subterane în diferite state ale lumii (Alm, Martinez-Vasquez și Schneider 2004; Schneider 2003; Schneider și Klingmair 2004; Schneider 2011, 2012, 2013).

În urma revizuirii literaturii de specialitate în domeniu, se pot sintetiza trei categorii principale de metode utilizate pentru evaluarea economiei subterane, respectiv metode directe, metode indirecte și metode bazate pe modele.

a) Metodele directe se bazează pe răspunsuri voluntare în cadrul *tehnichilor de chestionare* care solicită subiecților să facă declarații cu privire la activitățile lor economice. De asemenea, metodele directe pot consta și în *controale* efectuate de autoritățile fiscale. Ambele tipuri de metode directe (utilizând chestionarul sau controalele) sunt urmate apoi de extrapolări privind evaziunea în economia națională. Kirchler (2007) consideră că metodele directe ar trebui să fie considerate estimări pentru o limită inferioară, deoarece este puțin probabil ca metodele de evaluare directă să detecteze toate activitățile subterane.

Privind utilizarea metodelor directe în evaluarea economiei subterane, Schneider și Buehn (2016) au opinii similare. Ei invocă defectele inerente tuturor anchetelor ca fiind principalul dezavantaj al metodelor directe. Rezultatele depind în mare măsură de dorința respondentului de a coopera și majoritatea intervievaților ezită să își mărturisească comportamentul fraudulos. Astfel, răspunsurile sunt de o fiabilitate nesigură, ceea ce face dificilă calcularea unei estimări reale (în termeni monetari) a mărimii muncii nedeclarate.

În concluzie, principalul dezavantaj al acestor metode directe (fie că folosesc sondaje sau controale fiscale) constă în caracterul lor estimativ. Aceste metode captează doar parțial activitățile economice subterane și pot reprezenta doar estimări privind stabilirea unei limite inferioare a mărimii economiei subterane. Aceste metode sunt de natură să subestimeze nivelul economiei subterane, deoarece este destul de probabil ca oamenii să nu declare în sondaje ceea ce intenționează să ascundă de autorități.

b) Metodele indirecte

Potrivit opiniilor lui Schneider și Buehn (2016), există cinci indicatori care oferă posibilitatea evaluării economiei subterane, cum ar fi:

1. Diferența dintre statisticile naționale privind cheltuielile și veniturile

Această metodă se bazează pe discrepanța dintre venituri și cheltuieli. În contabilitatea națională, valoarea veniturilor din cadrul PNB ar trebui să fie egală cu valoarea cheltuielilor. Diferența dintre indicii de venituri și cei de cheltuieli poate fi folosită ca indicator al măsurii economiei subterane.

2. Diferența dintre forța de muncă oficială și cea reală

Această metodă se bazează pe diferența dintre forța de muncă oficială și cea reală. Dacă se presupune că participarea totală a forței de muncă rămâne constantă, atunci o rată oficială de participare în scădere ar indica faptul că indivizii migrează către activități economice subterane. Metoda ar putea avea ca punct slab faptul că, diferențele de rată a participării pot avea alte cauze. De exemplu, indivizii pot lucra clandestin în paralel cu activarea în același timp și în sectorul oficial (Schneider și Buehn 2016).

3. Abordarea prin tranzacții

Această metodă este dezvoltată de Feige (1994). Metoda presupune că există o relație constantă între volumul tranzacțiilor și produsul net oficial brut (PNB). Discrepanța dintre PIB-ul oficial și PNB-ul nominal (care se bazează pe valoarea totală a tranzacțiilor cunoscute din economia națională) poate indica dimensiunea activităților subterane. Astfel, PNB pierdut în activități subterane poate fi calculat scăzând din valoarea PNB nominal total, valoarea PNB oficial.

Pentru a obține estimări fiabile privind economia subterană ar trebui să existe o valoare exactă a volumului total de tranzacții. Acest lucru ar putea fi dificil de aplicat pentru tranzacțiile în numerar, deoarece acestea pot depinde și de durabilitatea bancnotelor în ceea ce privește calitatea hârtiei pe care sunt tipărite (Schneider și Buehn 2016). Chiar dacă această abordare este teoretic atractivă, cerințele empirice necesare pentru a obține estimări fiabile sunt greu de îndeplinit și, prin urmare, aplicarea acestei metode poate conduce la rezultate îndoielnice (Schneider și Buehn 2016).

4. Abordarea privind cererea monetară

Această metodă presupune că activitățile subterane implică tranzacții în numerar deoarece tranzacțiile subterane (sau ascunse) sunt efectuate sub formă de plăți în numerar, cu scopul de a nu lăsa urme observabile pentru autorități. Astfel, creșterea cererii de monedă este privită ca un indicator al creșterii activităților subterane.

Abordarea cu privire la cererea monetară are anumite dezavantaje, unul dintre acestea constând în faptul că, nu toate tranzacțiile din economia subterană sunt decontate în numerar, dar și multe alte dezavantaje (vezi abordările lui Schneider și Buehn 2016 pentru o imagine completă).

În ciuda acestor dezavantaje, această metodă pare a fi una dintre cele mai utilizate metode utilizate în multe țări pentru evaluarea mărimii economiei subterane.

5. Metoda bazată pe consumul de energie electrică

Această metodă corelează consumul de electricitate cu valoarea PNB. Metoda este dezvoltată de Kaufmann și Kaliberda (1996) care au considerat consumul de energie electrică ca fiind „cel mai bun indicator fizic al activității economice globale (oficiale plus neoficiale)”.

Se presupune că o creștere a consumului de energie electrică este corelată cu creșterea PIB-ului global (oficial și neoficial). Diferența dintre această măsurare proxy pentru economia globală și estimările PNB oficiale reflectă o estimare a PIB-ului neoficial.

Această metodă pare a fi foarte simplă și atrăgătoare. În ciuda avantajelor legate de simplitatea calculelor, acestea i se aduc și numeroase critici din partea specialiștilor. Una dintre aceste critici ar consta în faptul că nu toate activitățile economice subterane necesită o cantitate semnificativă de energie electrică (de exemplu, servicii personale). De asemenea, pot fi utilizate și multe alte surse de energie (gaz, petrol, cărbune etc.). O altă critică adusă acestei metode constă în faptul că există diferențe sau schimbări importante în elasticitatea electricității / PIB între țări, precum și în timp (Johnson și colab.1997).

c) Abordarea bazată pe modele

Această metodă este dezvoltată de Frey și Weck-Hannemann (1984) și consideră multiplele cauze ale existenței și creșterii economiei subterane care conduc la multiple efecte.

Această abordare utilizează aplicarea tehnicii MIMIC (adică estimări pe bază de multiple cauze și indicatori). Metoda utilizează modele de ecuații structurale pentru a estima activitățile neobservabile pornind de la cauze și indicatori. Cauzele pot fi reflectate de povara fiscală, de povara reglementărilor statului, de atitudinile față de impozite sau de moralitatea fiscală (Kirchler 2007). Este de așteptat ca activitățile din economia subterană să fie mai mari pe măsură ce povara fiscală reală și percepută este mai mare, gradul de reglementare al activităților economice este mai ridicat și moralitatea fiscală este mai scăzută. Indicatorii activităților subterane pot fi reflectați de evoluția tranzacțiilor monetare (în numerar) și respectiv de scăderea participării forței de muncă în sectorul formal.

Urmând abordările lui Schneider (2015), pe parcursul acestei lucrări, atunci când aducem în discuție economia subterană, ne vom referi doar la activitățile legale dar care sunt ascunse de autoritățile publice, și nu vom include în calcule activități ilegale, cele privind uzul propriu și cele informale. În evaluarea nivelului economiei subterane, utilizăm cea mai recentă bază de date elaborată de Schneider (Schneider 2015), în cadrul căreia economia subterană este calculată ca procent din PIB-ul oficial, iar perioada de referință este 2005-2015.

1.3. Relația dintre corupție și economia subterană

Atât corupția cât și economia subterană prezintă ca element comun și anume eludarea de la reglementări și plata impozitelor, și prin urmare ambele conduc la diminuarea veniturilor fiscale, creșterea cheltuielilor publice și împiedicarea creșterii economice. În urma investigării literaturii de specialitate în domeniul corupției și al economiei subterane, constatăm că relația dintre corupție și economia subterană nu este încă foarte clar delimitată, fiind identificate atât relații pozitive cât și negative (Johnson și colab. 1997; Dreher și Schneider 2006; Buehn și Schneider 2009; Simonovik și Boskovic 2016, p.117).

Unii autori (Weber 2005; Mocan 2008) au explicat rezultatele diferite obținute în acest sens, prin derularea unor modalități diferite de măsurare a fenomenelor sau prin utilizarea unor variabile de control diferite. De exemplu, studiul efectuat de Bătrânceanu și colab. (2017) investighează forța relației dintre economia subterană și corupție, utilizând date din 193 de țări și teritorii. Aceștia utilizează ca variabile de control (sau moderatoare) independența judiciară, fiabilitatea serviciilor polițienești, dezvoltarea umană (reflectată de nivelul de educație, asistența medicală adecvată și standardele de viață) și libertatea afacerilor. Studiul acestor autori sugerează că un nivel redus al economiei subterane este asociat cu un nivel scăzut de corupție atunci când națiunile au jurisdicții libere de influență politică, aplică legea eficient protejând în același timp interesele sociale, înregistrează progrese semnificative în dezvoltarea umană (de exemplu, îmbunătățirea educației, a asistenței medicale sau îmbunătățirea standardelor de viață) sau adoptă reglementări eficiente ale mediului de afaceri. Cu alte cuvinte, între corupție și economia subterană există o relație pozitivă, atunci când se rulează variabilele de control menționate anterior.

O altă categorie de autori (Choi și Thum 2005; Dreher și Schneider 2006; Virta 2007) au constatat că această relație depinde de dezvoltarea economică regională a țării. Dreher și Schneider (2006) au constatat că în țările cu venituri mici, bunurile publice furnizate de sectorul oficial sunt mai puțin eficiente decât în țările cu venituri mari, și acesta este motivul pentru care numeroși antreprenori (cum ar fi proprietarii de restaurante, baruri, saloane sau chiar companii mai mari de producție) aleg să plătească mită pentru a activa în sectorul neoficial. Astfel, s-a constatat că relația dintre corupție și economia subterană este pozitivă, ca urmare, pe măsură ce corupția crește, nivelul economiei subterane înregistrează de asemenea o creștere. Pe de altă parte, în țările cu venituri ridicate, bunurile publice sunt mai eficiente iar aici numai firmele mici își manifestă opțiunea de a oferi mită pentru a rămâne în sectorul neoficial. În schimb, marile companii aleg să mituiască funcționarii publici pentru a obține un contract încheiat în sectorul public (de exemplu în sectorul de construcții). Mai departe, acest contract se derulează apoi în sectorul oficial și nu în cel neoficial. Din aceste motive, în țările cu venituri ridicate, relația dintre corupție și economia subterană a fost identificată ca fiind negativă, respectiv nivele ridicate ale corupției se corelează cu nivele reduse ale economiei subterane.

Constatând faptul că diferitele tipuri de mită pot avea consecințe diferite în ceea ce privește economia subterană, Virta (2007) a investigat relația dintre corupție și economia subterană în diferite regiuni geografice ale lumii. Virta a teoretizat faptul că astfel de practici corupte diferă între regiunile lumii, fiind foarte frecvente în unele regiuni. Mai departe, autorul a subliniat că mituirea efectuată pentru a obține contracte publice are consecințe diferite în ceea ce privește mărimea economiei subterane, comparativ cu mituirea efectuată pentru diminuarea impozitelor. O relație negativă între corupție și economia subterană a fost găsită între țările din regiunea tropicală, deoarece în această regiune, mituirea funcționarilor publici este efectuată în mod obișnuit pentru a funcționa în sectorul oficial.

Cu toate acestea, numeroase studii (Fjeldstad 1996, 2003, Buehn și Schneider 2009; Kaufman, 2010; Ivanyina și colab. 2010, Ghosh și Neanidis 2011) au identificat o relație pozitivă între corupție și economie subterană, demonstrând rolul distructiv al corupției și respectiv al mituirii funcționarilor cu scopul evitării plății impozitelor și activării în economia subterană. În acest context, Fjeldstad (1996, 2003) utilizează chiar termenul de „corupție fiscală”, subliniind astfel rolul fiscal al corupției. Astfel, pe măsură ce

corupția crește, activitățile subterane se extind în mod corespunzător, astfel încât se așteaptă să existe o relație pozitivă între corupție și economia subterană.

Alți autori (Johnson și colab.1997) au creat un model complex de corupție în raport cu economia oficială și neoficială, ajungând la rezultate similare. Astfel, aceștia au constatat că fenomenul de corupție funcționează ca o taxă asupra activității firmelor din economia oficială, direcționându-le spre activități subterane. Urmând acest punct de vedere, Friedman și colab. (2000) demonstrează empiric că țările cu un nivel ridicat al corupției prezintă de asemenea un nivel mai ridicat al economiei subterane. Ulterior, Buehn și Schneider (2009) au găsit, de asemenea, o relație pozitivă între corupție și economia subterană.

Și pentru Serbia, studiul efectuat de Simonovik și Boskovic (2016, p. 117) reflectă existența unei relații pozitive (directe) între cele două fenomene. Corupția funcționarilor publici este identificată de către acești autori ca fiind, cel mai adesea, o metodă de mușamalizare a economiei subterane sau ca mijloc de implementare. Indiferent dacă corupția provine sau precede economia subterană, relația dintre aceste două fenomene este direct coroborată. Cu cât nivelul economiei subterane este mai ridicat, cu atât nivelul de corupție este mai ridicat și viceversa. Instituțiile erodate de corupție reprezintă obstacole slabe în calea intereselor de dezvoltare a structurilor criminale. Există o legătură directă între corupție și economie subterană atunci când funcționarii publici solicită mită folosind șantaj și condiționând subiecții economici în diverse moduri.

Studiul derulat de Achim, Borlea and Miron (2017) a investigat empiric relațiile dintre corupție și economia subterană în țările Uniunii Europene în perioada 2005-2014. Constatările empirice ale acestui studiu confirmă de asemenea o relație pozitivă puternică între corupție și economia subterană, prin urmare un nivel mai ridicat al corupției implică un nivel mai ridicat al economiei subterane.

Relația între corupție și economie subterană apare controversată în literatura de specialitate și din perspectiva direcției de cauzalitate, nu doar din perspectiva semnului (directă sau indirectă). La nivel intuitiv este evident că fenomenul corupției influențează economia subterană, printr-un mecanism logic simplu și anume că, pentru a supraviețui într-o zonă subterană, trebuie plătiți reprezentanții corupți ai puterii, astfel încât aceștia să permită neîntreruperea afacerilor subterane ale subiecților. Pe de altă parte, unele

cercetări (Buehn și Schneider 2009, p. 27) evidențiază că influența economiei subterane asupra apariției corupției este considerată mai intensă decât influența inversă. Aceștia subliniază că practica arată că corupția este cea mai profitabilă afacere a puterilor cvasi-democratice, economia subterană este cel mai puternic program social al acestora, iar *rachetarea*¹ este cea mai favorizată metodă de impozitare (Tomaș, 2010). Plătitorii de impozite trebuie să folosească o parte considerabilă a taxelor evitate pentru corupția exponenților puterii ca forme specifice de *rachetare*, ceea ce înseamnă în esență că pentru a supraviețui într-o economie subterană aceștia trebuie să plătească taxe gri.

1.4. Studii de caz

1.4.1. Corupția în țările Uniunii Europene

În continuare, ne propunem să prezentăm câteva statistici descriptive privind nivelul corupției la nivelul țărilor din spațiul Uniunii Europene, pentru perioada 2005-2015.

Metodologie

Pentru calculul nivelului corupției, vom apela la datele oferite de Transparency International privind Indicele de percepție al corupției (IPC). La nivel internațional, acest organism declară război corupției, venind cu statistici privind corupția în întreaga lume precum și cu soluții de contracarare. Transparency International calculează nivelul de corupție pentru un număr de peste 185 de țări cu ajutorul unui index al percepției asupra corupției din sectorul public. Scorurile variază de la 0 (extrem de corupt) la 100 (foarte curat). În studiul nostru nivelul corupției este calculat ca poziție în top ocupată de o țară în totalul a 185 de țări considerate în eșantion. Cu cât poziția în topul țărilor este mai mare, cu cât nivelul corupției este mai mare și

¹ Rachetarea (Racketeering) este adesea asociată cu crima organizată, fiind actul de oferire a unui serviciu necinstit ("rachetă") pentru a rezolva o problemă care altfel nu ar exista dacă entitatea care oferă serviciul nu ar fi provocat această problemă. Un exemplu obișnuit de rachetă ar fi atunci când un grup de oameni taie anvelopele autovehiculelor de pe o anumită stradă, iar apoi același grup oferă "protecție" proprietarilor autoturismelor în schimbul unui anumit preț.

respectiv, cu cât poziția în top este mai redusă, cu atât nivelul corupției este mai redus.

De asemenea, intenționăm să investigăm și o abordare spațială a analizei nivelului corupției între țările membre UE, având în vedere și scopul general al acestei lucrări, de a investiga și influențele unor factori comportamentali (cultură, religie, moralitate fiscală, fericire etc.) asupra fenomenelor de corupție și economie subterană.

Pentru aceasta, vom utiliza clasificarea țărilor aparținând Uniunii Europene (28 de țări), pe cele patru regiuni ale Europei (tabelul 4), conform clasificării pe regiuni furnizate de EuroVoc (2016).

Tabel 4. Clasificarea țărilor UE pe regiuni

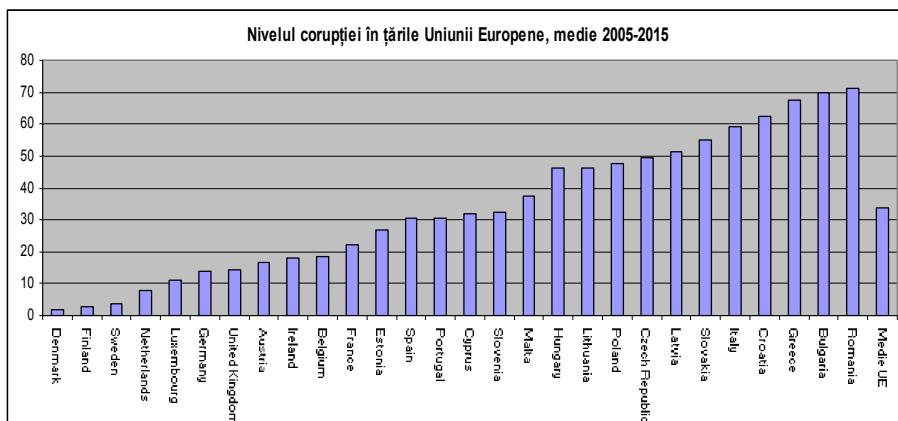
No.	Regiuni ale UE	Țări ale Uniunii Europene (28)
1	Nordul Europei	Danemarca, Finlanda, Suedia (3 țări)
2	Sudul Europei	Cipru, Grecia, Italia, Portugalia, Spania, Malta (6 țări)
3	Vestul Europei	Austria, Belgia, Franța, Germania, Irlanda, Luxemburg, Olanda, Marea Britanie (8 țări)
4	Centrul și estul Europei	Bulgaria, Croatia, Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Latvia, Lituania, Polonia, Romania, Slovacia, Slovenia (11 țări).

Rezultate

În graficul 1, evidențiem topul țărilor din Uniunea Europeană, cu reliefarea locurilor ocupate de acestea în topul mondial. Ordinea de ierarhizare se realizează de la 1 (reprezentând țara cu cel mai scăzut nivel al corupției) la 170 (țara cu cel mai înalt nivel de corupție).

Analizând datele din graficul 1, putem constata că la nivelul prioadei analizate, România înregistrează nivelul cel mai ridicat al corupției în sectorul public între țările Uniunii Europene, fiind clasificată de asemenea pe locul 71 din cele 170 de țări considerate în studiu. Nivele foarte ridicate de corupție sunt înregistrate de Bulgaria, Grecia și Croația. La polul opus, cu nivelul cel mai redus al corupției din Uniunea Europeană, se află țările nordice respectiv Danemarca, Finlanda, Suedia, Olanda.

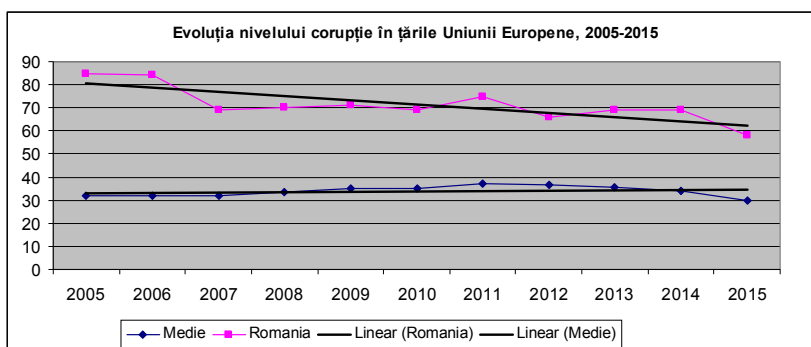
Grafic 1.

Sursa: prelucrări proprii

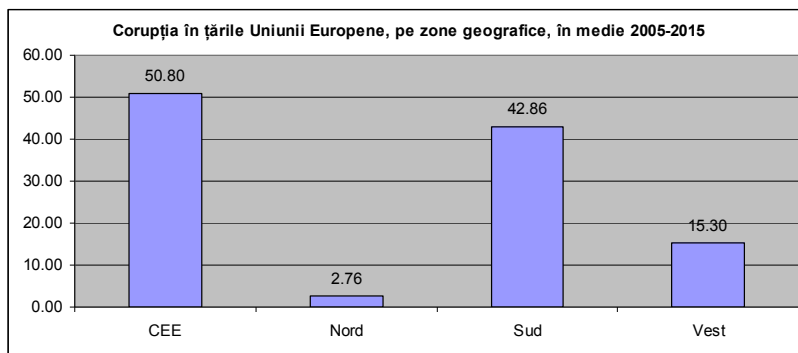
Privind în dinamică, pentru perioada 2005-2015, nivelul mediu al corupției în Uniunea Europeană înregistrează mișcări nesemnificative (grafic 2). În perioada 2005-2011 constatăm un trend de creștere al nivelului corupției, cu un maxim atins în anul 2011, după care măsurile adoptate pentru reducerea acestui fenomen își dovedesc o mai mare eficiență, astfel încât nivelul mediu de corupție la nivelul țărilor din Uniunea Europeană începe să aibă un trend descendent. În ceea ce privește România, observăm o tendință continuă de reducere a nivelului corupției, astfel încât la nivelul perioadei analizate, România urcă cu mai mult de 20 de poziții în topul țărilor clasificate după nivelul corupției. Cu toate acestea, nivelul corupției înregistrate în România depășește cu mult media înregistrată pentru țările Uniunii Europene pe toată perioada de analiză.

Grafic 2.

Sursa: prelucrări proprii

Grafic 3.

Sursa: prelucrări proprii

În graficul 3, observăm o variație extrem de accentuată a nivelului de corupție, pe cele patru cadrane geografice ale Uniunii Europene. Nivelul cel mai ridicat al corupției se înregistrează în medie în țările din centrul și estul Europei (50,8), urmate de țările din sudul Europei (42,86). Țările din nordul Europei prezintă cel mai redus nivel al corupției (2,76).

1.4.2. Economia subterană în țările Uniunii Europene

În continuare ne propunem să analizăm nivelele economiei subterane în rândul țărilor Uniunii Europene, în perioada 2005-2015.

Metodologie

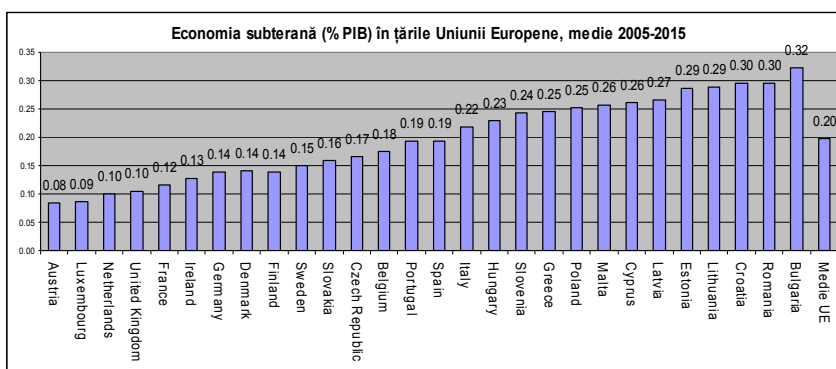
Nivelul economiei subterane se exprimă procentual, ca pondere a nivelului economiei subterane în PIB, așa cum sunt furnizate aceste informații de către baza de date determinată de Schneider (2015).

În scopul prezentării economiei subterane în țările Uniunii Europene utilizăm metodele descriptive, analiza și sinteza. De asemenea, așa cum am procedat în capitolul precedent, dorim să adoptăm și o abordare spațială a analizei nivelului economiei subterane la nivelul țărilor membre Uniunii Europene, având în vedere și scopul general al acestei lucrări, de a investiga și influențele unor factori comportamentali (cultură, religie, moralitate fiscală, fericire etc.) asupra fenomenelor de corupție și economie subterană. În acest scop, grupăm cele 28 de țări ale Uniunii Europene în patru zone geografice respectiv țările din centrul și estul Europei –CEE, țările din Nordul Europei –Nord, țările din sudul Europei –Sud și cele din Vestul Europei (tabel 4).

Rezultate și discuții

După cum se prezintă în graficul 4, nivelul economiei subterane la nivelul țărilor Uniunii Europene este în medie de 20% (ca procent din PIB), ceea ce înseamnă că, în medie, aproximativ o cincime din PIB-ul Uniunii Europene este pierdut din cauza economiei subterane, la nivelul perioadei analizate. Cele mai ridicate nivele ale economiei subterane le întâlnim în Bulgaria, România și Croația, cu circa 30-32%. La polul opus se află Austria, Luxemburg, Olanda și Marea Britanie care înregistrează cele mai scăzute nivele ale economiei subterane, ce variază între 8 și 10%.

Graficul 4.

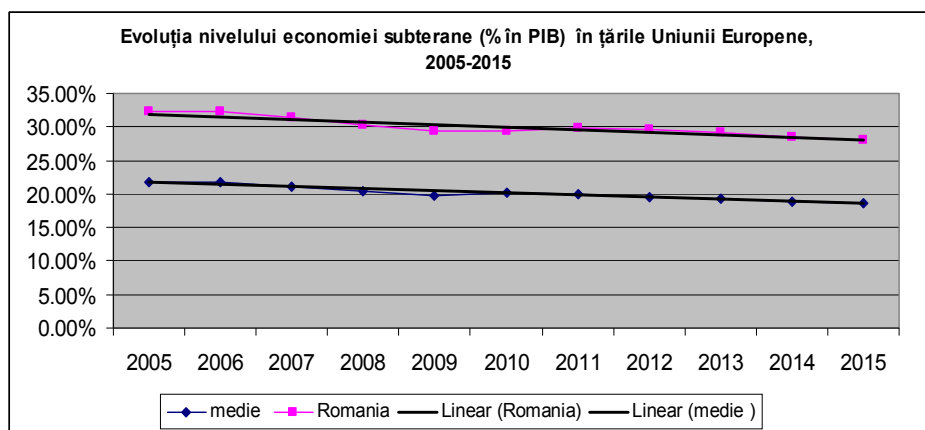
Sursa: prelucrări proprii

În graficul 5 este reflectată evoluția nivelului economiei subterane în țările Uniunii Europene, în medie pentru perioada 2005-2015. La nivelul Uniunii Europene, în medie volumul economiei subterane (exprimate ca % în PIB) înregistrează un trend general de reducere, de la un maxim de 21,8% înregistrat în anul 2005, la un minim de 18,5% înregistrat în anul 2015. România înregistrează nivele ale economiei subterane cu mult superioare mediei Uniunii Europene, pe toată perioada de analiză. Cu toate acestea, în România, nivelul general al PIB pierdut în activități subterane se reduce în timp, de la un nivel maxim de 32,2% în anul 2005, la un nivel minim atins în anul 2015, de 28,1%.

În Graficul 6 constatăm existența unei variații semnificative a nivelului economiei subterane, pe cele patru cadrane geografice ale Uniunii Europene. Nivelul cel mai ridicat al economiei subterane se regăsește în țările din centrul și estul europei (25,52%), urmate de țările din sudul

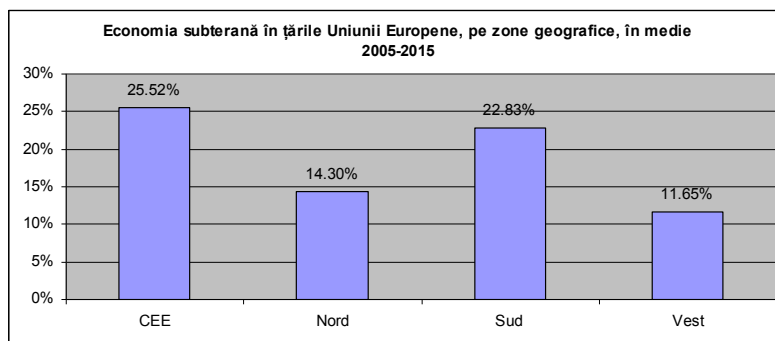
europenei (22,83%). Țările din vestul Europei prezintă cel mai redus nivel al economiei subterane (11,65%), urmate apoi de țările din nordul Europei (14,3%). Diferențele constatate pe cele patru regiuni privind nivelul economiei subterane ridică întrebări privind cauzele specifice care se manifestă la nivelul țărilor, cauze de ordin economic, politic, juridic (gradul de dezvoltare economică calitatea instituțională, calitatea reglementărilor, presiunea fiscală) dar și de ordin socio-cultural (cultură, moralitate fiscală, religie etc.).

Grafic 5

Sursa: prelucrări proprii

Grafic 6

Sursa: prelucrări proprii

1.4.3. Relația între corupție și economia subterană. Studii de caz

În cele ce urmează ne propunem investigarea relației între corupție și economie subterană, pe baza datelor disponibile pentru țările Uniunii Europene, pentru perioada 2005-2015.

Metodologie

Nivelul economiei subterane se exprimă procentual, ca raport al nivelului economiei subterane în PIB, potrivit bazei de date furnizate de Schneider (2015).

Pentru calculul nivelului corupției, vom utiliza Indicele de percepție al corupției (IPC) furnizat de Transparency International

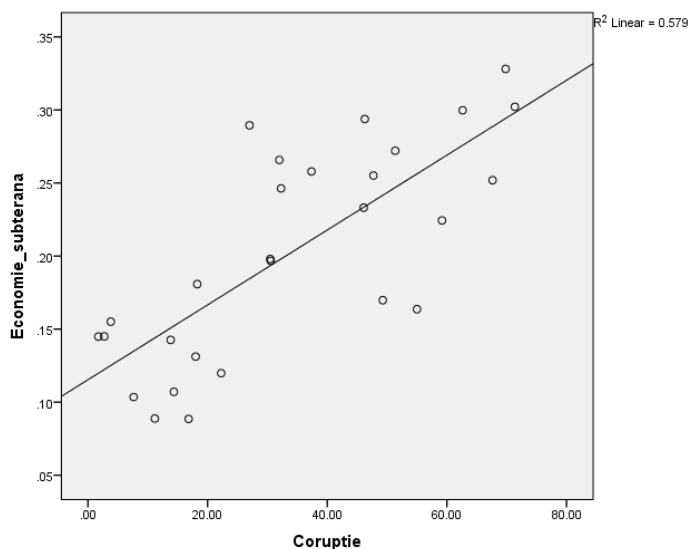
Pentru studiul relației între corupție și economia subterană, utilizăm metodele descriptive, coeficienții de corelație, analiza regresională, și efectuăm testele statistice necesare pentru asigurarea unei acureți ridicate ale rezultatelor. Prelucrările statistice sunt realizate cu ajutorul programului statistic SPSS.

Din investigarea literaturii de specialitate, se poate deduce că actele de corupție sunt cele care influențează nivelul economiei subterane. Intuitiv, acest aspect este unul corect, deoarece ca prioritate apare mai întâi mituirea funcționarilor publici cu scopul de eludare de la economia oficială, care solicită plată de impozite și taxe, și asigurarea unei funcționări la nivel neoficial. Astfel, în cadrul analizei regresionale, variabila dependentă este considerată economia subterană iar variabilă independentă este considerată corupția.

Rezultate și discuții

Din graficul 7 se poate constata o dispunere corelată a celor două variabile, la un R patrat = 0,579. Cu alte cuvinte un procent de 57,9% din variația economiei subterane poate fi explicat de nivelul corupției, în medie la nivelul țărilor din eșantion, pentru perioada 2005-2015. Coeficientul de corelație reflectat în tabelul 5 este de 0,761, ceea ce reflectă un nivel ridicat de corelație între cele două variabile și de semn pozitiv.

Grafic 7. Corelația între economie subterană și corupție

Tabel 5. Coeficienții de corelație între economia subterană și corupție

		Economie subterană	Corupție
Economie subterană	Corelația Pearson	1	0,761**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	28	28
Corupție	Corelația Pearson	0,761**	1
	Sig. (2-tailed)	0,000	
	N	28	28
**. Semnificativ la un nivel de 0.01 (2-tailed).			

Sursa: prelucrări proprii

Coeficientul de regresie al variabilei corupție în raport cu variabila economia subterană este pozitiv (în valoare de 0,003) și semnificativ la un prag de semnificație de 1%. Astfel, la o creștere cu un punct al nivelului corupției, se realizează în medie o creștere al nivelului economiei subterane cu 0,003 puncte (tabelul 6).

Tabel 6. Regresia economiei subterane în funcție de corupție ^a

Model	Coeficienți nestandardizați		Coeficienți standardizați	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Constantă	0,115	0,017		6,741	0,000
Corupție	0,003	0,000	0,761	5,983	0,000

a. Variabila dependentă: Economie subterană

Concluzii, limite și direcții de cercetare

Prelucrările creionate în studiul de față, evidențiază în mod clar existența unei relații pozitive, destul de puternice între corupție și economie subterană. La o creștere a nivelului corupției se realizează o creștere a nivelului economiei subterane.

Suntem conștienți că studiul de mai sus privind identificarea unei relații între corupție și economie subterană este doar orientativ și poate fi utilizat, eventual, ca punct de pornire pentru studii mult mai aprofundate. Invocăm desigur anumite limite cercetării prezentate, constând în utilizarea mediilor variabilelor. Astfel, efectuarea unei analize a datelor de tip panel (care să țină seama de serii de date urmărite în timp și spațiu) ar surprinde mult mai bine aceste influențe. O altă limită a studiului este reprezentată de neutilizarea în modelul de analiză al economiei subterane în funcție de nivelul corupției a unor variabile de control. Astfel, pentru o acuratețe mult mai ridicată a rezultatelor, este necesar ca relația dintre economie subterană și corupție să fie analizată surprinzând efectele moderatoare ale mai multor variabile cum ar fi: nivelul de trai al populației, presiunea fiscală, guvernarea publică etc.

Capitolul 2.

Cauze ale corupției și economiei subterane

2.1. Cauze generale. Revizuirea literaturii

Problema corupției și a economiei subterane, precum și a factorilor explicativi, este larg dezbătută în literatura de specialitate. Este important ca factorii de decizie politică să cunoască cauzele fenomenelor de corupție și economie subterană, deoarece astfel ar putea acționa mult mai eficient în lupta pentru reducerea acestor fenomene de criminalitate economico-financiară.

O prezentare generală a principalelor cauze generale ale corupției este prezentată mai jos:

⇒ În studiul efectuat de Tanzi (1998) pentru Fondul Monetar Internațional, acesta pornește de la argumentul lui Gary Beckel, laureat al premiului Nobel pentru economie, care spunea că „dacă abolim statul, abolim corupția”, cu alte cuvinte corupția ar fi direct legată de mărimea sectorului public. Tanzi (1998) contrează argumentele aduse de Beckel prin realități evidente reflectate de enumerarea unor țări cum ar fi Canada, Danemarca, Olanda, Finlanda sau Suedia care prezintă în același timp un nivel redus al corupției dar și un nivel ridicat al sectorului public (măsurat ca procent al veniturilor fiscale sau a cheltuielilor publice în PIB). Tanzi apreciază că, mult mai important decât mărimea sectorului public este *modul în care statul operează* pentru a-și finaliza sarcinile și a oferi bunuri și servicii publice. În acest sens, Tanzi (1998) enumeră câteva cauze directe și indirecte ale corupției, ambele legate de funcționarea statului. Printre cauzele directe sunt menționate:

- *reglementări și autorizații* (modul cum se obțin diverse autorizații care necesită mult timp și nenumărate documente de întocmit, aspecte care sunt semnificativ diminuate în urma favorurilor acordate direct de către oficiali după acceptarea unei recompensări sub forma mitei);
- *aspecte legate de fiscalizare* (atunci când legea este greoaie și dificil de înțeles de către contribuabil, aceasta poate fi interpretată în moduri diferite astfel încât contribuabilii solicită mereu nevoie de consultanță, salariile inspectorilor fiscali sunt reduse, actele de corupție în administrația fiscală sunt ignorate sau atunci când ele sunt descoperite, penalizările sunt reduse etc.);
- *decizii privind cheltuielile publice* (privind alocarea proiectelor de investiții către executanți, modul cum se procură bunurile și serviciile de cele mai multe ori sub prețul pieței etc.);
- *finanțarea partidelor politice din fonduri publice.*

Printre cauzele indirecte sunt menționate: *calitatea birocrăției, nivelul salariilor din sectorul public, sistemele de penalizare, controalele instituționale, transparența reglementărilor și a legilor etc.*

⇒ Domènec Melé, fondator al Universității Yese Business School efectuează un top de 10 factori determinanți ai corupției pe care îi consideră aplicabili, într-o măsură mai mare sau mai mică, diferitelor medii culturale și geografice. Acești factori îi clasifică în patru categorii, astfel (Melé, 2014):

- *factori personali* (lăcomie; declinul sensibilității etice personale, fie din cauza lipsei de educație sau a experienței negative de învățare; lipsa sentimentelor civice ale celor angajați în instituții publice sau private (de exemplu politicienii care se implică în viața politică pentru a-și atinge propriile scopuri, și nu din sentimente civice); conștiința scăzută sau lipsa de curaj de a denunța comportamentul corupt și situațiile care conduc la corupție);
- *factori culturali* (mediile culturale care scuză corupția fie prin comportamente de apărare sau chiar de admirație ale infractorilor prin aprecieri de genul „trebuie să fii destul de inteligent pentru a evita impositele” sau prin raționalizarea unor argumente false fără bază morală de genul „toată lumea o face”, „profitați cât timp puteți”, „viața este scurtă”; lipsa de transparență, în special la nivel instituțional, dar și în alte tipuri de organizații);

- *factori instituționali* (regulamente și controale inefficiente; procese juridice lente);
 - *factori organizaționali* (lipsa unor criterii morale în promovare care sunt ignorate atunci când cineva este promovat pur și simplu pentru loialitatea acordată față de cine este responsabil sau deține controlul etc.; reducerea sau reacționarea ușoară la acuzațiile de corupție creează un mediu favorabil perpetuării corupției).
- ⇒ Pentru România, studiul efectuat de Duțulescu și Nișulescu-Ashrafzadeh (2016) a identificat printre principalele cauze ale corupției, standardul scăzut de viață (în comparație cu cetățenii din țări aparținând Europa de Vest), precum și mentalitatea generală a oamenilor, care se dovedește a fi destul de permisivă privind acest fenomen.

De asemenea numeroase studii au identificat diverse cauze generale ale economiei subterane, astfel:

- ⇒ *Povara fiscală, povara reglementării de către stat, atitudinile față de impozite sau moralitate fiscală* (Kirchler, 2007);
- ⇒ *Guvernanța publică, bogăția și fericirea unui popor* (Achim, Borlea, Gaban și Cuceu, 2016);
- ⇒ *Povara taxelor și contribuțiilor la asigurările sociale, calitatea instituțiilor, reglementările, serviciile oferite de sectorul public, moralitate fiscală, descurajarea, dezvoltarea economiei oficiale, activitățile independente* (liber profesioniștii) (Schneider și Buehn (2016);
- ⇒ Într-un studiu efectuat în Serbia (o țară cu un nivel ridicat al economiei subterane și corupției), pe un eșantion reprezentativ format din 1250 companii și antreprenori, au fost identificate următoarele cauze principale ale economiei subterane: *politica fiscală* neadecvată în special în domeniul muncii, *forță de muncă inefficientă și selectivă*, *povara administrativă ridicată* în derularea afacerilor, *calitatea redusă a reglementărilor*, *nivel ridicat al corupției și nivel scăzut al moralei fiscale*, *încrederea redusă în stat și instituții publice*, *fiscalitate ridicată*, *existența unei ponderi ridicate de plăți în numerar a tranzacțiilor în totalul plăților* (Report 2013, p. 18 citat de Simonovik și Boskovic 2016, p. 115). Între aceste cauze, *corupția* este identificată ca fiind a patra cea mai importantă cauză a economiei subterane în Serbia (Report 2013, p. 11 citat de Simonovik și Boskovic 2016, p. 118).

- ⇒ O clasificare cuprinzătoare a cauzelor economiei subterane este efectuată tot în Serbia de Marinkovi (2004, p. 461 citat de Simonovik și Boskovic 2016, p.116) cuprinzând: *cauze ce provenind din sistemul politic și economic, cauze provenind din specificul local și regional, cauze provenind din tradiții, cultură, stil de viață, moștenire istorică (lipsa reprezentărilor sociale, generalizarea furtului din avere statului), cauze provenind din caracteristicile personale ale unui popor și sistemul individual de valori (de exemplu înclinația către risc).*
- ⇒ Çule și Fulton (2009) au constatat că reducerea economiei subterane și a corupției este un fenomen complex care implică *cultura afacerilor, așteptările sociale și considerentele politice*, deci nu este vorba doar despre aspecte legate de modificarea reglementărilor fiscale.
- ⇒ *Lăcomia*, ca motivație umană universală, este considerată o componentă importantă în descifrarea comportamentului de conformare legală (Bucur, 2011,p.50).
- ⇒ Studiul efectuat de Jiménez și colab. (2015) evidențiază rolul fundamental al *educației* concretizat în etapele în care antreprenorii sunt instruiți și este creată o mentalitate adecvată față de antreprenoriat. Mai exact, studiul acestora arată că, atât învățământul secundar, cât și învățământul terțiar au un efect foarte diferit asupra angajării în activități formale sau informale de antreprenoriat. Astfel, în special, antreprenoriatul formal este asociat pozitiv cu învățământul secundar și terțiar, în timp ce antreprenoriatul informal este afectat negativ numai de învățământul terțiar.
- ⇒ Unele studii (Schneider și Williams 2013; Feld și Schneider 2010; Schneider și Buenn 2016) atestă o relație pozitivă între *activitățile economice independente* și nivelul economiei subterane. Cu cât este mai mare rata activităților derulate independent, cu atât este mai mare rata activităților desfășurate în economia subterană. Teoretic, ne așteptăm că activitățile independente să ofere o mai mare libertate antreprenorilor privind nivelul și structura activităților economice declarate. Totuși, reținem acest factor ca fiind unul destul de puțin dovedit în literatura de specialitate.
- ⇒ Anumite studii (Chan și colab. 2000; Kasipillai și colab, 2003) Chan și colab. 2000) au constatat că deciziile respondenților americani de a se conforma legilor fiscale au fost determinate în primul rând de *vârsta* lor și de *educație*. În aceeași ordine de idei, studiul efectuat de Kasipillai și colab. (2003) evaluează influența educației asupra

respectării impozitelor în rândul studenților din Malaezia. Constatările statistice confirmă prevalența unei relații între educație și conformarea fiscală. Această relație este, în general, consecventă, în special în ceea ce privește problemele legate de evitarea generală și evitarea personală. Se constată o îmbunătățire a gradului de conformare personal în rândul studenților, în special în rândul femeilor după un semestru de parcurgere a unui curs preliminar de impunere. Totuși, anumite studii (McGee 2008) nu au identificat nivelul de educație ca având un rol în atitudinea fiscală, pentru țările din eșanțion.

Din investigarea literaturii de specialitate privind factorii determinanți pentru fenomenele de corupție și economie subterană, concluzionăm că printre cele mai des întâlnite cinci cauze comune celor două fenomene se numără: *presiunea fiscală, calitatea guvernancei publice, standardul de viață, atitudinea privind taxele sau moralitatea fiscală și factorii socio-culturali*.

1. Presiunea fiscală

Presiunea fiscală sau povara fiscală este printre cele mai invocate cauze atât ale corupției cât și ale economiei subterane.

Se presupune că povara fiscală este legată de corupție, având în vedere că mituirea funcționarilor este realizată de antreprenori pentru a obține unele câștiguri private cum ar fi evitarea impozitării și reglementărilor sau câștigarea contractelor publice (Fjeldstad 1996; 2003; Kaufman 2010). În ceea ce privește activitățile subterane, un număr semnificativ de studii de cercetare (Tanzi 1999; Buehn și Schneider 2012; Schneider 2003, 2005; Schneider și Buenn 2016) atestă faptul că activitățile economice subterane cresc pe măsură ce crește povara fiscală reală și percepută. Creșterea costului total al forței de muncă poate stimula reducerea impozitării venitului prin migrarea către economia subterană.

2. Calitatea guvernancei publice

Calitatea instituțiilor și reglementărilor dar și măsurile de descurajare a fenomenelor de corupție și economie subterană sunt factori determinanți pentru fenomenele de corupție și economie subterană.

a) Calitatea instituțiilor și reglementărilor

Calitatea instituțiilor și birocrăția creează o mulțime de stimulente pentru a plăti mită cu scopul de a evita impozitele și astfel, activitățile de corupție și economie subterană înregistrează o extindere. Diverse studii au

evidențiat importanța asigurării unui înalt grad de încredere în instituțiile de guvernare, pentru a asigura buna funcționare a statului (Kirchler 2007; Torgler și Schneider 2007; Park și Blenkinsopp 2011; Fritzen și colab. 2014). Ineficiența gradului de asigurare a bunurilor publice generează o încredere scăzută în autorități și determină ca indivizii și antreprenorii să acționeze subteran pentru a obține beneficii mai multe și mai rapide. Un nivel mai mare de reglementare al economiilor conduce la nivele mai ridicate ale economiei subterane (Johnson și colab.1997; Enste 2010). Un nivel ridicat de reglementare al pieței muncii sau al pieței de bunuri limitează libertatea individuală și a antreprenorului de a acționa în economia formală.

b) Măsurile de descurajare

În ciuda accentului puternic pus pe descurajarea activităților de criminalitate financiară prin politici de combatere a corupției și a economiei subterane, există puține studii empirice despre efectele descurajării. Acest lucru se datorează faptului că datele privind aspectele juridice și frecvența controalelor nu sunt disponibile pe plan internațional, inclusiv pentru țările OECD aceste date sunt dificil de colectat. Schneider și Buenn (2016) apreciază că există puține dovezi empirice, care demonstrează că amenziile și pedepsele nu exercită o influență negativă asupra economiei subterane însă riscul de detectare perceput în mod subiectiv de indivizi, exercită o influență pozitivă. Cu toate acestea, rezultatele sunt adesea inconsistente, iar testele de cauzalitate Granger arată că mai degrabă dimensiunea economiei subterane poate afecta descurajarea, în loc ca descurajarea să reducă economia subterană (Feld și Larsen 2005; 2009; Feld și Schneider 2010; Anderson, Erard și Feinstein 1998; Schneider și Buenn 2016).

3. Standardul de viață

Standardul de viață sau satisfacția financiară a individului este considerată o altă cheie determinantă pentru alegerea subiecților de a activa sau nu într-o economie mai mult sau mai puțin formală. Un nivel ridicat de satisfacție financiară poate conduce la o mai bună respectare a legii și, prin urmare, stimulentele pentru a plăti mită și, de asemenea, activitățile subterane se reduc. Diverse studii (Husted 1999; Treisman 2000; Paldam 2001, 2002; Kirchler 2007; De Rosa și colab. 2010; Achim, Borlea, Găban și Cuceu 2015) demonstrează că cele mai mari rate ale

activităților economice ilegale și cele mai ridicate rate de corupție se regăsesc în țările în curs de dezvoltare și în țările în tranziție, iar țările cu venituri mari prezintă nivele scăzute ale corupției și economiei subterane.

4. Atitudinea privind taxele sau moralitate fiscală

Moralitatea fiscală reflectă atitudinea indivizilor față de plata impozitelor respectiv motivația intrinsecă de a se conforma. Moralitatea fiscală este considerată o altă cheie determinantă ale fenomenelor de corupție sau de economie subterană. Cu cât gradul de moralitate fiscală se reduce, cu atât indivizii, sunt mai puțin predispuși să respecte legea și, prin urmare, mai înclinați să trișeze.

Moralitatea fiscală este strâns legată de eficiența sectorului public de a oferi bunuri publice. Contribuabilii tind să-și plătească în mod onest taxele dacă primesc în schimb servicii publice de calitate. În general, o moralitate fiscală mai ridicată este corelată pozitiv cu gradul de conformare fiscală. O moralitate fiscală și o conformare fiscală mai ridicate reduc stimulentele de a înșela prin evitarea taxelor și adoptarea muncii clandestine (Kirchler 2007; Frey și Feld 2002; Torgler 2004; Alm și Torgler 2006, Kirchler 2007).

5. Factorii socio-culturali

Numeroase studii identifică factorii socio-culturali printre cauzele determinante ale corupției și economiei subterane. Cu titlu de exemplu, menționăm studiile efectuate de Husted (1999), Davis și Ruhe (2003), Fisman și Miguel (2007), Barr și Sierra (2010), Halkos și Tzeremes (2011), Tong (2014) și Achim (2016) care documentează existența unei influențe semnificative între cultură și corupție. Austwick și Berga (2016) au investigat cauzele economiei economiei subterane în Letonia și au identificat factorul cultural printre principalele cauze ale nivelului ridicat al economiei subterane din această țară. Ei au ajuns la concluzia că, deoarece Letonia este o țară relativ tânără, cetățenii săi nu sunt încă obișnuiți cu cultura plății impozitelor.

Legat de normele individuale și atitudinile cetățenilor, lăcomia poate fi invocată ca o componentă importantă în descifrarea comportamentului de conformare legală (Bucur, 2011,p.50). Aspecte legate de religie și modul în care aceasta influențează valorile unei națiuni, pot fi de asemenea responsabile pentru răspândirea corupției (Faleye 2013; North și colab. 2013).

2.2. Rolul presiunii fiscale

Literatura de specialitate evidențiază rolul presiunii fiscale asupra corupției și economiei subterane, prin faptul că o rată ridicată de impozitare, poate conduce la acte de corupție ale funcționarilor publici pentru eludarea impozitării sau prin angajarea în activități subterane (De Mooij și Ederveen 2009; Dreher și Siemers 2009; Dreher și Schneider 2010; McGee 2012; Schneider și Klinglmaier 2004; Togler și Schneider 2007).

2.2.1. Abordări generale privind presiunea fiscală

2.2.1.1. Presiunea fiscală. Concepte și instrumente de comensurare

Presiunea fiscală sau povara fiscală reprezintă concepte strâns legate de acela de fiscalitate. În literatura de specialitate sunt identificate numeroase definiții ale presiunii fiscale, cum ar fi:

- ⇒ „Presiunea fiscală reprezintă valoarea totală a impozitului plătit de un anumit grup de persoane, o industrie etc., în special în comparație cu ceea ce plătesc alte grupuri, industrii” (Cambridge Dictionary, Cambridge University Press, 2017).
- ⇒ „Presiunea fiscală măsoară răspunsul la întrebări generale economice și sociale despre efectul politicii fiscale asupra distribuției veniturilor și bogăției” (Atrostic și Nunns, 1991).
- ⇒ „Presiunea fiscală reprezintă cât de apăsătoare sunt impozitele, sau altfel spus, cât de mare este povara fiscală ce apasă pe umerii contribuabililor” (Tulai 2003, p. 287).
- ⇒ Presiunea fiscală reprezintă „intensitatea cu care sunt prelevate venituri de la persoanele fizice și juridice la nivelul întregii societăți prin intermediul impozitării” (Mara 2009, p. 148);
- ⇒ „Presiunea fiscală este un indicator de măsurare al părții veniturilor extrase din producție, care tranzitează bugetul printr-un proces de afectare obligatorie și publică, în loc de a fi lăsate liber la dispoziția inițiativei private” (Manolescu 1997, p. 69).

În concluzie, apreciem că presiunea fiscală, reflectă volumul impozitelor și taxelor plătite la bugetul de stat și cum este acesta resimțit de contribuabili, din perspectiva bogăției acestora.

În ceea ce privește măsurarea presiunii fiscale, literatura de specialitate (Corduneanu, 1998) evidențiază două abordări generale:

a) *presiunea fiscală în termeni de flux*, care reprezintă cuantumul monetar al obligației fiscale pe care o suportă venitul la nivel individual, sectorial sau global;

b) *presiunea fiscală în termeni de indici*, care reflectă, în expresie monetară, raporturile dintre fluxurile fiscale și fluxurile economice creatoare de venit. În acest caz, indicii reflectă partea din produsul național preluată de stat extrasă de sub acțiunea legilor pieței din economia reală și suportată de contribuabili.

În literatura de specialitate, pentru măsurarea presiunii fiscale, în mod uzual este utilizat calculul presiunii fiscale în termeni de indici, mai exact ca *rata a fiscalității* (Tulai 2003, p. 287). Rata fiscalității se poate calcula la nivel global (național), la nivelul entității economice și la nivelul individului (contribuabilul persoană fizică).

Potrivit lui Schneider și colab. (2010), măsurarea sarcinii fiscale nu este ușor de definit deoarece sistemele de impozitare și securitate socială sunt foarte diferite în rândul țărilor. Potrivit acestuia, povara fiscală poate fi estimată în mai multe moduri:

- a) Ca *rata totală de impozitare* (% din profiturile comerciale sau din cifra de afaceri);
- b) Ca *venituri fiscale* (% din PIB);
- c) Sub forma *libertății fiscale*, o subcomponentă a scorului de libertate economică calculat de Heritage Foundation. Libertatea fiscală include atât sarcina fiscală directă (referitoare la ratele de impozitare ale veniturilor individuale și ale întreprinderilor) cât și valoarea totală a veniturilor fiscale ca procent în PIB. Prin urmare, *libertatea fiscală* este compusă din trei factori cantitativi și anume: a) rată marginală de impozitare marginală a veniturilor individuale; b) rata marginală de impozitare marginală a veniturilor corporative; și c) sarcina fiscală totală calculată ca procent în PIB (Heritage Foundation, 2017). Astfel, scorul de libertate fiscală se calculează după cum urmează (Heritage Foundation, 2017):

$$\text{Libertatea fiscală}_{ij} = 100 - \alpha(\text{Factor}_{ij})^2, \text{ unde}$$

- Libertatea fiscală_{ij} reprezintă libertatea fiscală în țara i pentru fiecare dintre factorii j;

- Factor_{ij} reprezintă valoarea (pe o scală de la 0 la 100) a factorilor j prezentați anterior în țara i; și
- α este un coeficient stabilit la nivelul de 0,03.

Scorul libertății fiscale variază de la 0 la 100, unde 0 reflectă cel mai redus nivel al libertății fiscale, iar 100 este gradul maxim de libertate fiscală. Cu cât libertatea fiscală este mai ridicată, cu atât presiunea fiscală va fi mai redusă și invers.

Măsurarea presiunii fiscale cu ajutorul indicatorului *libertatea fiscală* este utilizată de diverși autori (Torgler 2002; Dreher și Schneider 2006; Torgler și Schneider 2007), fiind apreciată ca o modalitate mai completă de evaluare a presiunii fiscale.

2.2.1.2. Curba Laffer și evaziunea fiscală

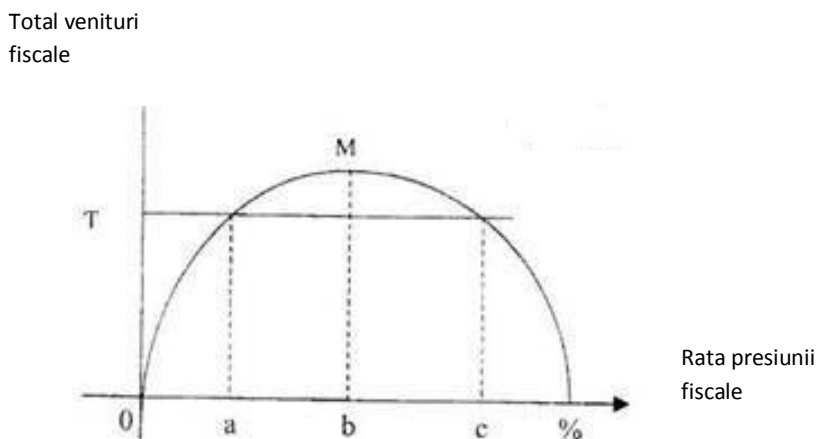
Încă din 1776, Adam Smith a precizat că ratele ridicate ale impozitelor vor distruge baza de impozitare. Mai târziu, relația dintre rata presiunii fiscale și veniturile încasate la bugetul de stat a fost evidențiată de Laffer sub forma curbei Laffer (Laffer, 2004). Teoria dezvoltată de Laffer, privind curba Laffer, este că schimbările în ratele de impozitare pot avea două efecte asupra veniturilor: efectul aritmetic și efectul economic (Laffer, 2004). *Efectul aritmetic* se referă la faptul că atunci când rata fiscalității scade, și veniturile fiscale (exprimate pe unitate de venit impozabil) vor scădea. În caz contrar, când rata fiscalității crește, efectul aritmetic va conduce la o creștere a veniturilor fiscale colectate pe unitate de venit impozabil. *Efectul economic* recunoaște însă existența unui impact pozitiv al scăderii ratei de fiscalitate asupra muncii și producției și, deci, și asupra bazei de impozitare. Pe de altă parte, creșterea ratei fiscalității va avea un efect economic invers, de penalizare a participării la activitățile impozabile. Astfel, efectul aritmetic va acționa întotdeauna invers față de efectul economic. Prin urmare, atunci când efectele economice și aritmetice ale modificărilor ratelor de impozitare sunt combinate, consecințele modificării ratelor de impozitare asupra veniturilor fiscale totale nu mai sunt destul de evidente.

Cu alte cuvinte, curba Laffer reflectă faptul că, la o creștere a presiunii fiscale, veniturile fiscale înregistrează o creștere, până la un punct maximal (M), după care veniturile fiscale încep să scadă până la valori nule, dacă rata presiunii fiscale ar atinge nivelul de 100% (practic la o impozitare de 100% a veniturilor, orice activitate impozabilă ar dispărea (vezi figura 1). Presiunea fiscală presupune anumite limite de suportabilitate din partea

contribuabililor, limite de ordin psihologic și politic (Mara 2010, p. 149). Aceste limite sunt impuse de reacțiile contribuabililor care pot să opună o puternică rezistență creșterii ratei fiscalizării, reacționând prin evaziune, fraudă, reducerea activității productive sau chiar prin revolte (Hoanță 2000, p. 165).

Curba Laffer reprezintă o abordare teoretică a faptelor prezentate, deoarece definirea exactă a acestui prag M de impozitare la care presiunea fiscală este considerată excesivă, este greu de efectuat. Acest prag este variabil în funcție de circumstanțele teritoriale și economice, astfel încât sistemul fiscal dintr-o anumită țară se va situa în stânga sau în dreapta punctului M (Mara 2010, p. 150).

Figura 1. Curba Laffer

Sursa: Laffer (2004), "The Laffer Curve: Past, Present, and Future",
The Heritage Foundation

Curba Laffer se poate divide în două zone (Mara 2010, p. 150):

- ⇒ Zona 1: zona din stânga (zona normală sau admisibilă), în care creșterea cotei de impozitare asigură creșterea încasărilor;
- ⇒ Zona II: Zona din dreapta punctului M considerat punctul de optim (zona inadmisibilă), în care orice creștere a cotei de impozitare are va efect reducerea încasărilor fiscale și corelația dintre cele două devine indirectă.

Trabandt și Uhlig (2006, pp. 1-69) au analizat curba Laffer comparativ pentru SUA, precum și pentru economia UE 15. Aceștia au arătat că în

SUA și zona UE 15 munca și capitalul sunt situate pe partea stângă a curbei Laffer, dar economia UE 15 se situează mult mai aproape de pantele prohibite decât Statele Unite. Au constatat, de asemenea, că panta curbei lui Laffer, în economia UE 15, este mult mai plată decât în SUA, argumentată de un grad mult mai ridicat de distorsiuni în zona UE15.

Pentru România, Trandafir și Brezeanu (2010) s-au preocupat să construiască curba Laffer pe baza veniturilor fiscale realizate în perioada 2000-2010. Rezultatele analizei arată faptul că panta curbei Laffer, pe întreaga perioadă, cât și pe fiecare an în parte, situează economia românească în zona inadmisibilă sau prohibită. Aceasta înseamnă că o parte tot mai importantă din veniturile contribuabililor este preluată de către stat iar contribuabilii din economie își restrâng activitățile impozabile și, astfel materia impozabilă se reduce. Este interesant și rezultatul obținut de autori privind identificarea pragului optim de impozitare la nivelul perioadei analizate, prag realizat la o rată de fiscalizare de 10,96%, ce corespunde nivelului maxim al veniturilor fiscale reale realizate.

2.2.1.3. Presiunea fiscală în țările Uniunii Europene

În continuare ne propunem să analizăm nivelul presiunii fiscale în țările membre ale Uniunii Europene, cu scopul de a identifica anumite indicii asupra existenței unei legături privind presiunea fiscală pe de-o parte și fenomenele de corupție și economie subterană, pe de altă parte.

Metodologie

Pentru a evidenția nivelul presiunii fiscale în țările Uniunii Europene, utilizăm trei indicatori, și anume:

- a) Presiunea fiscală determinată ca *procent al veniturilor fiscale în PIB*, utilizând sursele World Bank (2017). Veniturile fiscale cuprind transferurile obligatorii către administrația centrală în scopuri publice. Sunt excluse anumite transferuri obligatorii, cum ar fi amenzile, penalitățile și majoritatea contribuțiilor la asigurările sociale.
- b) Presiunea fiscală determinată ca *procent de taxare al venitului individual*, utilizând datele OECD (2017). Taxarea venitului este definită ca raportul dintre valoarea impozitelor și taxelor plătite în medie de un angajat (o singură persoană la 100% din venitul mediu) fără copii și costul total al forței de muncă corespunzător pentru angajator. Indicatorul reflectă măsura în care impozitarea muncii descurajează ocuparea forței de muncă. Acest indicator este măsurat ca procent în costul forței de muncă.

- c) Presiunea fiscală determinată sub forma *scorului de libertate fiscală*, așa cum este furnizat acesta de către Heritage Foundation (2017). Scorul variază de la 0 la 100, unde 0 este cea mai mică libertate fiscală (deci cea mai mare presiune fiscală) și 100 este gradul maxim de libertate fiscală (respectiv cel mai redus nivel al presiunii fiscale).

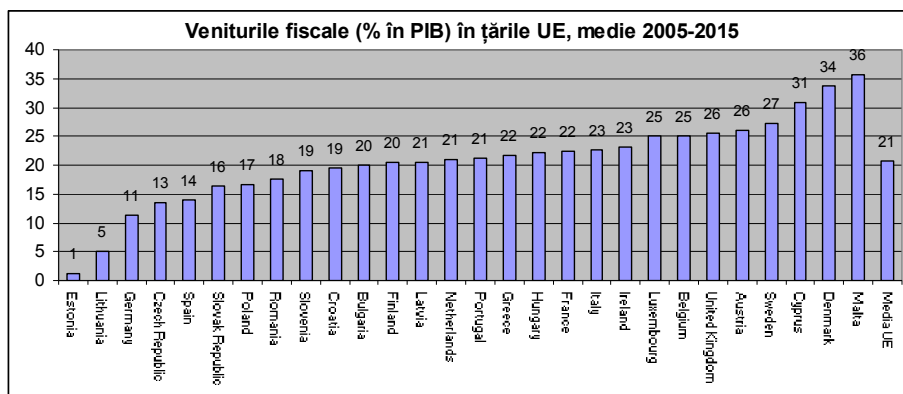
Perioada de analiză este 2005-2015 și vizează țările Uniunii Europene (28). Ca metode, utilizăm metode descriptive, comparația, analiza și sinteza.

Rezultate și discuții

Din graficul 8 se poate observa că cel mai ridicat nivel al presiunii fiscale, măsurată ca procent al veniturilor fiscale în PIB, se întâlnește în Malta (36%), Danemarca (34%), Cipru (31%), Suedia și Marea Britanie (26%), iar cele mai reduse nivele se întâlnesc în Estonia (1%), Lituania (5%), Germania (11%), Republica Cehă (13%) și Spania (14%). Se poate observa că presiunea fiscală în România este de 18%, nivel ce o situează sub media Uniunii Europene (21%).

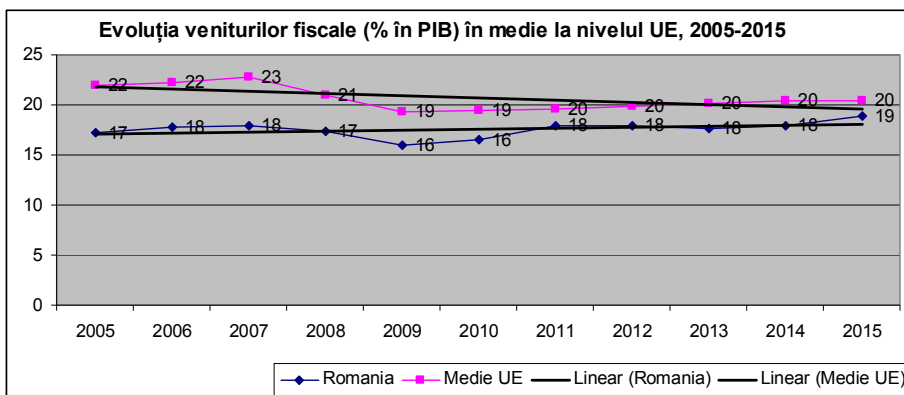
Graficul 9 reflectă faptul că evoluția veniturilor fiscale (ca % în PIB) în medie la nivelul Uniunii Europene înregistrează un trend ușor descendent la nivelul perioadei analizate, de la 22% în anul 2005, la 20% în anul 2015. Prin comparație, România, deși înregistrează nivele ale presiunii fiscale sub media europeană, se constată un trend general de creștere la nivelul perioadei analizate, de la 17% în anul 2005, la 19% în 2015, nivel care se apropie tot mai mult de media Uniunii Europene. Remarcăm anii 2009 și 2010 care au reprezentat anii post criză cu cel mai redus grad de fiscalizare atât la nivelul Uniunii Europene cât și pentru România.

Grafic 8.

Sursa: prelucrări proprii

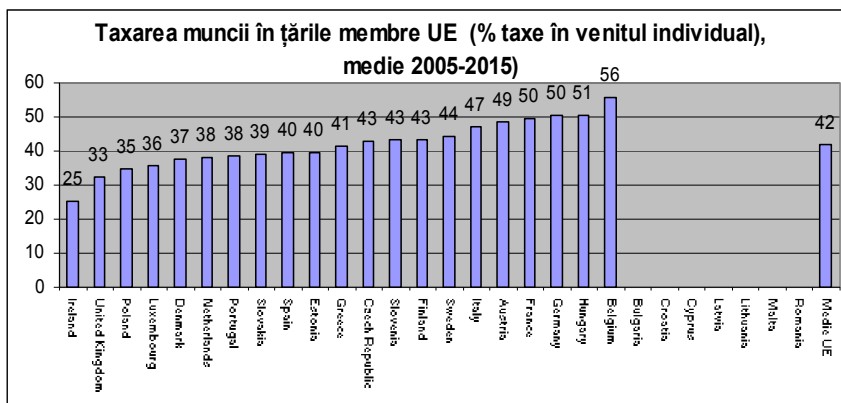
Grafic 9.

Sursa: prelucrări proprii

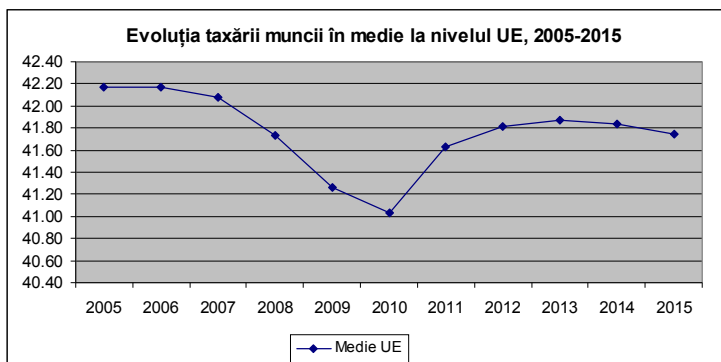
În Graficul 10 este reflectat nivelul de taxare al venitului individual în țările UE. Țările cu cel mai ridicat nivel de impozitare al muncii sunt Belgia (56%), Ungaria (51%), Germania și Franța (50%), Austria (49%). Munca este cel mai puțin impozitată în țări ca Irlanda (25%), Marea Britanie (33%), Polonia (35%), Danemarca (37%), în condițiile în care media Uniunii Europene este de 42%. Privind evoluția nivelului de taxare a muncii în Uniunea Europeană (grafic 11), acesta oscilează între 41-42% pentru perioada analizată, cel mai redus nivel de taxare fiind constatat în anul 2010.

Grafic 10.

Sursa: prelucrări proprii

Grafic 11.

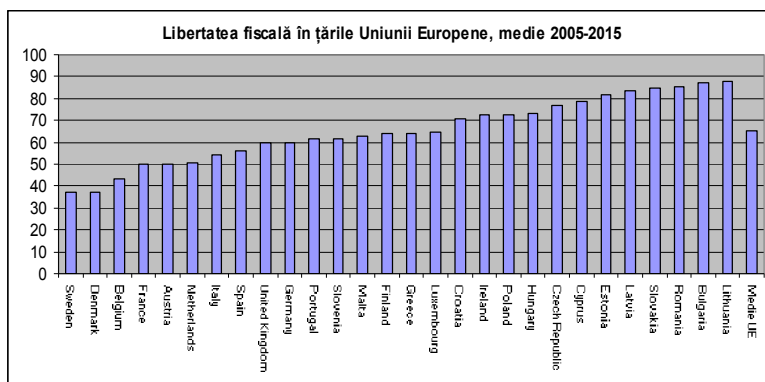

Sursa: prelucrări proprii

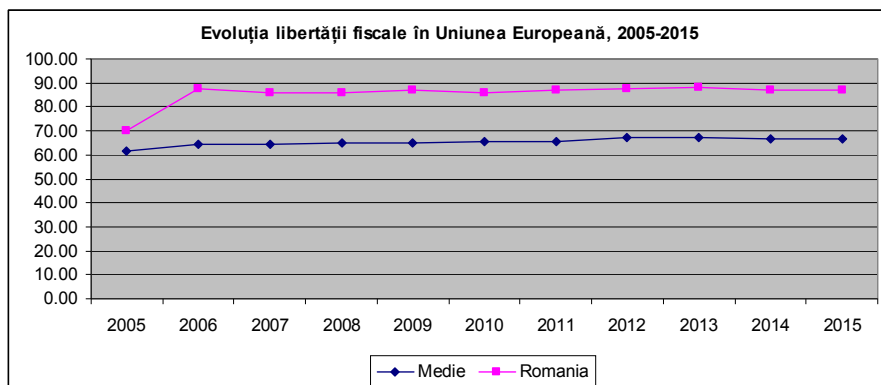
Per ansamblu, țările cu cea mai ridicată libertate fiscală (și implicit cu nivelul cel mai redus de presiune fiscală) din cadrul Uniunii Europene sunt Lituania, Bulgaria, România, Slovacia, Latvia iar cele care prezintă nivelele cele mai reduse de libertate fiscală (respectiv nivelele cele mai ridicate de presiune fiscală) sunt Suedia, Danemarca, Belgia, Franța sau Austria (Grafic 12). Din analiza datelor constatăm că țările post-comuniste din centrul și estul Europei prezintă un grad redus de presiune fiscală măsurat cu ajutorul scorului de libertate fiscală, comparativ cu țările din nordul și vestul Europei.

Din graficul 13 se poate constata că libertatea fiscală în medie la nivelul Uniunii Europene oscilează între 61% și 67% pe întreaga perioadă de analiză 2005-2015. România prezintă un nivel al libertății fiscale superior mediei Uniunii Europene, situat în jurul valorii de 88%, în perioada 2011-2015.

Grafic 12.

Sursa: prelucrări proprii

Grafic 13.

Sursa: prelucrări proprii

2.2.2. Presiunea fiscală și corupția

Presiunea fiscală se presupune că este legată de corupție, considerând că mituirea funcționarilor publici este realizată de antreprenori pentru a obține unele câștiguri private cum ar fi de exemplu evitarea impozitării și reglementărilor sau câștigarea unor contracte publice (Fjeldstad 1996, 2003; Kaufman 2010). Cu toate acestea literatura de specialitate oferă rezultate puține și neconcludente cu privire la influența presiunii fiscale asupra nivelului corupției (Dreher și Siemers 2009; Dreher și Schneider 2010; McGee 2012).

2.2.2.1. Revizuirea literaturii

În literatura de specialitate am identificat puține studii (Dreher și Siemers 2005, 2009; Dreher și Schneider 2010; McGee 2008, 2012) care investighează influența presiunii fiscale asupra nivelului corupției, iar rezultatele sunt inconsecvente. De exemplu, Dreher și Siemers (2005) au analizat relația dintre restricțiile privind accesul la capital, utilizând date panel pentru 112 țări în perioada 1984-1999. Ei au descoperit că restricțiile mai mari privind accesul la capital implică un nivel mai mare al corupției în anii anteriori anului 1993, dar au redus corupția în anii următori.

Mai târziu, Dreher și Schneider (2010) și-au continuat studiul pe două eșantioane mari de date: un eșantion de date transversale din 120 de țări și un eșantion de date panel din 70 de țări, ambele pentru perioada 1994-2002. Aceștia au obținut rezultate care demonstrează că fenomenul corup-

ției este mult mai accentuat în țările cu o povară fiscală redusă ceea ce contrazice așteptările. Analizând percepția privind evaziunea fiscală și corupția în Danemarca, McGee (2008) a demonstrat că populația daneză apreciază extrem de nefavorabil evaziunea fiscală chiar dacă rata de impozitare este una dintre cele mai ridicate din lume și, astfel ar putea fi explicat nivelul scăzut al corupției în Danemarca.

În mod similar, McGee (2012) a explicat situația din Armenia, unde s-a constatat că, deși povara fiscală este substanțial mai mică decât în majoritatea altor țări, poporul armean nu se opune atât de mult fenomenului de evaziune fiscală, ceea ce conduce la un nivel ridicat al corupției. Un alt paradox similar ar putea fi identificat în China. Aici, diverși autori (Jiang și Nie 2014; Huang 2016) au documentat prin studii empirice, existența *miracolului din China*, țară care își continuă creșterea PIB pe fondul unei prevalențe a corupției guvernamentale. Alți autori (Kumar 2011) au remarcat de asemenea anomalia Chinei emergente, care se caracterizează printr-o libertate economică scăzută, corupție ridicată și o rată de creștere economică ridicată.

Un alt grup de studii de cercetare (Graeff și Mehlkop 2003; Dreher și Schneider 2010; Virta 2007) identifică un comportament diferențiat al diferitelor variabile economice legate de corupție, în funcție de gradul de dezvoltare economică. Astfel, Graeff și Mehlkop (2003) au constatat că unele aspecte ale libertății economice descurajează corupția, în timp ce altele nu. Cu toate acestea, autorii au identificat o relație puternică între libertatea economică și corupție, iar această relație prezintă o intensitate diferită între țările sărace și bogate. Dreher și Schneider (2010) au arătat că relația dintre corupție și economia subterană diferă între țările cu venituri mari și cele cu venituri mici. Ei au descoperit că economia subterană reduce corupția în țările cu venituri ridicate dar sporește corupția în țările cu venituri mici. De asemenea, unii autori cum ar fi Virta (2007) au investigat relațiile dintre corupție și economia subterană în funcție de regiuni. La nivelul țărilor din regiunea tropicală s-a constatat o relație negativă între corupție și economia subterană, deoarece în această regiune, funcționarii publici sunt de obicei mituiți pentru a rămâne în sectorul oficial și, prin urmare, economia subterană scade dacă corupția crește.

Pornind de la aceste constatări contradictorii se pune întrebarea dacă o povară fiscală mai mare va crea oportunități de mituire a funcționarilor, pentru a evita impozitele sau a câștiga contracte publice. Intuitiv,

mita este plătită pentru a evita plata impozitelor sau a reglementărilor legale. Cu alte cuvinte, ne punem întrebarea dacă creșterea presiunii fiscale este asociată cu o creștere a nivelului corupției. De asemenea, având în vedere rezultatele cercetărilor anterioare, ne întrebăm dacă relația între presiunea fiscală și corupție diferă între țări, în funcție de gradul de dezvoltare economică.

2.2.2.2. Studii de caz

2.2.2.2.1. Presiunea fiscală și corupția în țările Uniunii Europene

În cele ce urmează ne propunem investigarea relației între presiunea fiscală și corupție pe baza datelor disponibile pentru țările Uniunii Europene (28), pentru perioada 2005-2015.

Metodologie

Vom măsura presiunea fiscală cu ajutorul indicatorului reprezentat de *libertatea fiscală*. Cu cât presiunea fiscală este mai mare, cu atât libertatea fiscală este mai mică. Sursa de date este reprezentată de Heritage Foundation (2017).

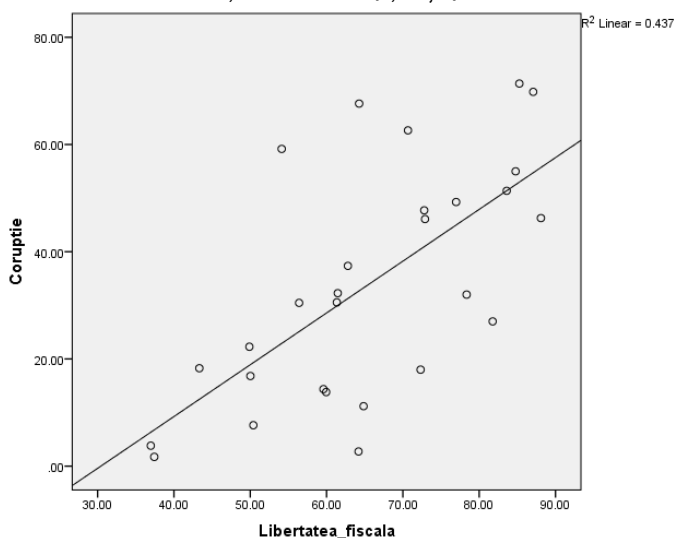
Corupția este măsurată ca locul ocupat de țările din eșantion în funcție de scorul obținut de Indicele de percepție al corupției, furnizat de Transparency International. O poziție ridicată în top ocupată de o țară privind nivelul corupției, reflectă un nivel ridicat de corupție și invers.

În scopul investigării relației între presiunea fiscală și corupție utilizăm metodele descriptive, coeficienții de corelație, analiza regresională, și efectuăm testele statistice necesare pentru asigurarea unei acureți ridicate ale rezultatelor. Prelucrările statistice sunt realizate cu ajutorul programului statistic SPSS.

Rezultate și discuții

Din graficul 14, se poate constata o dispunere corelată a celor două variabile, la un R patrat = 0,437. Cu alte cuvinte un procent de 43,7% din variația corupției poate fi explicată în medie, de variația nivelului libertății fiscale atribuite țărilor din eșantion, pentru perioada 2005-2015. Coeficientul de corelație reflectat în tabelul 7 este pozitiv, în valoare de 0,661, ceea ce reflectă un nivel ridicat de corelație între cele două variabile.

Grafic 14. Corelația între corupție și presiunea fiscală

Tabel 7. Coeficienții de corelație între corupție și libertatea fiscală

		Corupție	Libertatea fiscală
Corupție	Corelația Pearson	1	0,661**
	Sig. (2-tailed)		0,000
	N	28	28
Libertatea fiscală	Corelația Pearson	0,661**	1
	Sig. (2-tailed)	0,000	
	N	28	28
** Corelația este semnificativă la un prag de semnificație de 0,01 (2-tailed).			

Din tabelul 8, aflăm că valoarea coeficientului de regresie al variabilei libertatea fiscală în raport cu variabila corupție este pozitiv (de 0,966) și semnificativ la un prag de semnificație de 1%. Aceasta reflectă faptul că, la o creștere cu un punct al nivelului libertății fiscale se constată în medie o creștere a nivelului corupției cu 0,966 puncte.

Tabel 8. Regresia corupției în funcție de libertatea fiscală ^a

Model	Coeficienți nestandardizați		Coeficienți standardizați	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Constantă	-29,381	14,425		-2,037	0,052
Libertatea fiscală	0,966	0,215	0,661	4,488	0,000
a. Variabilă dependentă: Corupție					

Concluzii, limite și direcții de cercetare

Rezultatele studiului evidențiază o relație pozitivă, destul de puternică între libertatea fiscală și corupție. La o creștere a gradului de libertate fiscală se realizează o creștere a nivelului corupției. Aceasta înseamnă că odată cu scăderea presiunii fiscale, nivelul de corupție crește. Rezultatul este surprinzător deoarece contravine așteptărilor noastre. În mod natural, ne-am aștepta ca nivelul corupției să crească ca urmare a creșterii presiunii fiscale. Cu toate acestea, rezultate similare sunt obținute și de alte studii cum ar fi Dreher și Siemers (2005, 2009), Dreher și Schneider (2010) și McGee (2008, 2012). Aceste studii evidențiază de asemenea o influență negativă a presiunii fiscale asupra nivelului corupției.

Studiul de mai sus prezintă ca limite neutilizarea unor variabile de control, în modelul de analiză al corupției în funcție de nivelul presiunii fiscale. Astfel, pentru o acuratețe mult mai ridicată a rezultatelor, se impune ca relația dintre presiunea fiscală și corupție să fie analizată surprinzând efectele moderatoare ale mai multor variabile de control, cum ar fi: gradul de dezvoltare economică, guvernanta publică etc. De asemenea o creștere a volumului eșantionului ar putea conduce la rezultate mult mai concludente. În continuare, vom reanaliza influența presiunii fiscale asupra corupției, ținând seama de câteva din limitele prezentate mai sus.

2.2.2.2.2. Presiunea fiscală și corupția la nivel internațional

Bazându-ne pe rezultatele contradictorii constatate în literatura de specialitate în ceea ce privește relația dintre presiunea fiscală și corupție, ne-am propus în continuare să acoperim un astfel de gol în literatură, prin investigarea acestei relații pe un eșantion de 185 de țări în perioada 2005-2014.

Metodologie și date

Relația dintre presiunea fiscală și corupție este studiată folosind două variabile principale de control, cum ar fi satisfacția financiară (bogăția) și calitatea instituțională. Prin urmare, se poate presupune că o povară fiscală mai mare ar putea spori corupția. Astfel, am formulat următoarele ipoteze și întrebări de cercetare:

Ipoteza 1. Creșterea presiunii fiscale este asociată cu o creștere a nivelului corupției

Întrebare de cercetare 1. Cum diferă relația între presiunea fiscală și corupție între țări în funcție de gradul de satisfacție financiară?

Variabila dependentă: Corupția

Măsurarea nivelului de corupție este realizată cu ajutorul Indicelui de Percepție al Corupției oferit de Transparency International. Acest indice măsoară nivelurile percepute de corupție din sectorul public în 185 de țări. Scorul variază de la 0 (foarte corupt) la 100 (foarte curat). Se utilizează clasamentul țărilor privind nivelul de corupție înregistrat, unde locul 1 în top reprezintă cel mai scăzut nivel al corupției, iar locul 185 în top reprezintă cel mai înalt nivel de corupție.

Variabilă independentă: Presiunea fiscală sau povara fiscală

Potrivit lui Schneider și colab. (2010), măsurarea sarcinii fiscale nu este ușor de definit deoarece sistemele de impozitare și securitate socială sunt foarte diferite în rândul țărilor. Dată fiind complexitatea indicatorului reprezentat de *libertatea fiscală* ca măsură a presiunii fiscale, comparativ cu celelalte forme de măsurare a presiunii fiscale, în studiul de față vom opta pentru utilizarea acestui estimator al presiunii fiscale. Cu cât presiunea fiscală este mai ridicată, cu atât libertatea fiscală este mai mică și invers. Studiul nostru utilizează astfel variabila *libertate fiscală*, ca variabilă proxy pentru *povara fiscală*. Aceasta include atât povara fiscală directă în ceea ce privește ratele de impozitare ale veniturilor individuale și ale entităților economice, cât și valoarea totală a veniturilor fiscale calculate ca procent din PIB. Indicele *libertății fiscale* variază de la 0 la 100, unde 0 este cea mai mică libertate fiscală, iar 100 este gradul maxim de libertate fiscală.

Variabile de control selectate

Având în vedere rezultatele studiilor de specialitate, studiul de față investighează influența presiunii fiscale asupra nivelului corupției utilizând ca variabile de control *satisfacția financiară* și *calitatea instituțională* a unei țări.

- *Satisfacția financiară sau bogăția* este reflectată cu ajutorul PIB/loc, utilizând ca sursă de date World Bank.
- *Calitatea instituțională* este măsurată cu ajutorul variabilei Eficiența guvernării (Good Government Effectiveness -GE). Acest indicator măsoară percepțiile privind calitatea serviciilor publice, abilitatea lor de a produce și implementa politici bune și de a furniza bunuri publice. Indicatorul reflectă astfel performanța guvernării publice pe o scală care variază de la -2,5 (slab) la 2,5 (puternic). Sursa de date este reprezentată de World Bank, World governance indicators (Banca Mondială, Indicatorii de guvernare mondiali).

Eșantion

Cercetarea actuală a fost dezvoltată în continuare pentru a clasifica țările după nivelul de dezvoltare, în țări dezvoltate și în curs de dezvoltare. Această clasificare se bazează pe datele furnizate de raportul World Bank privind 'Country and Lending Groups' (2015), în care țările sunt clasificate în: țări cu venituri ridicate, venituri medii superioare, venituri medii inferioare și venituri mici. Prin urmare, Banca Mondială (2015) a clasificat economiile cu venituri mici și mijlocii ca economii „în curs de dezvoltare” și țările cu venituri mari ca economii „dezvoltate”. În cele din urmă, eșantionul de studiu prezent este format din 185 de țări (49 dezvoltate și 136 de țări în curs de dezvoltare), pentru care sunt disponibile toate datele necesare.

Pentru a răspunde scopului acestui studiu, fundamentăm următoarea regresie multiplă a nivelului corupției în funcție de factorii cauzali astfel:

$$CPI_i = \beta_0 + \beta_1 FIF_i + \beta_2 GDP_i + \beta_3 GE_i + \varepsilon_i \quad (1)$$

- CPI_i reflectă nivelul corupției pentru țara i ;
- FIF_i reflectă libertatea fiscală (este așteptat un semn negativ);
- GDP_i reflectă bogăția unei țări calculată ca PIB/loc (este așteptat un semn negativ);
- GE_i reflectă calitatea instituțiilor reflectată prin Eficiența guvernării publice (este așteptat un semn negativ);
- ε_i reflectă erorile de probabilitate.

Utilizăm o analiză de tip panel pe un eșantion de 185 de țări aplicat pe date aferente perioadei 2005-2014.

Rezultate și discuții

Un prim rezultat este obținut după analiza întregului eșantion de țări. Astfel, am constatat o influență negativă a presiunii fiscale asupra nivelului corupției, aspect ce contrazice așteptările noastre. Cu toate acestea, rezultate similare sunt obținute și de alte studii cum ar fi Dreher și Siemers (2005, 2009), Dreher și Schneider (2010) și McGee (2008, 2012).

Un al doilea rezultat constă în identificarea de rezultate diferențiate atunci când influența presiunii fiscale asupra nivelului corupției este controlată de gradul de dezvoltare economică și de calitatea instituțională. În acest fel, am constatat că, în condițiile unei calități instituționale ridicate ce caracterizează țările dezvoltate, o presiune fiscală mai ridicată conduce la un nivel mai ridicat al corupției, ceea ce corespunde așteptărilor noastre.

În cazul țărilor în curs de dezvoltare am identificat o influență puternică și negativă a presiunii fiscale asupra nivelului corupției, dacă această relație este controlată de un nivel scăzut al calității instituționale. Astfel, în țările în curs de dezvoltare, influența unui nivel scăzut al calității instituționale sporește rolul negativ al presiunii fiscale asupra corupției. În aceste țări, o presiune fiscală scăzută sporește corupția, deoarece este mai degrabă o chestiune de eficiență scăzută a guvernării, în cadrul căreia subiecții pot ocoli cu ușurință legea. Se poate concluziona că relația dintre corupție și presiunea fiscală trebuie analizată multidimensional, punând în evidență cu prioritate rolul moderator al *dezvoltării economice* și al *calității instituționale* a unei țări.

Un al treilea rezultat constă în identificarea unor influențe negative a gradului de dezvoltare economică a unei țări și a calității instituționale asupra nivelului corupției. Acest lucru poate explica de ce țările cu venituri ridicate și care sunt caracterizate de o calitate ridicată a instituțiilor statului prezintă în același timp și un nivel scăzut al corupției. Rezultatele noastre sunt susținute de numeroase studii referitoare la influența gradului de dezvoltare economică a unei țări (a veniturilor pe cap de locuitor) asupra nivelului de corupție (Husted 1999; Treisman 2000; Paldam 2001, 2002; Gundlach și Paldam 2009; și De Rosa și colab. 2010) sau referitoare la influența calității instituționale asupra nivelului corupției (Kirchler 2007; Torgler și Schneider 2007; Park și Blenkinsopp 2011; Forson și colab. 2016).

În concluzie, influența presiunii fiscale asupra nivelului corupției trebuie analizată corelat împreună cu alți factori determinanți pentru nivelul corupției, ca de exemplu *gradul de dezvoltare economică* și *calitatea instituțională*. Cercetarea noastră a evidențiat identificarea unor rezultate diferențiate ale influenței politicii fiscale asupra nivelului corupției la nivelul țărilor dez-

voltate comparativ cu cele în curs de dezvoltare. Pentru țările dezvoltate, am constatat că, în condițiile unei calități ridicate a instituțiilor, o presiune fiscală scăzută conduce la un nivel mai scăzut al corupției, ceea ce corespunde așteptărilor noastre. În contrast, în țările în curs de dezvoltare care se confruntă cu un nivel scăzut al calității instituționale, o presiune fiscală scăzută sporește corupția, deoarece este vorba mai degrabă de o eficiență scăzută a guvernării, prin care oamenii pot eluda cu ușurință legea.

Constatările noastre sugerează faptul că unele politici fiscale pot funcționa în unele țări dar nu și în altele, și pot explica eficiența scăzută a diferitelor politici anticorupție care se întâlnește în special în țările cu venituri mici. Astfel, cercetarea de față poate avea implicații importante pentru guverne și factorii de decizie politică, direcționând asupra adoptării celor mai bune decizii în lupta împotriva corupției. Organismele guvernamentale din întreaga lume trebuie să conștientizeze necesitatea de a adopta politici fiscale diferențiate în funcție de nivelul de dezvoltare al țării caracterizat prin niveluri diferite ale calității instituționale (birocrăției, calității serviciilor publice, capacității acestora de a colecta impozite, de a produce și implementa politici publice eficiente și de a oferi bunuri publice). O presiune fiscală scăzută poate reduce corupția în țările dezvoltate și poate să o accentueze în țările în curs de dezvoltare, în funcție de existența unor niveluri diferite de eficiență a guvernării. Astfel, guvernele și factorii de decizie trebuie să cunoască faptul că lupta anticorupție necesită nu numai politici fiscale corecte ci mai degrabă trebuie acordată o atenție deosebită modului de implementare a acestor politici și calității instituționale din fiecare țară.

2.2.3. Presiunea fiscală și economia subterană

2.2.3.1. Revizuirea literaturii

Cea mai mare parte a literaturii de specialitate care s-a preocupat asupra analizei efectelor sistemelor de taxare asupra comportamentului corporatist, relevă faptul că activitățile economice subterane se intensifică pe măsură ce crește presiunea fiscală reală și percepută (Devereux și Griffith 2003; Devereux și Lockwood 2006; De Mooij și Ederveen 2009; Frey și Weck-Hannemann 1984; Schneider și Klinglmaier 2004; Togler și Schneider 2007).

Studiul OECD (2009) susține de asemenea ipoteza că ratele ridicate de impozitare conduc la identificarea unor locații discrete a investițiilor profitabile de către companiile multinaționale. Suedia este un bun exemplu de stat cu un nivel ridicat de presiune fiscală și efecte nedorite ale taxării.

Între anii 70-80, guvernul suedez a adoptat cel mai drastic sistem progresiv de impozitare a veniturilor între statele industrializate, iar ratele marginale de impozitare pentru cea mai mare categorie de angajați au fost situate între 80% și 90%. Presiunea fiscală excesivă a generat niveluri ridicate de evaziune fiscală (Agnell și Persson 2000). Aceleași constatări sunt susținute de Putniș și Sauka (2011), în cadrul studiului lor efectuat pentru statele baltice (Letonia, Estonia și Lituania). Ei au găsit că nemulțumirea față de sistemul fiscal și guvern oferă o explicație plauzibilă a dimensiunii economiei subterane din aceste țări.

Nivelurile ridicate de impozitare determină migrarea investitorilor către alte țări care sunt „oaze fiscale” sau „paradisuri fiscale” pentru a obține un tratament fiscal mai favorabil, iar acest aspect este de asemenea, bine cunoscut.

Conform criteriilor OECD (OECD, 2009) un paradis fiscal este caracterizat prin inexistența sau existența unui număr redus de taxe asupra veniturilor, lipsa de transparență, lipsa unui schimb efectiv de informații, și lipsa unor activități economice substanțiale. În plus, fiecare țară care îndeplinește criteriile de mai sus trebuie să se angajeze să pună în aplicare principiile transparenței și a schimbului de informații în scopuri fiscale. Analistii economici declară că aproximativ 70% din masa monetară mondială este derulată prin paradisurile fiscale (Buziernescu și Antonescu 2007).

Cu toate acestea, există studii care contrazic existența unei relații cauzale între presiunea fiscală și volumul economiei subterane (Calderwood și Webley 1992; Friedman și colab. 2000; Kawano și Slemrod 2016; Achim, Borlea, Gaban and Cuceu 2016).

Astfel, Friedman și colab. (2000) evaluează factorii determinanți ai activității subterane în 169 de țări, utilizând date din anii 1990 și constată că firmele funcționează neoficial nu pentru a evita impozitarea, ci pentru a reduce povara de reglementare și a corupției. Corupția, birocrăția și un sistem juridic slab sunt asociate în mod sistematic cu un nivel mai ridicat al sectorului informal. Mai mult decât atât, Dreher și Schneider (2006) constată că ratele de impozitare mai mari implică chiar activități subterane mai restrânse. De cealaltă parte, Torgler și Schneider (2007) concluzionează asupra unor „dovezi empirice mixte” identificate în literatura de specialitate privind corelația dintre povara fiscală și economia subterană. În aceeași ordine de idei, autorii Torgler și Schneider (2007), în studiul lor realizat pentru 55 de țări în perioada 1990-1999, nu identifică o corelație statistic

semnificativă între povara fiscală și economia subterană. De asemenea, Kawano și Slemrod (2016) au identificat o relație slabă între ratele de impozitare ale afacerilor și veniturile fiscale colectate de la acestea, cel puțin pe termen scurt, dar nu exclude o relație mai puternică pe termen lung.

În mod similar, studiul derulat de Achim, Borlea, Găban și Cuceu (2016) pentru țările Uniunii Europene vizând perioada 2007-2013, nu identifică presiunea fiscală ca fiind un factor determinant pentru economia subterană. Pentru a obține estimări cât mai complete ale presiunii fiscale, aceasta a fost măsurată cu ajutorul a trei indicatori, respectiv: a) ca rată totală de impozitare (ca procent profiturile comerciale); b) ca venituri fiscale (determinate ca procent în PIB); și c) ca indice al libertății fiscale, o subcomponentă a indicelui libertății economice calculat de Heritage Foundation. Nivelurile economiei subterane pentru țările membre ale Uniunii Europene sunt determinate ca procent din PIB, așa cum sunt acestea determinate de Schneider (2013) în perioada 2007-2013. Alte variabile independente cum ar fi bogăția unei țări, guvernanta publică sau fericirea indivizilor sunt de asemenea cuprinse în modelul econometric de evaluare al economiei subterane.

În ciuda așteptărilor existente Achim, Borlea, Găban și Cuceu (2016) nu au identificat o influență semnificativă între presiunea fiscală și economia subterană în spațiul Uniunii Europene. Chiar dacă aceste rezultate au fost surprinzătoare, ele sunt similare cu cele ale altor studii, care au folosit estimatori similari pentru presiunea fiscală (Friedman și colab. 2000; Dreher și Schneider 2006; Torgler și Schneider 2007; Kawano și Slemrod 2016). Ei au identificat de asemenea, că presiunea fiscală nu este corelată cu economia subterană, iar rezultatele lor au fost confirmate și prin utilizarea diferitelor teste de verificare a robusteții (utilizând estimări diferite pentru povara fiscală). Explicația acestor rezultate care contrazic așteptările, ar putea fi legată de modul diferit de măsurare a presiunii fiscale pentru fiecare țară. În ceea ce privește acest aspect Schneider și colab. (2010) remarcă faptul că sistemele fiscale și de securitate socială sunt foarte diferite în rândul țărilor.

În concluzie, apreciem că nu există o unitate a rezultatelor identificate de studiile de specialitate privind existența unei influențe a presiunii fiscale asupra economiei subterane, iar această relație trebuie analizată într-un cadru național specific, prin utilizarea unui număr cât mai mare de variabile care moderează efectele.

2.2.3.2. Studiu de caz

În cele ce urmează ne propunem investigarea relației între presiunea fiscală și economie subterană, pe baza datelor disponibile pentru țările Uniunii Europene (28), pentru perioada 2005-2015.

Metodologie

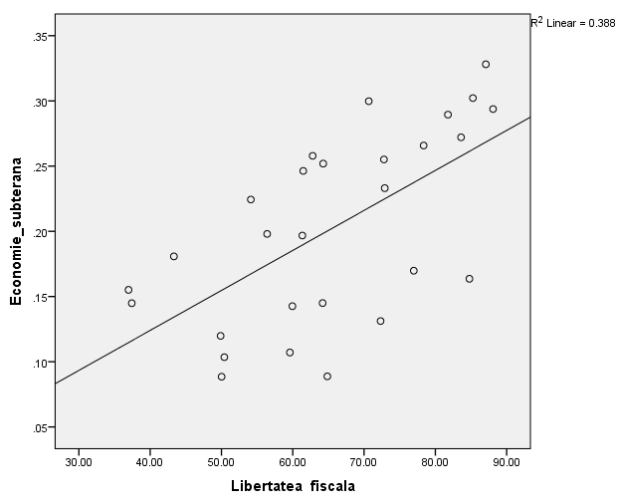
Vom măsura presiunea fiscală cu ajutorul indicatorului reprezentat de *libertatea fiscală*. Cu cât presiunea fiscală este mai mare, cu atât libertatea fiscală este mai mică. Sursa de date este reprezentată de Heritage Foundation (2017).

Nivelul economiei subterane este determinat ca procent în PIB, așa cum se prezintă în sursa oferită de Shneider (2015).

În acest scop, utilizăm metodele descriptive, coeficienții de corelație, analiza regresională, și efectuăm testele statistice necesare pentru asigurarea unei acureți ridicate ale rezultatelor. Prelucrările statistice sunt realizate cu ajutorul programului statistic SPSS.

Din graficul 15, se poate constata o dispunere corelată a celor două variabile, la un R patrat = 0,388. Altfel spus, un procent de 38,8% din variația economiei subterane poate fi explicat de nivelul mediu al libertății fiscale la nivelul țărilor din eșantion, pentru perioada 2005-2015. Coeficientul de corelație reflectat în tabelul 9 este pozitiv, în valoare de 0,623, ceea ce reflectă un grad mediu de corelare al celor două variabile.

Grafic 15. Corelația între economia subterană și presiunea fiscală

Tabel 9. Coeficienții de corelație între economia subterană și libertatea fiscală

		Economie subterană	Libertatea fiscală
Economie subterană	Corelația Pearson	1	0,623**
	Sig. (2-tailed)		0,000
	N	28	28
Libertatea fiscală	Corelația Pearson	0,623**	1
	Sig. (2-tailed)	0,000	
	N	28	28
** Corelația este semnificativă la un prag de semnificație de 0,01 (2-tailed).			

Sursa: prelucrări proprii

Din tabelul 10 aflăm că valoarea coeficientului de regresie al variabilei libertatea fiscală în raport cu variabila economie subterană este pozitiv (de 0,003) și semnificativ la un prag de semnificație de 1%. Aceasta reflectă faptul că, la o creștere cu un punct al nivelului libertății fiscale, se realizează în medie o creștere a nivelului economiei subterane cu 0,003 puncte.

Tabelul 10. Regresia economiei subterane în funcție de libertatea fiscală ^a

Model	Coeficienți nestandardizați		Coeficienți standardizați	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Constantă	0,001	0,051		0,027	0,979
Libertatea fiscală	0,003	0,001	0,623	4,062	0,000
a. Variabila dependentă: Economie_subterană					

Concluzii, limite și direcții de cercetare

Calculule efectuate mai sus oferă indicii clare asupra existenței unei relații între libertatea fiscală și economia subterană. La o creștere a gradului de libertate fiscală se realizează o creștere a nivelului economiei subterane. Aceasta înseamnă că la o scădere a presiunii fiscale, nivelul economiei subterane crește. Rezultatul este surprinzător deoarece nu corespunde

așteptărilor noastre. În mod natural, ne-am aștepta ca nivelul economiei subterane să crească ca urmare a creșterii presiunii fiscale. Cu toate acestea, rezultate similare sunt obținute și de alte studii cum ar fi Calderwood și Webley (1992), Kawano și Slemrod (2016), Achim, Borlea, Găban și Cuceu (2016). Rezultatele acestor studii nu evidențiază o influență negativă a presiunii fiscale asupra nivelului economiei subterane, fie nu evidențiază nicio legătură, fie evidențiază o legătură pozitivă. Așa cum apreciază Schneider și colab. (2010), explicația acestor rezultate care contrazic așteptările ar putea fi legată de modul diferit de măsurare a presiunii fiscale pentru fiecare țară. În ceea ce privește acest aspect autorii remarcă faptul că sistemele fiscale și de securitate socială sunt foarte diferite în rândul țărilor.

2.3. Rolul guvernantei publice

Guvernanța publică este identificată ca fiind a doua cea mai importantă cauză a corupției și economiei subterane. În cele ce urmează vom prezenta pentru început câteva abordări generale privind guvernanța publică, cuprinzând descrieri ale conceptului și modalități de măsurare dar și evidențe la nivelul țărilor Uniunii Europene. În continuare, va fi investigat rolul guvernantei publice asupra corupției și economiei subterane, atât din punct de vedere al revizuirii literaturii de specialitate cât și din punct de vedere al unor evidențe empirice, sub forma efectuării unor studii de caz.

2.3.1. Abordări generale privind guvernanța publică

2.3.1.1. Guvernanța publică. Concepte și instrumente de măsurare

Aderarea țărilor europene la Uniunea Europeană a ridicat problema asupra importanței „bunelor practici” în guvernanța publică, ca elemente cheie în explicarea gradului de respectare a prevederilor de aderare solicitate pentru statele membre ale Uniunii Europene. Pentru început, studiile au fost dedicate unor aspecte precum procesul de Europeanizare și ulterior, acestea s-au axat pe structurile de guvernare publică capabile să accelereze procesul de Europeanizare (Dimitrova 2002; Falkner și Treib 2008; Grabble 2001; Goetz 2001; Pridham 2008, Tosun 2011; Achim și Borlea 2015). Numeroase proiecte lansate de Comisia Europeană s-au concentrat pe dezvoltarea guvernantei publice a țărilor membre și pe adoptarea „bunelor practici” chiar înainte de aderare (pentru adoptarea și implementarea

acquis-ului comunitar), ca o prioritate pentru a crea cadrul adecvat pentru punerea în aplicare a politicilor de coeziune și de convergență. Goetz (2001) a ridicat problema necesității unei restructurări masive în administrația țărilor post-comuniste din centrul și estul Europei.

Lippert și colab. (2001) apreciază că obiectivul-cheie al unei „bune guvernări” nu este de a construi o birocrație modernă pentru viitoarele state membre, ci de a le permite acestor țări să acționeze ca actori eficace în sistemul de guvernare pe mai multe niveluri. Un an mai târziu, Dimitrova (2002) a subliniat că, cu cât este mai mare capacitatea administrativă sau guvernamentală, cu atât sunt mai bine implementate legile Uniunii Europene de către statele membre. Absența unor norme unitare ale Uniunii Europene precum și adoptarea preferențială a unor reforme administrative conduc la o variație accentuată a succesului în ceea ce privește consolidarea instituțiilor administrative.

În conformitate cu recomandările Comisiei Europene și cu cele mai bune practici din statele membre ale Uniunii Europene, regula de aur este că, cu cât numărul instituțiilor implicate la diferite niveluri de guvernare (sectoriale și regionale) este mai mic, cu atât eficiența guvernării este mai ridicată.

Numeroși autori apreciază conceptul de „guvernare” ca fiind foarte dificil de definit și de cuantificat cu ajutorul unui singur indicator sau a unei combinații de indicatori care ar putea prezenta toate dimensiunile guvernării (Andrews 2008; Bachtler și colab. 2013; Kaufmann și Kraay 2008). Cu toate acestea, sunt remarcabile încercările de măsurare a guvernării la nivel public manifestate din partea Băncii Mondiale împreună cu specialiștii săi din acest domeniu, și anume Kaufmann, Kraay și Masstruzii. Aceștia au încercat să dezvolte un scor privind guvernarea publică numit în cadrul Indicatorilor de Guvernare Mondială (World governance indicators-WGI). Un astfel de scor este utilizat de asemenea de numeroși cercetători care au investigat cauzele determinante ale economiei subterane din diferite țări (Torgler și Schneider 2007; Thießen 2010; Singh și colab. 2012). Indicatorii de Guvernare Mondială (WGI) furnizați de Banca Mondială (2013) rezumă opiniile privind calitatea guvernării furnizate de un număr mare de întreprinderi și cetățeni în cadrul unor indicatori de guvernare agregați și individuali, calculați pentru 215 economii din 1996 până în prezent, privind șase dimensiuni ale guvernării, după cum urmează (Grupul Băncii Mondiale, 2013):

a) *Vocea și responsabilitatea* (VA) care surprinde libertatea de exprimare, libertatea de asociere și libertatea presei;

b) *Stabilitatea politică și absența violenței (PV)* evaluează percepția măsurată a probabilității ca guvernul să fie destabilizat sau răsturnat;

c) *Eficiența Guvernării (GE)* captează percepțiile privind calitatea serviciilor publice, capacitatea lor de a produce și implementa politici bune și de a furniza bunuri publice;

d) *Calitatea reglementărilor (RQ)* captează percepțiile privind capacitatea guvernului de a formula și implementa politici și reglementări solide care să permită și să promoveze dezvoltarea sectorului privat (include, de asemenea, percepția sarcinilor impuse de reglementarea excesivă);

e) *Statul de Drept (RL)* reflectă percepția asupra măsurii în care agenții au încredere și respectă regulile societății, drepturile de proprietate, poliția și instanțele, precum și probabilitatea crimei și a violenței;

f) *Controlul corupției (CC)* evidențiază percepțiile asupra măsurii în care puterea publică este exercitată pentru a obține câștiguri private.

Fiecare componentă este calculată și raportată pe o scală de la -2,5 (slab) la 2,5 (puternic) privind performanțele guvernării.

Numeroase studii au evidențiat importanța bunei funcționări a guvernantei publice sau a aparatului de stat asupra fenomenelor de corupție și economie subterană. Aspecte legate de birocrație, cadrul de reglementare, respectarea legii și ordinii, încredere, măsuri de descurajare sunt stimulente importante pentru opțiunea indivizilor de a se angaja în activități de corupție și activități subterane.

2.3.1.2. Guvernanța publică în țările Uniunii Europene

În continuare, ne propunem să investigăm calitatea guvernantei publice în țările Uniunii Europene, pentru perioada 2005-2015. Studiul de față ne va oferi indicii asupra existenței de legături privind calitatea guvernării și fenomenele de criminalitate economico-financiară privind corupția și economia subterană.

Metodologie

Pentru a putea măsura calitatea guvernantei publice vom apela la trei dimensiuni ale acesteia, așa cum sunt acestea determinate de Banca Mondială, în cadrul Indicatorilor de Guvernanță Mondiali, și anume: *Eficiența guvernării (Government Effectiveness)*, *Calitatea reglementării (Regulatory Quality)* și *Statul de drept (Rule of law)*. Pentru fiecare dimensiune Banca Mondială calculează scoruri care variază pe o scală de la -2.5 (slab) la 2,5 (puternic) în performanță de guvernare.

Indicatorul *eficiența guvernării*, așa cum este acesta reflectat de Banca Mondială reflectă percepția populației privind calitatea serviciilor publice și gradul de independență față de presiunile politice, calitatea politicilor formulate de guvern precum și credibilitatea angajamentului asumat de acesta privind adoptarea acestor politici.

Calitatea reglementărilor surprinde percepții asupra capacității guvernului de a formula și implementa politici solide și reglementări care să promoveze și să stimuleze dezvoltarea sectorului privat (include și percepții ale presiunii fiscale impuse de reglementările excesive).

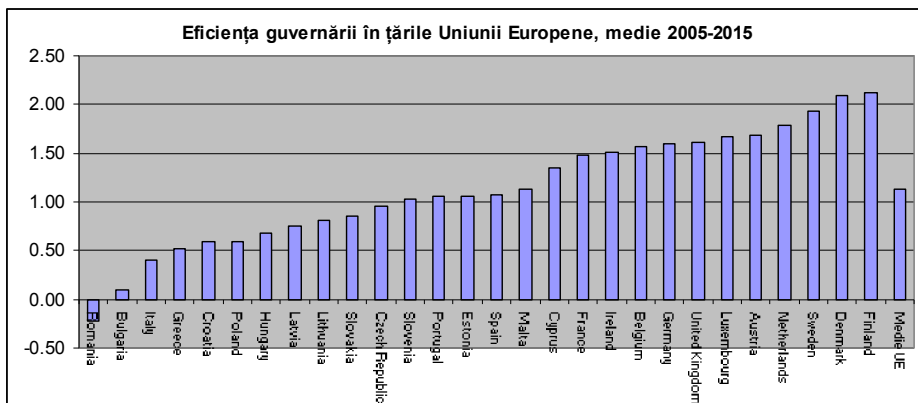
Indicatorul *statul de drept*, așa cum este acesta prezentat de Banca Mondială, reflectă măsura în care agenții au încredere și respectă regulile societății, și, în special, calitatea de executare a contractelor, drepturile de proprietate, poliția, și instanțele de judecată, precum și probabilitatea de crimă și violență.

Eșantionul de date este format din 28 de țări reprezentate de țările membre ale Uniunii Europene iar perioada de analiză este 2005-2015. Ca metode, utilizăm metode descriptive, comparația, analiza și sinteza.

Rezultate și discuții

Din graficul 16 putem constata că, la nivelul perioadei analizate, cea mai redusă eficiență a guvernării publice o are România (singura țară din Uniunea Europeană cu scor negativ). Aceasta este urmată de Bulgaria, Italia și Grecia. La polul opus, cu cea mai eficientă guvernare publică se situează din nou țările nordice (Finlanda, Danemarca, Suedia și Olanda).

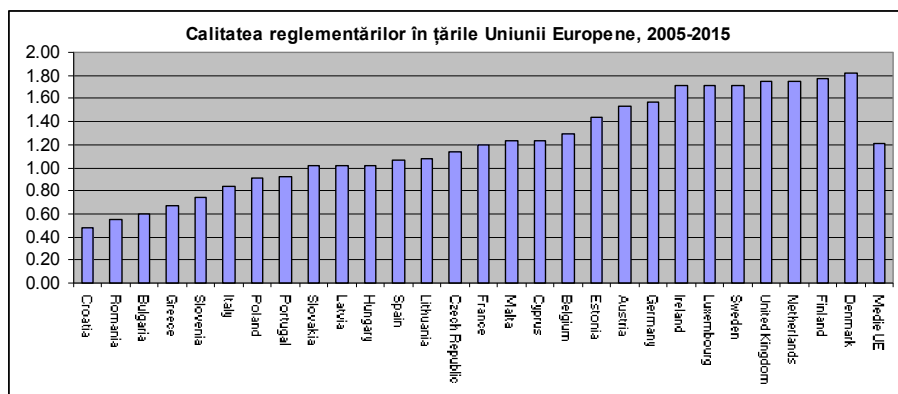
Grafic 16.

Surse: prelucrări proprii

Graficul 17 reflectă calitatea reglementărilor legale în țările Uniunii Europene. Se poate constata că între țările Uniunii Europene, Croația pare să aibă cel mai redus nivel al calității reglementărilor. Aceasta este urmată îndeaproape de România și Bulgaria. La polul opus, cu cea mai ridicată calitate a reglementărilor, se află Danemarca, Finlanda, Olanda și Marea Britanie.

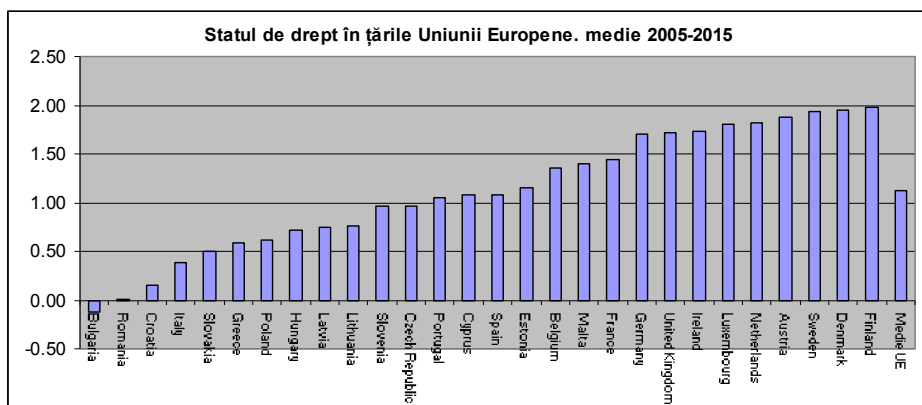
Grafic 17.

Surse: prelucrări proprii

Din graficul 18 aflăm că printre țările Uniunii Europene cu cea mai redusă încredere în statul de drept se numără Bulgaria și România și Croația. La polul opus se află Finlanda, Danemarca, Suedia, Austria și Olanda.

Grafic 18.

Sursa: Sursa: prelucrări proprii

Se poate constata că țările Uniunii Europene aparținând fostului bloc comunist înregistrează nivele foarte reduse al eficienței guvernantei publice. Explicațiile constau în greaua moștenire ce a lăsat-o comunismul asupra acestor țări, caracterizate printr-o guvernanta publică care mai are încă multe de învățat pentru a atinge adevăratele valori ale democrației, aspect care se răsfrânge și asupra nivelului de trai redus al populației acestor țări. În cadrul organismelor publice, mecanismele de control joacă un rol important atât pentru prevenirea, cât și pentru detectarea cazurilor de corupție. De asemenea țările membre trebuie să promoveze mult mai accentuat creșterea încrederii publicului în justiție și administrație, și nu în ultimul rând implicarea societății civile în procesele decizionale. Declararea averilor funcționarilor publici, elaborarea de norme referitoare la conflictele de interese, creșterea rolului curții de conturi în impulsionearea reformelor anticorupție, identificarea clară a răspunderii funcționarilor aleși pentru fapte de corupție și stabilirea unei definiții clare armonizate la nivelul Uniunii Europene a „funcționarului public” precum și stabilirea unui cadru legal sistem de finanțare a partidelor politice bine reglementat și transparent, sunt doar câteva dintre măsurile anticorupție identificate inclusiv de Comisia Europeană (COM(2014)).

Din cele analizate în cadrul capitolului 1.4.1. și 1.4.2. am constatat de asemenea că țările post comuniste prezintă în același timp și cele mai mari nivele ale corupției și economiei subterane. În cele ce urmează, vom aborda în mod direct relația între guvernanta publică și fenomenele de corupție respectiv economie subterană, evidențiind o revizuire a literaturii de specialitate pe acest topic, dar și o prezentare a unor studii empirice.

2.3.2. Guvernanta publică și corupția

2.3.2.1.Revizuirea literaturii

Diverse studii au evidențiat importanța asigurării unui înalt grad de încredere în instituțiile de guvernare, pentru a garanta astfel buna funcționare a statului (Kirchler 2007; Torgler și Schneider 2007; Park și Blenkinsopp 2011; Fritzen și colab. 2014). Corupția și încrederea sunt doi determinanți importanți pentru calitatea guvernantei publice (Fritzen și colab. 2014). O calitate instituțională mai ridicată a unui stat determină ca cetățenii săi să aibă o mai mare încredere în stat și prin urmare, aceștia vor fi mai puțin interesați să trișeze.

Guvernul are o putere discreționară puternică în ceea ce privește alocarea resurselor, iar mita este plătită pentru a evita plata impozitelor sau respectarea reglementărilor legale (Torgler și Schneider 2007) și, prin urmare, societățile care prezintă o încredere mai ridicată în stat înregistrează în același timp și un nivel mai redus al corupției.

Încrederea în guvern sau în serviciile publice reflectă judecățile subiective ale cetățenilor, prin care aceștia consideră că guvernul este competent, fiabil și onest, satisfăcând în același timp nevoile lor (Park și Blenkinsopp 2011). O calitate instituțională scăzută determină o încredere scăzută în guvernare, care conduce la identificarea de căi pentru eludarea a legii (Kirchler 2007). Una dintre aceste modalități constă în mituirea funcționarilor publici pentru a evita plata impozitelor și astfel corupția se amplifică. În această privință, studiul efectuat de Dreher și colab. (2009) pentru un eșantion format din 18 țări aparținând OECD, evidențiază faptul că o îmbunătățire a calității instituționale reduce corupția și economia subterană la nivelul acestor țări.

Cu privire la reglementarea intrării în afaceri, în studiul efectuat de Djankov și colab. (2002) pe un eșantion de 85 de țări, aceștia au evidențiat faptul că valoarea costurilor oficiale de intrare sunt foarte mari în majoritatea țărilor. Acest impediment poate fi ocolit de întreprinderi, sporind astfel nivelul corupției. Djankov și colab. (2002) a constatat că în țările cu reglementări puternice ale intrării, nivelul corupției și al economiei subterane este mai ridicat decât în țările în cadrul cărora reglementările intrării în afaceri sunt mai reduse.

2.3.2.2. Studiu de caz

Rolul guvernantei publice asupra corupției a constituit și obiectul cercetărilor noastre.

Metodologie

În studiul nostru, corupția este analizată prin prisma a trei factori determinanți și anume *presiunea fiscală*, *satisfacția financiară* și *calitatea instituțională*, prin investigarea acestei relații pe un eșantion de 185 de țări în perioada 2005-2014. O prezentare detaliată a acestui studiu am efectuat-o la capitolul 2.2.2.2.2.

Pe baza revizuirii literaturii de specialitate am formulat următoarea ipoteză și întrebare de cercetare:

Ipoteza. Un nivel mai ridicat al calității instituționale reduce nivelul corupției.

Întrebarea de cercetare 3. *Cum diferă intensitatea relației dintre calitatea instituțională și nivelul corupției în funcție de gradul de satisfacție financiară ?*

Calitatea instituțională este măsurată cu ajutorul indicatorului *Eficiența guvernării* (GE), așa cum este calculat și raportat acesta de către Banca Mondială (2015) în cadrul Indicatorilor de Guvernare Mondiali (WGI). Potrivit unor cercetători (Graeff și Mehlkop 2003; Carden și Verdon 2010; Kumar 2011) corupția este analizată multidimensional. În urma acestor constatări, intenționăm să analizăm variația corupției prin influențele simultane ale libertății fiscale, calității instituționale și satisfacției financiare. Metodologia de cercetare a fost descrisă în cadrul secțiunii 2.2.2.2.2.

Rezultate și discuții

Rezultatele testării ipotezei identifică o influență negativă și semnificativă statistic a *Eficienței guvernării* asupra nivelului corupției. Concluziile studiului nostru sunt susținute și de studiile lui Kirchler, (2007), Torgler și Schneider (2007) și Park și Blenkinsopp (2011), care au identificat faptul că o calitate instituțională ridicată generează preocupări reduse pentru eludarea legii, și astfel nivelul corupției se reduce. Mai mult decât atât, studiul recent derulat de Forson și colab. (2016) pentru un eșantion de peste 22 de țări din Africa Sub-Sahariană pentru perioada 1996-2013 a constatat că eficacitatea guvernării și calitatea reglementărilor sunt elemente determinante pentru nivelul corupției. Ei au concluzionat asupra existenței unor surse complementare de corupție din perspectiva ineficienței instituționale.

În mod suplimentar, studiul derulat de Forson și colab. (2016) identifică faptul că influența calității instituționale asupra corupției este mult mai mare în țările în curs de dezvoltare decât în țările dezvoltate. Birocrația excesivă, lipsa de transparență, legislație încâlcită și ambiguă, stârnește în mod deosebit un popor sărac care va deveni din ce în ce mai preocupat de coruperea funcționarilor pentru obținerea unor beneficii imediate.

2.3.3. Guvernanța publică și economia subterană

2.3.3.1. Revizuirea literaturii

Studiile lui Torgler și Schneider (2007) demonstrează importanța guvernării în economia subterană. De asemenea, Torgler (2005) constată că drepturile democratice directe și autonomia locală au un efect pozitiv semnificativ asupra dimensiunii economiei subterane. În studiul său efectuat pe un număr de date transversale disponibile pentru 120 de țări și date panel pentru 70 de țări pentru perioada 1994-2002, Dreher și Schneider (2006) constată că o creștere a indicelui corupției în instituțiile publice cu un punct conduce la o creștere a nivelului economiei subterane (exprimată ca procent din PIB) cu 1,5-3,5 puncte procentuale.

Analizând diverse studii, Kirchler (2007) concluzionează că activitățile subterane cresc pe măsură ce încrederea în guvernanța publică scade, moralitatea fiscală se deteriorează și reglementările legale privind activitățile economice se multiplică. Studiul lui Richardson (2008) arată că încrederea este corelată negativ cu evaziunea fiscală, prin urmare, încrederea redusă în autoritățile fiscale este corelată cu niveluri ridicate de evaziune fiscală. De asemenea, studiul lui Kogler și colab. (2013) confirmă rolul *încrederii* și al *puterii* ca determinanți importanți ai gradului de conformare fiscală, și concluzionează că cel mai înalt nivel al gradului de conformare fiscală și cel mai scăzut nivel al evaziunii fiscale se realizează în condiții de *încredere* și *putere* ridicate în activitatea de guvernare. Astfel, în ultimii ani, încrederea în autoritățile guvernamentale, precum și moralitatea fiscală și aspectele motivaționale au fost investigate privind identificarea unei influențe ale acestora asupra evaziunii fiscale (Coleman 1996; Braithwaite 2003; Torgler 2005; Richardson 2008; Lavoie 2009; Lago-Peñas 2010; Kogler și colab. 2013; Laurinavičius și Galinienė 2013; Prinz și colab., 2014; Antoci și colab. 2014).

În studiul derulat de Achim, Borlea, Găban și Cuceu (2016) pentru țările Uniunii Europene vizând perioada 2007-2013, calitatea guvernanței publice este asociată cu o tendință mai scăzută de angajare în activități subterane de către țările membre UE. Calitatea guvernanței publice a fost estimată cu ajutorul Indicatorilor de Guvernare Mondiali (WGI) furnizați de Banca Mondială iar mărimea economiei subterane pentru țările membre ale Uniunii Europene este determinată ca procent în PIB, așa cum este aceasta determinată de Schneider (2013), pentru perioada 2007-2013.

În ceea ce privește influențele diferitelor componente ale guvernării publice asupra economiei subterane (așa cum sunt acestea reflectate prin scorul de guvernanță WGI elaborat de Banca Mondială), studiul efectuat de

Achim, Borlea, Găban și Cuceu (2016) evidențiază faptul că fiecare dintre aceste componente de guvernare publică influențează negativ și semnificativ asupra economiei subterane la nivelul țărilor din eșantion.

Cu privire la noii membri intrați în Uniunea Europeană după data de 1 Mai 2004 (țările reprezentate de UE 13), influența componentelor de guvernare asupra nivelului economiei subterane este ceva mai slabă. Astfel, impactul componentelor *Voce și Responsabilitate* (VA), *Stabilitatea Politică și Absența Violenței* (PS), *Eficiența Guvernării* (GE), *Calitatea Reglementărilor* (RQ) și *Statul de Drept* (RL) asupra economiei subterane este negativ dar semnificativ numai la un prag de semnificație de 5% și 10%. Influența *Controlului Corupției* (CC) asupra economiei subterane este găsită ca fiind negativă însă nesemnificativă statistic. Prin urmare, acest factor pare să nu fie determinant pentru economia subterană în aceste țări. Cu toate acestea, rezultatele obținute de Achim, Borlea, Găban și Cuceu (2016) sunt oarecum în concordanță cu cele ale lui Dreher și Schneider (2006). Aceștia din urmă găsesc dovezi care arată că această relație poate fi diferită între țările cu venituri mari și cele cu venituri scăzute și explică acest lucru prin mecanisme diferite care prevalează în fiecare categorie de țară. Prin conectarea la rezultatele obținute de Achim, Borlea, Găban și Cuceu (2016), deoarece noii membri ai UE prezintă un PIB pe cap de locuitor în medie de trei ori mai mic decât membrii vechi ai UE (UE 15), mecanismele diferite care caracterizează țările cu venituri mari și cele cu venituri scăzute menționate de Dreher și Schneider (2006), ar putea fi folosite ca explicații pentru rezultatele diferite obținute în ceea ce privește impactul controlului corupției asupra economiei subterane, în cadrul celor două grupuri de țări (UE 15 și UE 13).

2.3.3.2. Studiu de caz

În cele ce urmează ne propunem investigarea relației între guvernarea publică și economia subterană pe baza datelor disponibile pentru țările Uniunii Europene (28), pentru perioada 2005-2015.

Metodologie

Vom măsura guvernarea publică cu ajutorul scorului de guvernare WGI elaborat de Banca Mondială și a componentelor sale, *Voce și Responsabilitate* (VA), *Stabilitatea Politică și Absența Violenței* (PS), *Eficiența Guvernării* (GE), *Calitatea Reglementărilor* (RQ) și *Statul de Drept* (RL) și *Controlul corupției* (CC).

Economia subterană este măsurată ca procent în PIB, utilizând ca sursă de date, informațiile furnizate de Schneider (2015).

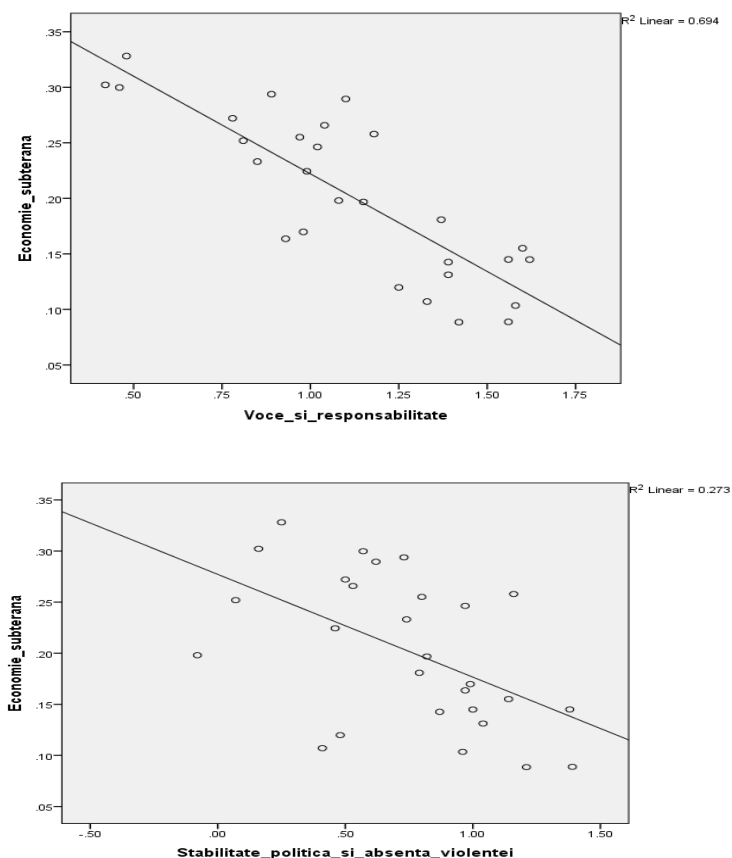
În acest scop, utilizăm metodele descriptive, coeficienții de corelație, analiza regresională, și efectuăm testele statistice necesare pentru asigura-

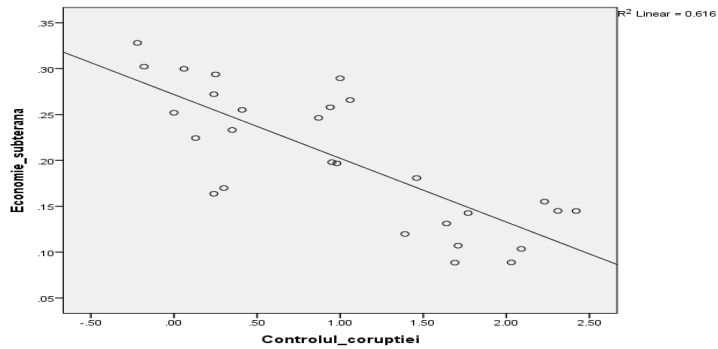
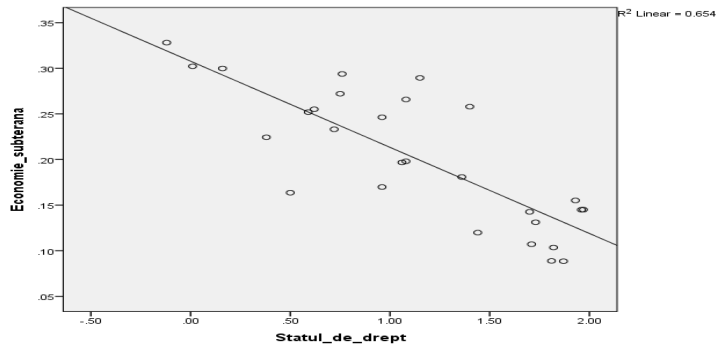
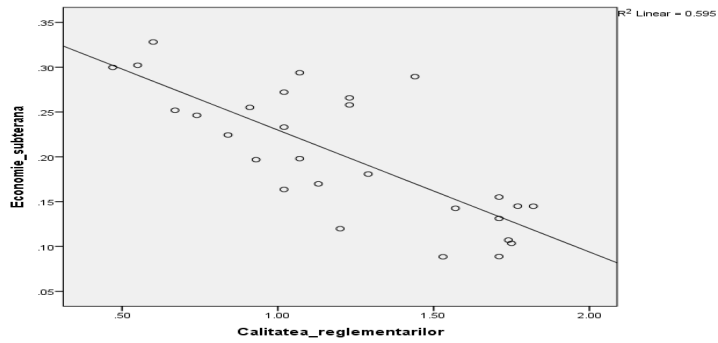
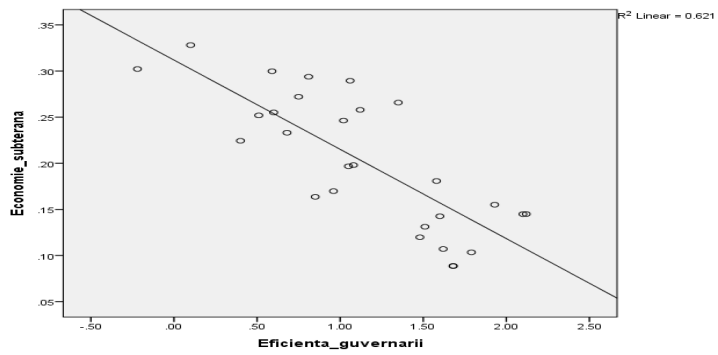
rea unei acureți ridicate ale rezultatelor. Prelucrările statistice sunt realizate cu ajutorul programului statistic SPSS.

Rezultate și discuții

Din graficul 19 se constată existența unei corelații inverse între dimensiunile de guvernanță publică și economia subterană. Aceasta înseamnă că o creștere a calității guvernancei publice este corelată cu o diminuare a nivelului economiei subterane. Coeficienții de corelație reflectați în tabelul 11 sunt negativi, reflectând de asemenea o corelație foarte ridicată a variabilelor voce și responsabilitate ($r=-0,833$), statul de drept, ($r=-0,809$), eficiența guvernării ($r=-0,788$), controlul corupției ($r=-0,785$), calitatea reglementărilor ($r=-0,771$) cu economia subterană. Aceste variabile de guvernanță publică explică fiecare peste 60% din economia subterană.

Grafic 19. Corelația între economia subterană și componentele guvernancei publice

Sursa: prelucrări proprii

Tabel 11. Coeficienții de corelație între economia subterană și componentele guvernării publice

		Economie subterană
Economie subterană	Corelația Pearson	1
	Sig. (2-tailed)	
	N	28
Voce și responsabilitate	Corelația Pearson	-0,833**
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	28
Stabilitate politică și absența violenței	Corelația Pearson	-0,523**
	Sig. (2-tailed)	0,004
	N	28
Eficiența guvernării	Corelația Pearson	-0,788**
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	28
Calitatea reglementărilor	Corelația Pearson	-0,771**
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	28
Statul de drept	Corelația Pearson	-0,809**
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	28
Controlul corupției	Corelația Pearson	-0,785**
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	28

** Corelația este semnificativă la un prag de semnificație de 0.01 (2-tailed).).

Din tabelele 12-17, aflăm că toți cei șase indicatori de guvernare publică influențează indirect asupra economiei subterane, iar coeficienții de regresie sunt semnificativi la un prag de semnificație de 1%. Valoarea coeficienților de regresie confirmă de asemenea faptul că, dintre componentele de guvernare publică, cea mai mare influență asupra economiei subterane o are variabila *Voce și responsabilitate*. Aceasta reflectă faptul că, la o creștere cu un punct al variabilei *Voce și responsabilitate*, se obține în medie o scădere a nivelului economiei subterane cu 0,176 puncte.

Tabel 12. Regresia economiei subterane în funcție de Voce și responsabilitate ^a

Model	Coeficienți nestandardizați		Coeficienți standardizați	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Constantă	0,398	0,027		14,908	0,000
Voce și responsabilitate	-0,176	0,023	-0,833	-7,673	0,000

a. Variabila dependentă: Economie_subterană

Tabel 13. Regresia economiei subterane în funcție de Stabilitatea politică și absența violenței ^a

Model	Coeficienți nestandardizați		Coeficienți standardizați	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Constantă	0,277	0,027		10,320	0,000
Stabilitate politică și absența violenței	-0,101	0,032	-0,523	-3,127	0,004

a. Variabila dependentă: Economie_subterană

Tabel 14. Regresia economiei subterane în funcție de Eficiența guvernării ^a

Model	Coeficienți nestandardizați		Coeficienți standardizați	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Constantă	0312	0,019		16,465	0,000
Eficiența guvernării	-0,097	0,015	-0,788	-6,523	0,000

a. Variabila dependentă: Economie_subterană

Tabel 15. Regresia economiei subterane în funcție de Calitatea reglementărilor ^a

Model	Coeficienți nestandardizați		Coeficienți standardizați	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Constantă	0,366	0,028		13,075	0,000
Calitatea reglementărilor	-0,136	0,022	-0,771	-6,182	0,000

a. Variabila dependentă: Economie subterană

Tabel 16. Regresia economiei subterane în funcție de Statul de drept^a

Model	Coeficienți nestandardizați		Coeficienți standardizați	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Constantă	0,308	0,017		17,881	0,000
Statul de drept	-0,094	0,013	-0,809	-7,008	0,000

a. Variabila dependentă: Economie subterană

Tabel 17. Regresia economiei subterane în funcție de Controlul corupției^a

Model	Coeficienți nestandardizați		Coeficienți standardizați	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Constantă	0,272	0,014		19,598	0,000
Controlul corupției	-0,069	0,011	-0,785	-6,465	0,000

a. Variabila dependentă: Economie subterană

Concluzii, limite și direcții de cercetare

Studiul sintetic efectuat evidențiază o influență negativă între guvernanța publică și economia subterană. Percepția cetățenilor privind libertatea acestora de a se implica în procesele decizionale, precum și libertatea de expresie sau libertatea presei (elemente incluse în componenta *Voce și responsabilitate*) deține importanța cea mai ridicată între componentele guvernanței publice asupra înclinației spre activități subterane. De asemenea o încredere redusă în statul de drept, poliție și justiție reprezintă de asemenea un impuls important pentru angajarea în economia subterană.

Studiul prezentat își propune a reprezenta doar un punct de pornire în investigarea relației între guvernanța publică și economia subterană. Pentru a obține o acuratețe ridicată a rezultatelor, se impune utilizarea unor variabile de control în modelul de analiză al economiei subterane, cum ar fi satisfacția financiară, presiunea fiscală, variabile socio-culturale etc. De asemenea creșterea volumului eșantionului precum și utilizarea unor metodologii avansate de analiză a datelor de tip panel, poate asigura un grad mult mai ridicat de robustețe a rezultatelor obținute.

2.4. Rolul satisfacției financiare

2.4.1. Abordări generale

Satisfacția financiară a indivizilor care reflectă de asemenea și nivelul de trai al populației poate fi reflectat în termeni simpli, prin gradul de dezvoltare economică al unei țări. Acesta, la rândul său poate fi exprimat în diverse forme, cele mai utilizate fiind: Produsul intern brut (PIB), Produsul Național Brut (PNB) calculate pe total populație sau pe cap de locuitor. Produsul Intern Brut reprezintă valoarea de piață a tuturor bunurilor și serviciilor finale produse într-o economie într-o anumită perioadă.

În prezent, PIB-ul este utilizat pe scară largă în întreaga lume, ca un estimator pentru nivelul de dezvoltare și prosperitate al unei națiuni. Un nivel mai ridicat al dezvoltării economice este corelat cu o capacitate mai mare de a plăti și colecta taxe, precum și cu o cerere relativă mai mare pentru bunurile și serviciile publice (Chelliah 1971; Bahl 1971). Urmărind abordările lui Torgler și Schneider (2007) vom utiliza în cele ce urmează indicatorul PIB pe cap de locuitor ca estimator pentru nivelul de trai al populației dintr-o țară.

2.4.2. Satisfacția financiară și corupția

2.4.2.1. Revizuirea literaturii

Diferite studii evidențiază o asociere negativă între satisfacția financiară reflectată de gradul de dezvoltare economică al unei țări și corupție (Mauro 1995; Husted 1999). Un grad ridicat de satisfacție financiară poate conduce la o mai bună respectare a legii, în timp ce un nivel scăzut al acesteia poate crea oportunitatea apariției fenomenului de corupție, ca expresie a dezacordului populației cu privire la furnizarea de bunuri publice și asigurarea bunăstării de către stat. Husted (1999) susține că „deoarece nivelul de dezvoltare este legat de nivelul general al bogăției resurselor, se poate aștepta ca fenomenul corupție să fie mult mai frecvent în economiile mai puțin dezvoltate”. În plus, acesta constată că fenomene ca satisfacția financiară, plata impozitelor și corupția sunt puternic corelate. În mod similar, Torgler (2004) concluzionează că „dacă situația financiară a unei gospodării este defectuoasă, plățile fiscale ar putea fi văzute ca o restrângere accentuată a setului de posibilități de realizare, ceea ce ar putea reduce onestitatea fiscală”. Prin urmare, din acest motiv, plata mitei pentru a evita impozitele este un fapt așteptat.

Treisman (2000) și Paldam (2001, 2002) au constatat faptul că fenomenul corupției este o meteahnă determinată de sărăcie care dispare atunci când țara devine mai bogată. Goel și Ram (2013) au fundamentat aceste constatări și au demonstrat faptul că economiile în tranziție prezintă un nivel mai ridicat al corupției decât țările dezvoltate. Analizând cauzalitatea bilaterală între venit și corupție în cadrul unui studiu empiric, Gundlach și Paldam (2009) au concluzionat faptul că relația de cauzalitate pe termen lung se manifestă în întregime dinspre venit spre corupție, și au subliniat faptul că caracteristicile cross-country ale corupției din diverse țări pot fi explicate pe deplin de caracteristicile cross-country ale venitului din diverse țări. În acest sens, De Rosa și colab. (2010) au constatat o corelație puternică de 0,81 între PIB și nivelul corupției.

Cu toate acestea, unele cercetări au găsit o asociere pozitivă între gradul de dezvoltare economică și corupție, explicând acest lucru prin faptul că un nivel ridicat de bogăție ar putea conduce la creșterea posibilităților de a extrage beneficii, crescând astfel nivelul corupției (Caselli și Michaels 2013). Alte cercetări (Huang 2016) nu au identificat o relație de cauzalitate semnificativă între corupție și creșterea economică pentru majoritatea țărilor din Asia-Pacific, și a concluzionat că, pentru aceste țări, politicile anticorupție utilizate de factorii politici pentru a promova dezvoltarea economică a unei țări ar putea să nu fie eficiente.

2.4.2.2. Studii de caz

2.4.2.2.1. Satisfacția financiară și corupția la nivelul Uniunii Europene

În cele ce urmează ne propunem investigarea relației între nivelul de trai și corupție în țările Uniunii Europene (28).

Metodologie

Satisfacția financiară a populației (sau în alte accepțiuni, nivelul de trai) îl reflectăm cu ajutorul gradului de dezvoltare economică a unei țări măsurată ca PIB/loc (exprimat în USD/loc). Datele sunt preluate din bazele de date ale Băncii Mondiale.

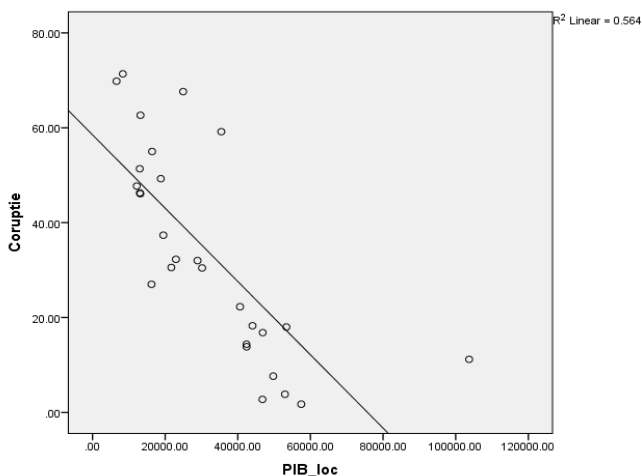
Corupția este măsurată ca locul ocupat de țările din eșantion în funcție de scorul obținut de Indicele de percepție al corupției, furnizat de Transparency International. O poziție ridicată privind nivelul corupției ocupată de o țară în total eșantion reflectă un nivel ridicat de corupție.

În acest scop, utilizăm metodele descriptive, coeficienții de corelație, analiza regresională, și efectuăm testele statistice necesare pentru asigurarea unei acureți ridicate ale rezultatelor. Prelucrările statistice sunt realizate cu ajutorul programului statistic SPSS. Perioada la care se referă studiul este 2005-2015.

Rezultate și discuții

Din graficul 20, se poate constata o dispunere corelată a celor două variabile, la un R patrat = 0,564. Aceasta înseamnă că un procent de 56,4% din variația corupției poate fi explicat de nivelul mediu al satisfacției financiare al populațiilor aferente țărilor din eșantion, pentru perioada 2005-2015. Coeficientul de corelație reflectat în tabelul 18 este negativ, în valoare de -0,751, ceea ce reflectă un nivel ridicat de corelație între cele două variabile. Un nivel ridicat al satisfacției financiare este corelat un nivel redus al corupției.

Grafic 20. Corelația între corupție și PIB/loc

Tabel 18. Coeficienții de corelație între corupție și PIB/loc

		Corupție	PIB/loc
Corupție	Corelația Pearson	1	-0,751**
	Sig. (2-tailed)		0,000
	N	28	28
PIB/loc	Corelația Pearson	-0,751**	1
	Sig. (2-tailed)	0,000	
	N	28	28

** Corelația este semnificativă la un prag de semnificație de 0.01 (2-tailed).

Din tabelul 19, aflăm că valoarea coeficientului de regresie al variabilei PIB/loc în raport cu variabila corupție este negativ (-0,001) și semnificativ la un prag de semnificație de 1%. Aceasta reflectă faptul că, la o creștere cu o unitate al nivelului PIB/loc se realizează în medie o scădere a nivelului corupției cu 0,001 unități.

Tabel 19. Regresia corupție în funcție de PIB/loc ^a

Model	Coeficienți nestandardizați		Coeficienți standardizați	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Constantă	58,506	5,071		11,538	0,000
PIB/loc	-0,001	0,000	-0,751	-5,802	0,000

a. Variabila dependentă: Corupție

Concluzii, limite și direcții de cercetare

Studiul prezentat evidențiază fără dubiu existența unei influențe semnificative a satisfacției financiare a cetățenilor unei țări asupra nivelului corupției. Studiul de mai sus prezintă ca limite neutilizarea unor variabile de control. Astfel, pentru o acuratețe mult mai ridicată a rezultatelor, se impune ca relația dintre dezvoltarea economică și corupție să fie analizată surprinzând efectele moderatoare ale unor variabile de control cum ar fi: presiunea fiscală sau calitatea instituțională. De asemenea o creștere a volumului eșantionului ar putea conduce la rezultate mult mai concludente. În continuare, vom reanaliza influența satisfacției financiare asupra nivelului corupției, ținând seama de limitele prezentate mai sus.

2.4.2.2.2. Satisfacția financiară și corupția la nivel internațional

Ne propunem în continuare extinderea studiului relației dintre satisfacția financiară și corupție la un eșantion mai mare de țări.

Metodologie

În acest scop, vom utiliza un eșantion de 185 de țări, pentru care toate datele necesare analizei sunt disponibile iar perioada de analiză este 2005-2014. Nivelul corupției din diferite țări este analizat prin prisma a trei factori determinanți și anume *dezvoltarea economică*, *presiunea fiscală* și *calitatea instituțională*. O prezentare detaliată a acestui studiu am efectuat-o la capitolul 2.2.2.2.2.

Pe baza revizuirii literaturii de specialitate am formulat următoarea ipoteză și întrebare de cercetare:

Ipoteza: Un nivel mai ridicat al satisfacției financiare reduce nivelul corupției.

Întrebarea de cercetare: Cum diferă intensitatea relației dintre satisfacția financiară și nivelul corupției în funcție de gradul de dezvoltare economică ?

Satisfacția financiară a populației unei țări a fost măsurată cu ajutorul PIB/loc, utilizând ca sursă de date, informațiile oferite de Banca Mondială (2017).

Rezultate și discuții

Rezultatele studiului nostru identifică o influență negativă a satisfacției financiare asupra nivelului corupției. Acest lucru poate explica de ce țările cu venituri ridicate se confruntă cu un nivel scăzut de corupție. Studiul nostru mai evidențiază faptul că intensitatea reducerii corupției datorată creșterii veniturilor este mult mai pronunțată în țările în curs de dezvoltare decât în cele dezvoltate. Unele constatări similare aparțin lui Treisman (2000) și Paldam (2001, 2002) care au constatat că eradicarea sărăciei ar putea reduce corupția (valorile coeficienților PIB din modelele de evaluare a corupției sunt mai mari pentru țările în curs de dezvoltare comparativ cu țările dezvoltate). În general, concluziile prezentului studiu sunt în concordanță cu așteptările teoretice care evidențiază faptul că țările cu venituri mici se confruntă cu nivelele cele mai ridicate al corupției (Husted 1999; Treisman 2000; Paldam 2001, 2002; Gundlach și Paldam 2009; De Rosa și colab. 2010).

2.4.3. Satisfacția financiară și economia subterană

2.4.3.1. Revizuirea literaturii

În ceea ce privește economia subterană, mai multe studii confirmă faptul că un nivel mai ridicat al satisfacției financiare generează o capacitate mai bună de a plăti și colecta impozite și o cerere mai mare pentru bunuri și servicii publice (Chelliah 1971; Bahl 1971; Torgler 2004, 2009). De exemplu, studiul lui Torgler (2004) relevă o relație puternică între satisfacția financiară și plățile fiscale. Torgler concluzionează că „dacă situația financiară a unei gospodării este defectuoasă, plățile fiscale ar putea fi văzute ca o restrângere dificilă a setului de posibilități, ceea ce ar putea reduce onestitatea fiscală” și astfel există tendința de a migra spre activități subterane.

În continuare, investigând rezultatele obținute de Schneider și colaboratorii săi în diverse studii (Alm, Martinez-Vazquez și Schneider 2004; Schneider 2003; Schneider și Klingmair 2004), cele mai mari nivele ale activităților economice ilegale se regăsesc în țările în curs de dezvoltare și în cele în tranziție. În Africa și America de Sud, 41% din activitățile economice sunt clandestine. În Europa, în economiile în tranziție, economia subterană este estimată la 38%. Țările cu cel mai mic nivel al economiei subterane sunt Elveția, SUA și Austria, în timp ce Bolivia și Georgia conduc cu peste 66% (Kirchler, 2007). Aceste constatări sunt susținute și de studiul lui Orviska și Hudson (2002), care a constatat că în țările dezvoltate fraudă fiscală este estimată la 20% din venitul total, iar în țările în curs de dezvoltare procentul este chiar mai mare. Rezultate similare s-au obținut chiar la nivelul unei țări cu niveluri diferite de dezvoltare pe regiuni. Astfel, Brosio, Cassone și Ricciuti (2002) au investigat fraudele fiscale în diferite regiuni ale Italiei și au constatat că, în regiunile mai sărace din sudul Italiei, fraudă fiscală este semnificativ mai mare decât în regiunile nordice mai bogate. Autorii au explicat că economia subterană și neconformitatea fiscală sunt posibile expresii ale dezacordului populației cu privire la furnizarea de bunuri publice și asigurarea bunăstării de către stat.

Într-un studiu realizat la nivelul țărilor Uniunii Europene pentru perioada 2007-2013, Achim, Borlea, Găban și Cuceu (2016) validează ipoteza că, pe măsură ce o țară este mai bogată, pe atât tendința cetățenilor aparținând acestei țări de a se angaja în activități subterane este mai redusă. Rezultatele sunt diferențiate între țările membre vechi (UE 15) și noi ale Uniunii Europene (UE 13), coeficientul de regresie al PIB pe cap de locuitor fiind cel mai mare pentru UE 13. Aceasta înseamnă că, creșterea satisfacției financiare înregistrate de țările noi intrate în UE are cel mai mare impact asupra reducerii economiei subterane (deși acest rezultat nu este semnificativ din punct de vedere statistic).

2.4.3.2. Studiu de caz

În cele ce urmează ne propunem investigarea relației între nivelul satisfacției financiare și economia subterană.

Metodologie

Nivelul de satisfacție financiară al populației este reflectat în medie cu ajutorul indicatorului PIB/loc (exprimat în USD/loc). Datele sunt preluate din bazele de date ale Băncii Mondiale.

Nivelul economiei subterane este reflectat ca pondere a economiei subterane în PIB, utilizând baza de date determinată de Schneider (2015).

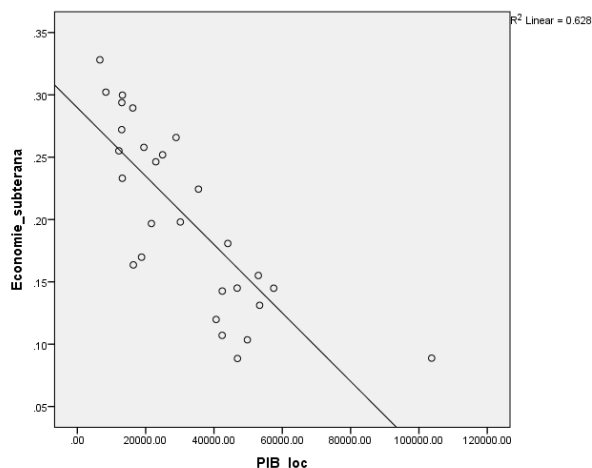
Eșantionul este reprezentat de țările Uniunii Europene (28), iar perioada de analiză este 2005-2015.

Ca metode de analiză, vom utiliza metodele descriptive, coeficienții de corelație, analiza regresională, și efectuăm testele statistice necesare pentru asigurarea unei acureți ridicate ale rezultatelor. Prelucrările statistice sunt realizate cu ajutorul programului statistic SPSS.

Rezultate și discuții

Din graficul 21, se poate constata o dispunere corelată a celor două variabile, la un R patrat = 0,628. Aceasta înseamnă că în medie un procent de 62,8% din variația economiei subterane poate fi explicat de nivelul al *satisfacției financiare* al cetățenilor aparținând țărilor din eșantion, pentru perioada 2005-2015. Coeficientul de corelație reflectat în tabelul 20 este negativ, în valoare de -0,792, ceea ce reflectă un nivel ridicat de corelație între cele două variabile. Un nivel ridicat al *satisfacției financiare* este semnificativ corelat un nivel redus al economiei subterane, la un prag de semnificație de 1%. Valoarea coeficientului de regresie al variabilei *satisfacția financiară* și semnificația ridicată a acestuia (tabelul 21) oferă de asemenea indicii clare asupra existenței unei influențe negative și semnificative ale nivelului de *satisfacție financiară* asupra nivelului corupției.

Grafic 21. Corelația între economie subterană și PIB/loc

Tabel 20. Coeficienții de corelație ai economiei subterane cu PIB/loc

		Economie subterană	PIB/loc
Economie subterană	Corelația Pearson	1	-0,792**
	Sig. (2-tailed)		0,000
	N	28	28
PIB/loc	Corelația Pearson	-0,792**	1
	Sig. (2-tailed)	0,000	
	N	28	28

** Corelația este semnificativă la un prag de semnificație de 0.01 (2-tailed).

Tabelul 21. Regresia economiei subterane în funcție de PIB/loc ^a

Model	Coeficienți nestandardizați		Coeficienți standardizați	T	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Constantă	,290	0,016		18,358	0,000
PIB/loc	-2,744E-006	0,000	-0,792	-6,621	0,000

a. Variabila dependentă: Economie_subterana

Concluzii, limite și direcții de cercetare

Studiul prezentat se dorește a reprezenta doar un punct de pornire pentru studii mai avansate privind investigarea influenței *satisfacției financiare* a populației unei țări asupra nivelului economiei subterane. Astfel, pentru o acuratețe mult mai ridicată a rezultatelor, se impune ca relația dintre *satisfacția financiară* și economia subterană să fie analizată surprinzând efectele moderatoare ale unor variabile de control cum ar fi: presiunea fiscală sau calitatea instituțională. De asemenea o majorare a volumului eșantionului ar putea conduce la rezultate mult mai concludente. Toate acestea, împreună cu utilizarea unor tehnici avansate de analiză a datelor (eventual de tip panel) vor conduce la un grad mult mai ridicat de robustețe a rezultatelor obținute.

Capitolul 3.

Determinanții comportamentali ai corupției și economiei subterane

Numeroase studii recente încep să depășească explicațiile de natură strict economică în explicarea cauzelor fenomenelor economice acordând o atenție deosebită analizei impactului *valorilor, normelor și atitudinilor sociale* (Frey și Stutzer 2012; Halla 2010; Schneider și Klinglmair 2004; Torgler și Schneider 2007).

Diverși autori din rândul neeconomiștilor consideră că atitudinea și oportunitatea sunt motivațiile principale pentru comiterea de infracțiuni economice. Astfel de autori (Bucur, 2011, p.49) apreciază că angajarea în activități ilicite ale indivizilor este determinată de câteva motive principale, cum ar fi:

- „au o necesitate sau un scop de atins;
- dețin îndemânarea necesară săvârșirii unor infracțiuni;
- valorile și atitudinile lor le permit că conștientizeze că vor comite fapte ilicite inclusiv penale;
- au oportunitatea de a comite infracțiunea”.

Schmolders (1960, p. 38) apreciază că orice investigație a disciplinei exercitate de către cetățeni asupra comportamentului lor fiscal trebuie să aibă ca punct de pornire modul cum se reflectă statul în mintea cetățenilor. Conștiința rolului statului conduce la sentimentele civice și fiscale ale cetățenilor și la o atitudine fundamentală cu privire la problemele stării lor. Legat de acest aspect Kirchler (2007) oferă largi explicații privind psihologia economică a contribuabililor, modul cum se reflectă comportamentul fiscal

prin reprezentările sociale ale obligațiilor fiscale și legătura acestora cu atitudinile și normele individuale, sociale și societale.

Conceptul de reprezentări sociale utilizat de Kirchler (2007, p. 49) atunci când face referire la comportamentul fiscal al contribuabililor, se referă la „întreg cadrul de integrare a multitudinii variabilelor prezentate în literatură sub forma determinanților conformării fiscale”.

La nivel societal, acești determinanți se referă la etici, valori, norme sociale și moralitate fiscală. Desigur că impactul cultural al acestor determinanți este în mod evident realizat. La nivel individual, cunoștințele subiective, respectiv percepțiile privind obligațiile fiscale și neconformarea fiscală sunt parte a reprezentărilor sociale, asemenea atitudinilor și intențiilor comportamentale Kirchler (2007, p. 49). Percepțiile privind echitatea reprezintă de asemenea o variabilă importantă privind neconformarea fiscală. Continuând aceleași idei, studiile lui Ajzen (1991) și Fishbein și Ajzen (1975) analizează atitudinile, normele de constrângere și controlul exercitat asupra comportamentului individual privind alegerea opțiunilor de conformare și neconformare prin prisma teoriei acțiunii gândite și a teoriei comportamentului planificat.

Kirchler (2007) utilizează conceptul de reprezentări sociale în directă legătură cu conceptul de moralitate fiscală, introdus de Schmolders (1960).

Pentru anumiți cercetători (Bucur, 2011, p. 50) lăcomia ca motivație umană universală, este o componentă importantă în descifrarea comportamentului de conformare legală.

Lewis (1978) apreciază că atitudinile, judecățile și intențiile comportamentale ale oamenilor sunt mai mult afectate de ceea ce *cred* ei decât de ceea ce *sunt* acestea în realitate. Legat de conceptul de „impozit” și modul cum este reflectat acest cuvânt în mintea indivizilor, Schmolders (1960) a realizat un studiu efectuat pe contribuabili germani cărora le-a adresat următoarea întrebare: „La ce vă gândiți când auziți cuvântul –impozite-?”. Rezultatele studiului reflectă faptul că aproximativ 33% dintre asocieri au vizat noțiuni tehnice cum ar fi legislația fiscală, fisc etc., în 29% din cazuri au existat asocieri negative iar 10% dintre respondenți nu au asociat impozitele cu nimic. Cele mai multe asocieri negative un fost întâlnite în rândul liber profesioniștilor (41%) iar cele mai puține, în rândul funcționarilor publici (23%).

Se poate constata deci că, reprezentările fiscalității diferă pe grupe de contribuabili, în funcție de forma de plată, de nivelul venitului sau de vârstă.

De exemplu, angajații care își primesc salariul lunar în numerar și în formă netă (și care cunosc doar scriptic valoarea brută a salariului și a valorii contribuțiilor aferente) sunt mai puțin conștienți de plata obligațiilor fiscale, considerându-le pierderi ale banilor proprii. Acești angajați percep impozitele ca pe un schimb între indivizi și guvern. Pe de altă parte, cei înstăriți percep raportul între contribuții și beneficii ca fiind inegal sau nefavorabil lor, în timp ce indivizii mai săraci, percep acest raport ca fiind egal sau favorabil lor. În studiul efectuat de Schmolders (1960), acesta a cerut participanților să indice în ce măsură agreează deciziile statului, constatând printre altele că subiecții tineri au oferit răspunsuri cu conotații mult mai negative decât subiecții mai în vârstă.

O altă formă de reprezentare socială a comportamentului fiscal se referă la normele sociale. Prin norme sociale, Wenzel (2005) înțelege „frecvența percepută sau acceptarea fraudei fiscale în cadrul unui grup de referință”. Dacă un contribuabil apreciază că neconformarea este răspândită și constituie un comportament social acceptat, atunci acel contribuabil cel mai probabil că nu se va conforma. Un studiu realizat în Canada (citată de Bucur, 2011, p.50) indică faptul că deși 58% dintre cetățeni considerau că sistemul de taxe este corect, 21% dintre aceștia se sustrăgeau de la plata taxelor; este interesantă justificarea oferită de către unul din acești participanți și anume: „Toți ceilalți o fac. GST (actul privind taxa) este stupidă și dacă o lege este stupidă, nu văd de ce nu ar trebui încălcată. În afară de asta, plătesc și așa taxe mult prea mari”.

3.1. Cultura

În continuare vom investiga definirea conceptului de „cultură” precum și posibilitățile concrete de evaluare, continuând cu o prezentare a modelelor culturale existente la nivelul țărilor aparținând Uniunii Europene. În final vom investiga relația între cultură și corupție respectiv economie subterană, sub forma revizuirii literaturii de specialitate dar și prin prezentarea unor studii de caz.

3.1.1. Abordări generale

3.1.1.1. Concept și instrumente de măsurare

Potrivit lui Hofstede (2011), cultura este definită ca „programarea mentală colectivă a minții umane care distinge un grup de oameni de altul”. Aspecte

precum onestitatea, încrederea în autorități, încrederea în oameni, mândria, relația cu natura și lumea, relația cu ceilalți, abilitatea de a face lucrurile în mod propriu, căile de evitare a incertitudinilor, orientarea în timp și spațiu și de asemeneaa orientare pe termen lung și pe termen scurt, sunt elemente care caracterizează cultura unei națiuni și pot determina comportamentul indivizilor care desfășoară activități economice

Trompenars (1993) identifică printre caracteristicile culturale următoarele: universalism și particularism, individualism și comunitarism, specific și difuz, neutru și afectiv, realizare și atribuire. De exemplu, cultura britanică este universalist orientată. Acțiunile britanicilor se stabilesc mai degrabă pe norme decât pe relații. La polul opus, cultura bulgară este particularistic orientată, pentru că accentul se pune pe relații, mai degrabă decât pe norme iar contactul personal este vital pentru succesul unei afaceri. Ca și majoritatea oamenilor de cultură particularistic orientată, ei cred că acordurile pot fi modificate oricând, în funcție de situație. În cultura universalistă, un contract este lege și trebuie astfel respectat. Pe de altă parte, cultura britanică este una difuză, comparativ cu cea bulgară care este una specifică. Diferențele constau în nivelul și scopul implicării cetățenilor față de alte persoane. Este bine știut faptul că britanicii sunt foarte direcți, trec direct la subiect. Ei au o comunicare activă cu o persoană nouă, indiferent de informațiile prelabile pe care le au cu privire la acea persoană. La polul opus, cultura bulgară este una specifică, bulgarii au nevoie să știe cât mai multe lucruri despre o persoană înainte ca o comunicare efectivă să aibă loc. În acest context, de exemplu, Elenkov și Fileva (2006) explică falimentul companiei britanice Rover în Bulgaria, prin prisma mediului socio-cultural al țării gazdă care diferă semnificativ de cel al britanicilor. Investigând cauzele acestui faliment, printre factorii determinanți sunt identificați ca fiind cei legați de diferențele socio-culturale, compania britanică neconsiderând o prioritate a cunoaște și asimila valorile și cultura populației din Bulgaria, care diferă esențial de cele din UK, în termeni de: universalism și particularism, individualism și comunitarism, specific și difuz, neutru și afectiv, realizare și atribuire.

Studiile efectuate de Hofstede sunt extrem de utile pentru înțelegerea dinamicii culturale ale națiunilor (Javidan și colab. 2006). Modelul cultural al lui Hofstede este alcătuit din șase dimensiuni (Hofstede, 2017):

1. *Atitudinea față de inegalitatea socială sau distanța de putere (cu acronimul „PD”)*. Această dimensiune exprimă gradul în care membrii mai puțin puternici ai unei societăți acceptă și se așteaptă ca această putere să fie distribuită inegal. Problema fundamentală aici este modul în care o societate acceptă inegalitățile dintre oameni. Indivizii aparținând unor societăți care prezintă un grad mare de distanță față de putere acceptă o ordine ierarhică în care toată lumea are un loc și nu este nevoie de altă justificare. În societățile cu distanțe reduse față de putere, indivizii se străduiesc să egalizeze distribuția puterii și solicită justificări pentru inegalitățile față de putere.
2. *Atitudinea față de comunitate sau individualism față de colectivism (cu acronimul „IDV”)*. Scorul ridicat al unei astfel de dimensiuni reflectă individualismul care poate fi definit ca o preferință pentru un cadru social slab, în care se așteaptă ca indivizii să aibă grijă numai de ei înșiși și de familiile lor imediate. Opusul său, colectivismul, reprezintă o preferință pentru un cadru social strâns legat de societate, în care indivizii se pot aștepta ca rudele lor sau membrii unui anumit grup să se îngrijească de ei în schimbul unei loialități incontestabile. Poziția unei societăți pe această dimensiune se reflectă dacă imaginea de sine a oamenilor este definită în termenii „eu” sau „noi”.
3. *Atitudinea față de succes sau masculinitate față de feminitate (cu acronimul „MAS”)*. Partea de masculinitate a acestei dimensiuni reprezintă o preferință în societate pentru realizare, eroism, asertivitate și recompense materiale pentru succes. O astfel de societate, în general este mai competitivă. Opusul său, feminitatea, înseamnă preferința pentru cooperare, modestie, îngrijirea slabei și a calității vieții iar o societate feminină, în general, este mai orientată spre consens.
4. *Atitudinea față de evitarea necunoscutului sau a incertitudinii (cu acronim „UAI”)*. Această dimensiune exprimă gradul în care membrii unei societăți se simt incomod față de incertitudine și ambiguitate. Problema fundamentală aici este modul în care o societate percepe faptul că viitorul nu poate fi niciodată cunoscut: trebuie să se încerce controlul viitorului sau acesta trebuie lăsat să se întâmple. Țările care prezintă UAI puternice mențin coduri rigide de credință și com-

portament și sunt intolerante la comportamente și idei neortodoxe. Societățile care prezintă un nivel redus al UAI mențin o atitudine mai relaxată în care practica contează mai mult decât principii.

5. *Atitudinea față de trecerea timpului sau orientarea pe termen lung (cu acronimul „LTO”)*. Fiecare societate trebuie să mențină legături cu propriul trecut, în timp ce se confruntă cu provocările prezentului și viitorului. Societățile acordă prioritate acestor două scopuri existențiale în mod diferit. Societățile care înregistrează scoruri reduse ale acestei dimensiuni, preferă, de exemplu, să mențină tradițiile și normele seculare și privesc cu suspiciune schimbarea societății. Societățile care prezintă scoruri ridicate ale acestei dimensiuni o cultură au o abordare mult mai pragmatică: ele încurajează cumpătarea și eforturile în educația modernă ca o modalitate de a se pregăti pentru viitor.
6. *Atitudinea față de controlul propriilor dorințe sau indulgență și reținere (cu acronimul „IND”)*. Indulgența caracterizează o societate care permite manifestarea relativ liberă a mișcărilor umane de bază și naturale privind bucura de viață și distracția. Reținerea caracterizează o societate care suprimă satisfacerea nevoilor și o reglementează prin intermediul unor norme sociale stricte.

Fiecare dimensiune plasează cultura unei națiuni pe o scară de la 0 la 100. La momentul prezentei lucrări, modelul lui Hofstede fusese aplicat în 100 de țări (Hofstede Center, 2017).

3.1.1.2. Cultura în țările Uniunii Europene

În cele ce urmează ne propunem să analizăm caracteristicile culturale la nivelul țărilor din Uniunea Europeană, cu scopul de a identifica anumite indicii asupra existenței unei legături privind cultura pe de-o parte și fenomenele de corupție și economie subterană, pe de altă parte.

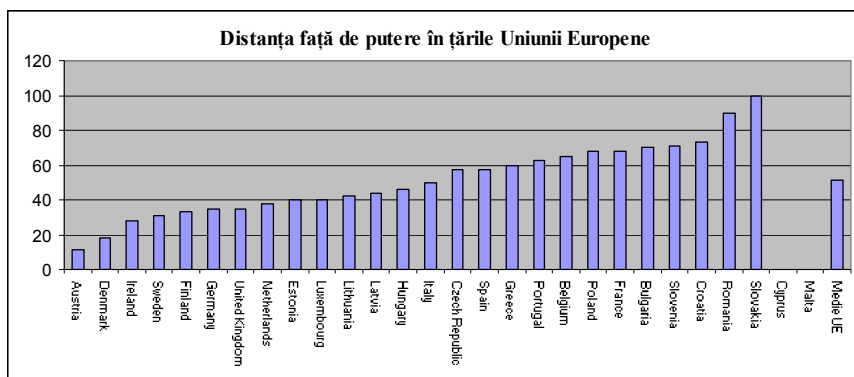
Metodologie

Caracteristicile culturale sunt evidențiate cu ajutorul modelului Hofstede cu cele șase dimensiuni culturale: *Distanța față de putere (PD)*, *Individualism față de colectivism (IDV)*, *Masculinitate față de feminitate (MAS)*, *Evitarea incertitudinilor (UAI)*, *Orientarea pe termen lung (LTO)*, *Indulgență și reținere (IND)*. Eșantionul de țări este reprezentat țările Uniunii Europene (28). Ca metode, utilizăm metode descriptive, comparația, analiza și sinteza.

Rezultate și discuții

Din graficul 22 se poate observa faptul că societățile cu cea mai redusă distanță față de putere se găsesc printre țările din Nordul și Vestul Europei și anume Austria (11), Danemarca (18), Irlanda (28), Suedia (31), Finlanda (33). Societățile cu cea mai ridicată distanță față de putere se întâlnesc printre țările fost-comuniste din centrul și estul Europei respectiv, Slovacia (100), România (90), Croația (73), Slovenia (71).

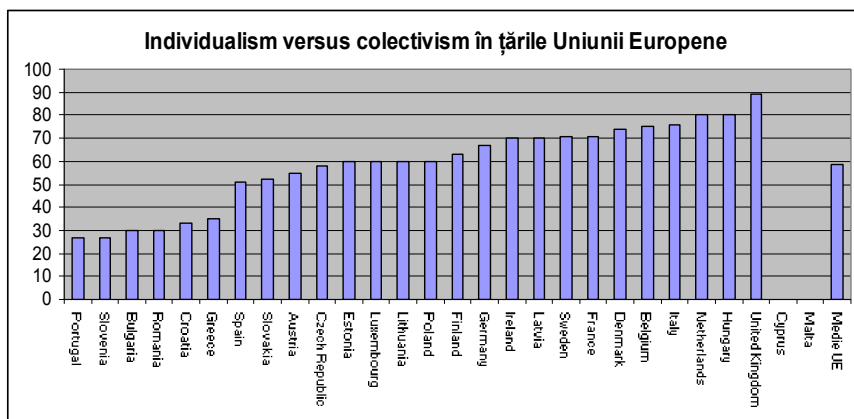
Grafic 22.

Sursa: prelucrări proprii

Țările cu nivelul cel mai ridicat de individualism sunt Marea Britanie (89), Ungaria și Olanda (80), Italia (76), Belgia (75) iar societățile cele mai colectiviste se întâlnesc printre țările din sudul și estul Europei și anume Portugalia (27), Slovenia (21), Bulgaria și România (30), Croația (33) (Grafic 23).

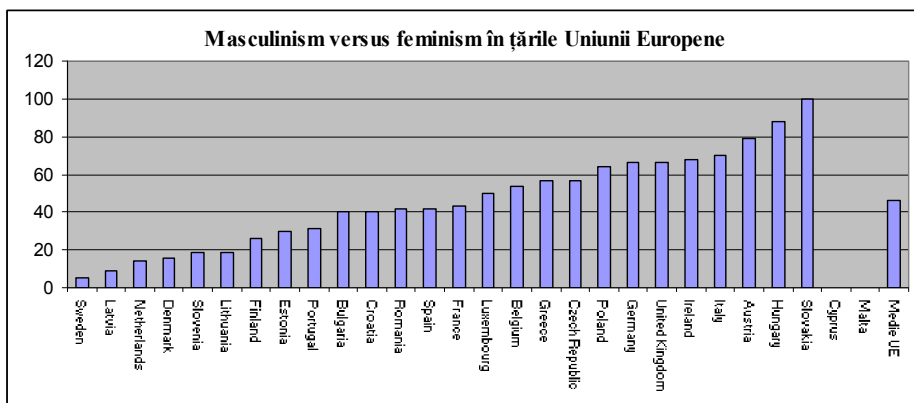
Grafic 23.

Sursa: prelucrări proprii

Societățile cele mai masculine din spațiul european se întâlnesc în Slovacia (100), Ungaria (88), Austria (79), Italia iar cele mai feminine sunt identificate în Suedia (5), Latvia, Olanda (14), Danemarca (16) (Grafic 24).

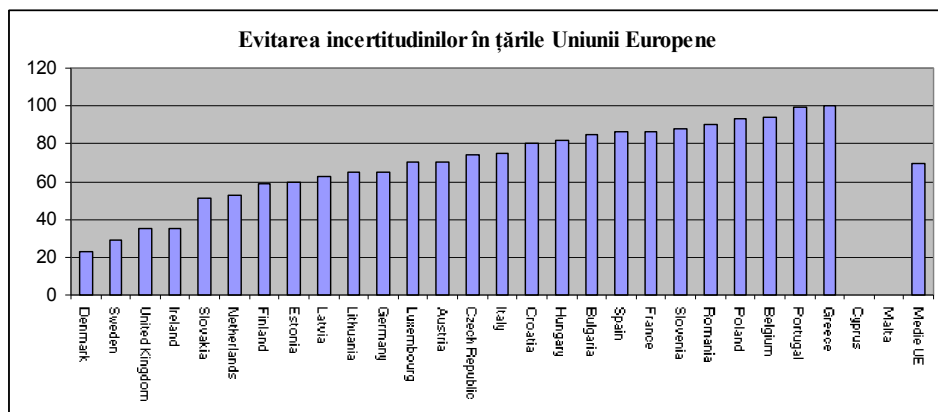
Grafic 24.

Sursa: prelucrări proprii

Societățile care prezintă înclinația cea mai ridicată spre evitarea incertitudinilor respectiv cele care își asumă cel mai puțin riscuri se întâlnesc în Grecia (100), Portugalia (99), Belgia (94) și Polonia (93) iar cele care prezintă aversiunea cea mai scăzută față de risc se regăsesc în nordul Europei, respectiv în Danemarca (23), Suedia (29), Marea Britanie (35), Irlanda (35) (Grafic 25).

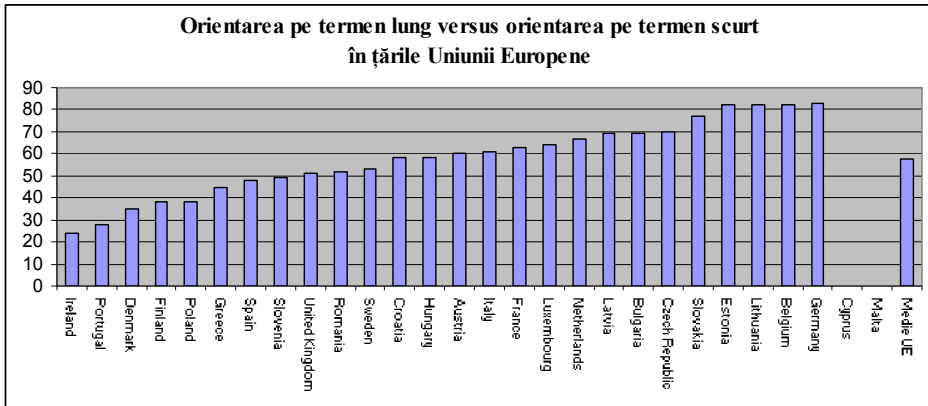
Grafic 25.

Sursa: prelucrări proprii

Societățile care prezintă un orizont îndepărtat de orientare se găsesc în Germania (83), Belgia, Lituania și Estonia (82) iar cele orientate pe un orizont mai scurt sunt Irlanda (24), Portugalia (28), Danemarca (35) și Finlanda (38) (Grafic 26).

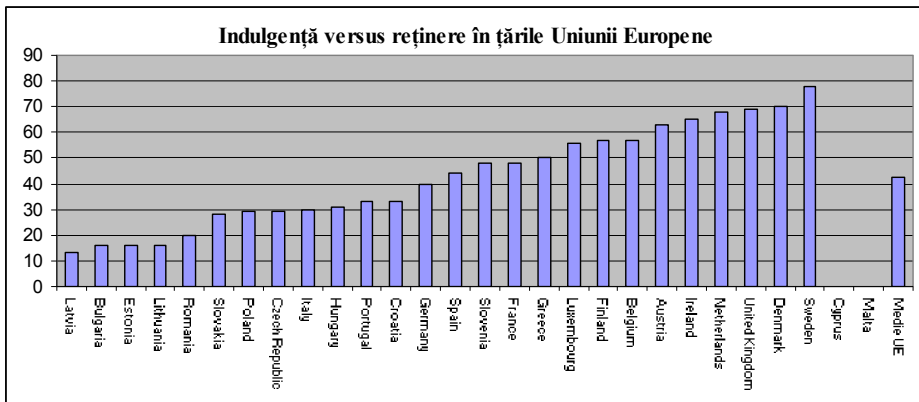
Grafic 26.

Sursa: prelucrări proprii

Societățile cele mai indulgente le întâlnim printre țările din nordul Europei, respectiv în Suedia (78), Danemarca (70), Marea Britanie (69), Olanda (68) iar cele mai reținute se găsesc printre țările baltice și anume în Latvia (13), Estonia (16), Lituania (16) dar și Bulgaria (16) și România (20) (Grafic 27).

Grafic 27.

Sursa: prelucrări proprii

3.1.2. Cultura și corupția

3.1.2.1. Revizuirea literaturii

Cel mai frecvent factor reprezentativ pentru a arăta dimensiunea morală a comportamentului economic este cultura. Numeroase studii vin să documenteze existența unei influențe semnificative între cultură și corupție (Husted 1999; Davis și Ruhe 2003; Fisman și Miguel 2007; Barr și Sierra 2010; Halkos și Tzeremes 2011; Tong 2014; Achim 2016).

Husted (1999) a constatat că fenomenul corupție este asociat în mod semnificativ cu fenomenul cultural. El a identificat un profil cultural al unei țări corupte ca fiind reprezentat de existența unei *distanțe mari față de putere, o masculinitate ridicată și un grad ridicat de evitare a incertitudinii*. Fisman și Miguel (2007) au investigat relația dintre cultură și corupție, în cadrul unui studiu privind încălcările reglementărilor privind parcarile din New York de către diplomații din peste 149 de țări. Aceștia au aflat că diplomații din țările puternic corupte sunt mult mai predispuși să încalce legea parcării decât diplomații din țările mai puțin corupte. Ei au concluzionat că fenomenul corupției este parțial un fenomen cultural.

Davis și Ruhe (2003) constată, de asemenea, că dimensiunile culturale *distanța față de putere* și *masculinitatea* vs. *feminitatea* ajung să explice o mare parte din variația nivelului corupției, prin utilizarea unei analize transversale conduse pe un eșantion format din 50 de țări. În afară de aceasta, autorii identifică *individualismul* ca factor determinant pentru nivelul de corupție al țărilor. Unele rezultate similare sunt obținute de Halkos și Tzeremes (2011) utilizând un eșantion format din 77 de țări. De asemenea, se constată că o distanță față de putere ridicată și valorile colectiviste mai ridicate ale unei societăți sunt asociate cu un nivel mai ridicat al corupției, dar, în ceea ce privește *masculinitatea*, rezultatele indică o relație de formă „U” care nu este semnificativă statistic. Tong (2014) a explorat relația dintre corupție și psihologia culturală examinând poporul chinez. Acesta a identificat că experiențele negative ale individului în copilărie (de exemplu, sărăcia, foamea) împreună cu o tradiție agrară colectivistă sunt asociate cu o înclinație mai mare spre corupție.

Relevant pentru relația cultură-corupție este studiul efectuat de Barr și Sierra (2010). Aceștia au efectuat două experimente privind luarea de mită, în anii 2005 și 2007, cu participarea studenților de la Universitatea Oxford, care aparțin la două grupuri de țări, unul reprezentat de țările cele mai

puternic corupte (în număr de 33), respective celălalt grup reprezentat de țările cel mai puțin corupte (în număr de 22) selectate din întreaga lume. Ambele experimente au arătat că printre studenți, cultura influențează în mod semnificativ corupția, însă nu același lucru se constată în cazul absolvenților. Astfel, valorile și convingerile față de fenomenul corupție pot fi strâns legate de țara de origine, dar în ceea ce privește imigranții, aceste valori și credințe ar putea fi modificate ca urmare a modificării contextului de acțiune.

Potrivit Hofstede Center (2017), *distanța față de putere (PD)* se referă la „gradul în care membrii mai puțin puternici ai unei societăți acceptă și se așteaptă ca puterea să fie distribuită inegal”. Un mare nivel al *distanței față de putere* înseamnă o ordine ierarhică în care toată lumea are un loc și nu este nevoie de nicio justificare. Într-o cultură cu *distanță față de putere* ridicată, superiorii oferă favoruri subordonaților în schimbul loialității lor, iar corupția poate apărea ca urmare a nepotismului și favoritismului (Husted, 1999). Diferite studii demonstrează o relație pozitivă între *distanța față de putere* și corupție (Husted 1999; Davis și Ruhe 2003; Murdoch 2009; Halkos și Tzeremes 2011; McLaughlin 2013; Tong, 2014).

Dimensiunea culturii *individualism vs colectivism (IDV)* se referă la măsura în care decizia vieții unei persoane este adoptată în opinia unui individ sau a unui grup (familie sau rude). Aceasta se referă la măsura în care imaginea de sine a oamenilor este definită în termenii de *eu* sau *noi* (Hofstede Center, 2015). Un scor mare al acestei dimensiuni indică o societate puternic individualistă în care legea este respectată. În țări precum Statele Unite, Marea Britanie și Australia, inițiativa individuală, concurența și democrația sunt foarte apreciate (David și Ruth, 2003). Este de așteptat ca, într-o societate colectivistă, oamenii să fie înclinați să încalce legea pentru a-și susține grupurile proprii, bazându-se pe o loialitate indiscutabilă. Prin urmare, corupția poate crește. Diverse studii demonstrează că, pe măsură ce o societate este mai puțin individualistă (respectiv mai puternic colectivistă), pe atât nivelul corupției este mai ridicat (Davis și Ruhe 2003; Murdoch, 2009; Halko și Tzeremes 2011; Tang 2014).

Dimensiunea culturală *masculinism vs. feminism (MAS)* se referă la preocuparea unei societăți pentru realizări, eroism, asertivitate și recompense materiale pentru succes (masculinitate) sau pentru cooperare, modestie, îngrijirea celor slabi și calitatea vieții (feminitatea) (Hofstede 1980; Centrul Hofstede 2015). Într-un studiu realizat în 42 de țări, Davis și Ruhe (2003) au

identificat empiric o relație semnificativă pozitivă între masculinitate și corupție. Ei au concluzionat că în țările cu cel mai mare scor al masculinității, oamenii preferă să primească bani, titluri sau alte recompense materialiste sau poziții sociale, astfel încât nivelul corupției crește.

În Venezuela, Gonzales-Fabres (1996, p.60) a constatat că un nivel ridicat al corupției este motivat de „acumularea personală de bogății”. Husted (1999) a identificat empiric o relație semnificativă între corupție și masculinitate și a asociat corupția ridicată cu câștiguri mari, recunoaștere, avansare și provocări la locul de muncă. După investigarea explicațiilor privind nivelurile diferite de corupție din țări ca Scandinavia și Africa, McLaughlin (2013) arată că unele variabile culturale precum masculinitatea joacă un rol în determinarea nivelului corupției. Astfel că, putem concluziona că preferința pentru recompense materiale creează cadrul adecvat pentru extinderea practicilor de corupție.

Dimensiunea culturală *evitarea incertitudinilor (UAI)* exprimă „gradul în care membrii unei societăți se simt incomod cu incertitudinile și ambiguitatea” (Hofstede Center, 2017). Într-o societate cu un nivel ridicat de evitare a incertitudinii, corupția poate fi privită ca un mecanism de reducere a incertitudinii, pentru a obține mai multe rezultate certe și imediate (Husted, 1999). Realizând o meta-analiză amplă a literaturii, Tong (2014) concluzionează că „în țările cu UAI scăzut, cum ar fi China, ambiguitatea și adaptabilitatea privind legile și reglementările pentru a se mula pe diverse situații, face corupția mult mai probabilă”. Prin urmare, ne așteptăm ca pe măsură ce nivelul de evitare a incertitudinii este mai mare, pe atât să crească nivelul corupției.

Dimensiunea culturală *orientare pe termen lung vs. orientare pe termen scurt (LTO)* se referă la „modul în care fiecare societate trebuie să mențină unele legături cu trecutul propriu, în timp ce se confruntă cu provocările prezentului și viitorului” (Hofstede Center, 2017). Această dimensiune este, numită de Hofstede drept „dinamismul Confucian” pentru a arăta că se referă la o alegere, provenind din ideile lui Confucius de a alege doi poli opuși: orientarea pe termen lung față de orientarea pe termen scurt. Primul pol este unul pozitiv și reflectă o mentalitate dinamică și orientată către viitor, în timp ce al doilea pol este unul negativ și prezintă o mentalitate mai statică și orientată spre tradiție (Fang 2003). Hofstede (1991) a caracterizat orientarea pe termen lung prin „persistență, ordonarea relațiilor prin statut, economisirea și simțul rușinii” și respectiv orientarea pe termen scurt prin „stabilitatea personală, protejarea feței, respectul pentru

tradiție, reciprocitatea salutarilor, favoruri și daruri”. În aceste condiții, ne putem aștepta ca o orientare pe termen scurt să sporească nevoia de a cere cadouri și favoruri pentru a obține beneficii imediate. Prin urmare, ne așteptăm ca, cu cât orientarea indivizilor vizează un orizont mai scurt, cu atât nivelul așteptat privind corupția să fie mai mare.

Dimensiunea culturală *indulgență vs. reținere (IND)* se referă la preferința unei societăți de a permite o satisfacere relativ liberă a impulsurilor umane de bază și naturale în ceea ce privește bucuria de viață, spre deosebire de suprimarea satisfacerii nevoilor și reglementarea acestora prin intermediul unor norme sociale stricte (Hofstede Center, 2017). Un scor mare de indulgență ar însemna o societate care își manifestă dorința de a-și realiza impulsurile și dorințele în ceea ce privește bucuria vieții și distracția. Această societate apreciază foarte mult timpul liber și cheltuie o mulțime de bani în această direcție. Indivizii aparținând unei societăți reținute sunt restricționați de normele sociale și sparg aceste norme către stimulente de a cere și de a oferi, chiar plăți ilicite private. În acest context, ne așteptăm ca, cu cât o societate este mai reținută, cu atât nivelul corupției să fie mai ridicat și cu cât o societate este mai indulgentă, cu atât nivelul corupției să fie mai scăzut.

3.1.2.2. Studii de caz

3.1.2.2.1. Corupția și cultura în țările Uniunii Europene

În continuare ne propunem să analizăm la nivel descriptiv relația dintre corupție și caracteristicile culturale în țările din Uniunea Europeană, cu scopul de a identifica anumite indicii asupra existenței unei legături privind cultura și corupție.

Metodologie

Corupția este măsurată cu ajutorul Indicelui de percepție al corupției (IPC) oferit de Transparency International (2016).

Caracteristicile culturale sunt evidențiate cu ajutorul modelului Hofstede cu cele șase dimensiuni culturale: *Distanța față de putere (PD)*, *Individualism față de colectivism (IDV)*, *Masculinitate față de feminitate (MAS)*, *Evitarea incertitudinilor (UAI)*, *Orientarea pe termen lung (LTO)*, *Indulgență și reținere (IND)*. Eșantionul de țări este reprezentat de țările Uniunii Europene (28). Ca metode, utilizăm metode descriptive, comparația, analiza și sinteza.

Perioada de analiză este 2005-2015 și vizează țările Uniunii Europene (28). Ca metode, utilizăm metode descriptive, comparația, analiza și sinteza. De asemenea, intenționăm să investigăm și o abordare spațială a analizei nivelului de corupției pentru țările membre ale Uniunii Europene, având în vedere și unul dintre scopurile acestei lucrări, acela de a investiga influențele unor factori comportamentali (cultură, religie, moralitate fiscală, fericire etc.) asupra fenomenelor de corupție și economie subterană.

Pentru aceasta, vom utiliza clasificarea țărilor aparținând Uniunii Europene (28 de țări) pe cele patru regiuni ale Europei, așa cum sunt acestea furnizate de EuroVoc (2016) (tabel 4).

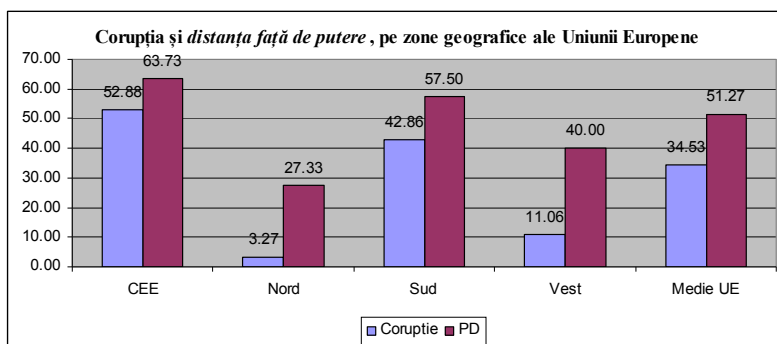
Rezultate și discuții

Din Graficul 28 se pot evidenția la nivel descriptiv anumite similitudini între nivelul corupției și *distanța față de putere (PD)* pe zone geografice ale Uniunii Europene. Astfel, țările din nordul Europei prezintă cel mai redus scor al *distanței față de putere* (în medie de 27,33) și în același timp cel mai redus nivel al corupției (în medie de 3,27). La polul opus se află țările din centrul și estul Europei care înregistrează nivelele cele mai ridicate ale *distanței față de putere* (în medie de 63,73) și cele mai ridicate nivele ale corupției (în medie de 52,86). După țările din centrul și estul Europei, țările din sudul Europei, înregistrează nivelele destul de ridicate ale *distanței față de putere* (în medie de 57,5) și de asemenea nivele ridicate ale corupției (în medie de 42,86).

Se poate constata că nivelul corupției și nivelul *distanței față de putere* înregistrează o evoluție în creștere de la nordul către sudul Europei, precum și de la vestul către estul Europei.

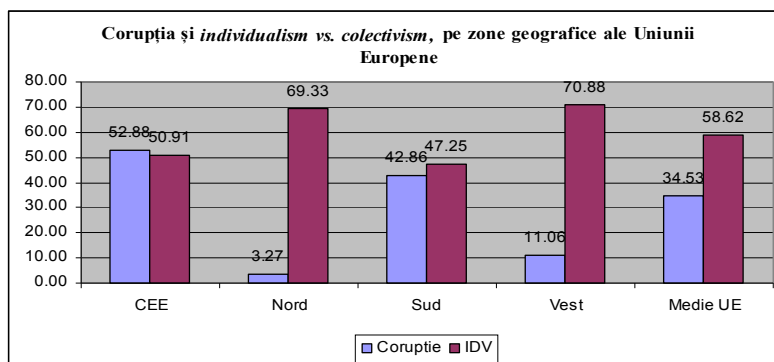
Graficul 29 reflectă evidențe descriptive privind nivelele de corupție comparativ cu nivelele de *individualism vs. colectivism* pe zone geografice ale Uniunii Europene. Se poate observa că țările din centrul și estul Europei precum și țările din sudul Europei prezintă nivele reduse ale *individualismului* (respectiv nivele ridicate de colectivism) (50,91 și respectiv 47,25) și în același timp nivelele cele mai ridicate ale corupției (52,88 și respectiv 42,88). De cealaltă parte se află țările din nordul și vestul Europei, cu nivelele cele mai ridicate ale *individualismului* (69,33 respectiv 70,88) și nivelele cele mai reduse ale corupției (3,27 și respectiv 11,06). În mod similar ca și în cazul *distanței față de putere*, constatăm și pentru dimensiunea culturală *individualism vs. colectivism*, că nivelul corupției și nivelul dimensiunii culturale *individualism vs. colectivism* înregistrează evoluții diferențiate de la nordul către sudul Europei, precum și de la vestul către estul Europei.

Grafic 28.

Sursa: prelucrări proprii

Grafic 29.

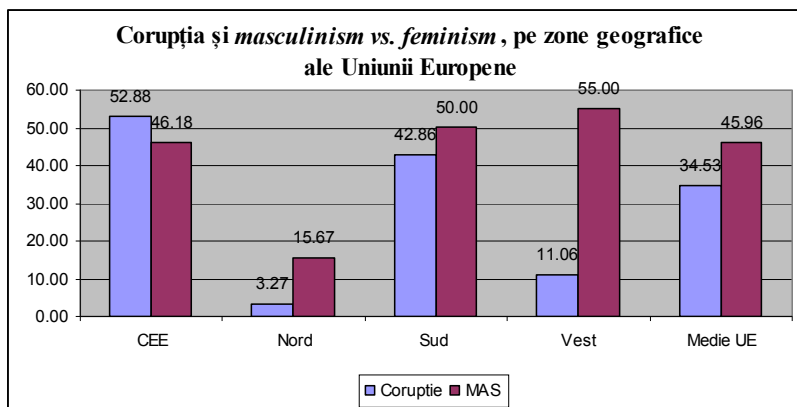

Sursa: prelucrări proprii

Graficul 30 reflectă evidențe descriptive privind nivelele de corupție comparativ cu nivelele de *masculinitate* vs. *femininitate* pe zone geografice ale Uniunii Europene. Societățile aparținând țărilor din nordul Europei înregistrează cel mai redus nivel al corupției (3,27) și în același timp prezintă cel mai redus nivel de masculinitate (15,67) comparativ cu țările aparținând celorlalte regiuni geografice europene. Nivele ridicate de *masculinitate* prezintă și țările din centrul și estul Europei precum și cele din sudul Europei (46,18 și respectiv 50), în paralel cu nivele ridicate de corupție (52,88 și 42,86).

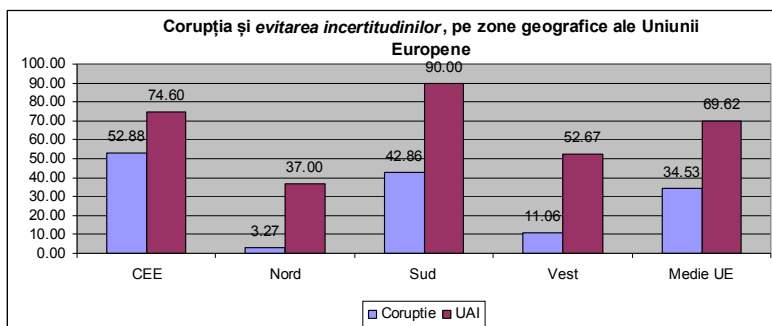
Rezultate contrare celor întâlnite în celelalte regiuni Europene se constată în țările din vestul Europei, unde constatăm că există nivele destul de ridicate ale gradului de *masculinitate* (55), pe fondul unui nivel redus al corupției (11,06).

Grafic 30.

Sursa: prelucrări proprii

Grafic 31.

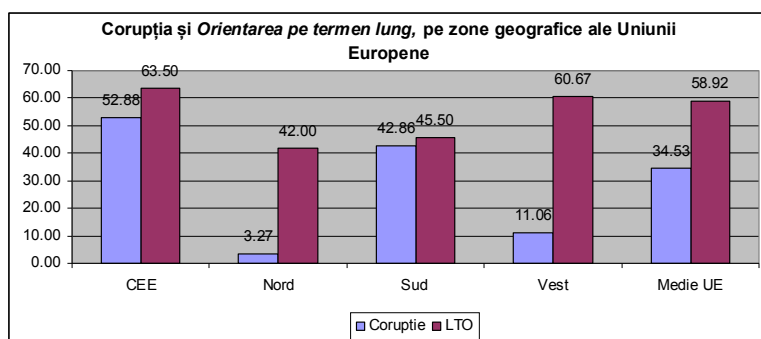

Sursa: prelucrări proprii

Graficul 31 prezintă evidențe descriptive privind nivelele de corupție comparativ cu nivelele de *evitare a incertitudinilor* pe zone geografice ale Uniunii Europene. Se poate observa din graficul 31 că cele mai reduse nivele de corupție se întâlnesc în țările din regiunile nordice și vestice ale Europei (3,27 respectiv 11,06), regiuni în care trăiesc de asemenea societățile care prezintă cele mai reduse nivele de *evitare a incertitudinilor* (cu un scor de 37 respectiv 52,67). Constatăm astfel că și pentru dimensiunea *evitarea incertitudinilor*, nivelul corupției și nivelul *evitarea incertitudinilor*, înregistrează evoluții în creștere de la nordul către sudul Europei, precum și de la vestul către estul Europei.

Evidențele descriptive privind nivelele de corupție comparativ cu nivelele de *orientare pe termen lung* pe zone geografice ale Uniunii Europene sunt reflectate în graficul 32. Nivelele cele mai ridicate de corupție se întâlnesc în țările din centrul și estul Europei (cu un loc mediu în top de 52,88), societăți care prezintă în același timp și scorurile cele mai ridicate ale *orientării pe termen lung*, adică o orientare preponderentă pe lung. La polul opus se află țările din nordul Europei care prezintă nivelul mediu cel mai redus al corupției (3,27) pe fondul celui mai redus scor mediu al *orientării pe termen lung* (42), adică o orientare medie preponderentă pe termen scurt.

Grafic 32.

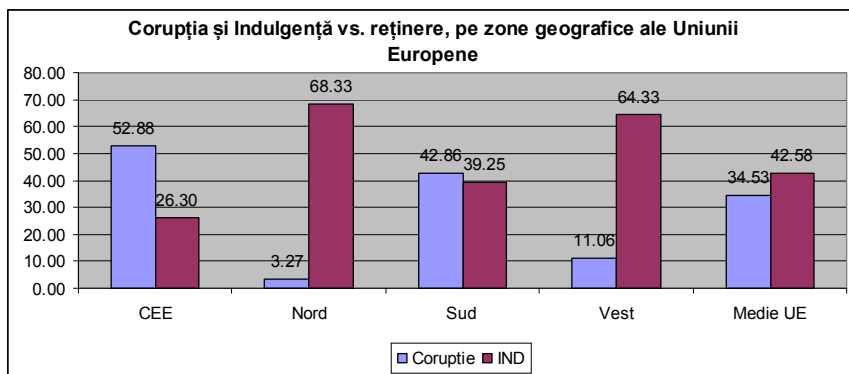

Surse: prelucrări proprii

În Graficul 33 prezentăm analiza grafică pe regiuni ale Uniunii Europene ale nivelelor medii de corupție și ale scorurilor medii privind *indulgență* vs. *reținere*. Rezultate similare se constată și în acest caz, mai exact țările din nordul și vestul Europei prezintă diferențe semnificative comparativ cu țările din centrul și estul respectiv sudul Europei. Astfel nivelele cele mai reduse ale corupției regăsite în țările din nordul și vestul Europei (3,27 și respectiv 11,06) se întâlnesc în paralel cu existența unor scoruri foarte ridicate de *indulgență* ce caracterizează societățile ce trăiesc în aceste țări (68,33 și respectiv 64,33). De cealaltă parte se situează țările din centrul și estul Europei respectiv cele din sudul Europei care înregistrează cele mai ridicate nivele de corupție (52 și 42,86) și respectiv cel mai redus nivel de indulgență ce caracterizează societățile care trăiesc în aceste regiuni (26,3 și respectiv 39,25).

Și în cazul acestei dimensiuni, constatăm evoluții similare care transcend de la nordul către sudul Europei, precum și de la vestul către estul Europei, privind nivelele de corupție și cele de *indulgență vs. reținere*.

Grafic 33.

Surse: prelucrări proprii

În concluzie, pentru majoritatea componentelor culturale, constatăm existența unor mutații similare în aceleași direcții ale nivelelor de corupție și în paralel ale caracteristicilor culturale. Mai exact, nivelele de corupție înregistrează creșteri de la nordul către sudul Europei și de la vestul către centrul și estul Europei, pe fondul unor mutații în aceleași direcții ale caracteristicilor culturale determinate pe cele șase dimensiuni culturale ale modelului Hofstede.

3.1.2.2.2. Studii de caz empirice

Prezenta secțiune dorește să aducă pe lângă evidențele descriptive care atestă existența unei legături între nivelul de corupție și dimensiunile culturale ale unei societăți, și o evidență empirică, sub forma unor studii de caz empirice. În acest scop, este exemplificat studiul empiric efectuat de Achim (2016) care investighează un eventual rol jucat de factorii culturali asupra nivelului corupției.

Metodologie

În acest scop, au fost utilizate dimensiunile culturale ale modelului lui Hofstede, iar nivelul corupției la nivel mondial a fost evaluat cu ajutorul Indicelui de percepție al corupției (IPC). Studiul a fost realizat pentru un

eșantion format din 98 de țări, utilizând metoda celor a celor mai mici pătrate (OLS). Pe baza revizuirii literaturii prezentate mai devreme, Achim (2016) a formulat următoarele ipoteze de lucru:

Ipoteza 1. *Factorii culturali ce caracterizază o societate influențează nivelul corupției.*

Ipoteza 1.1. *Cu cât este mai mare distanța de putere, cu atât este mai mare nivelul de corupție.*

Ipoteza 1.2. *Cu cât este mai puțin individualistă (mai colectivistă), cu atât este mai mare nivelul corupției.*

Ipoteza 1.3. *Cu cât masculinitatea unei societăți este mai ridicată, cu atât este mai mare nivelul corupției.*

Ipoteza 1.4. *Cu cât este mai mare nivelul de evitare a incertitudinii, cu atât este mai mare nivelul de corupție.*

Ipoteza 1.5. *Cu cât orientarea unei societăți vizează un termen mai scurt, cu atât nivelul corupției este mai mare.*

Ipoteza 1.6. *Cu cât o societate este mai indulgentă, cu atât nivelul corupției este mai scăzut.*

Rezultate și discuții

În sinteză, rezultatele studiului efectuat de Achim (2016) sunt reprezentate de următoarele:

1. În primul rând, Achim (2016) identifică trei din cele șase componente principale ale modelului lui Hofstede ca având o influență semnificativă asupra corupției, și anume: *distanța față de putere (PD)*, *individualismul-colectivismul (IDV)* și *orientarea pe termen lung (LTO)*. Influențele statistice ale dimensiunilor culturale privind *masculinism-feminism (MAS)*, *evitarea incertitudinilor (IND)*, *indulgență vs. reținere (IND)* au fost respinse de testele statistice.
2. În al doilea rând, rezultatele acestui studiu relevă faptul că fenomenul corupției se explică prin *distanța de putere* în proporție de 33,5%. O cultură caracterizată printr-un nivel ridicat al *distanței față de putere*, implică un nivel mai ridicat al corupției. Aceasta este o societate ierarhică, în care angajații recunosc puterea legitimă a șefului. Pentru a menține loialitatea subordonaților, superiorii pot cere mită ca o condiție prealabilă pentru afirmarea poziției lor. Țările cu cele mai mari *distanțe față de putere* sunt Malaezia (100), Arabia Saudită, Irak și Guatemala (95), Rusia (93), Albania și Kuweit (90). Țările cu cea mai mică distanță

de putere sunt Austria (11), Danemarca (18), Noua Zeelandă (22) și Norvegia (31). Prin urmare, ipoteza 1.1. este acceptată. Rezultatele noastre sunt susținute și de constatările lui Husted (1999), Davis și Ruhe (2003), Halkos și Tzeremes (2011), McLaughlin (2013) și Tong (2014) care au găsit o corelație pozitivă între *distanța față de putere* și corupție.

3. În al treilea rând, *individualismul vs. colectivismul* explică variația corupției în proporție de 37%. Cu cât o societate este mai colectivistă, cu atât nivelul corupției este mai ridicat și cu cât o societate este mai individualistă, cu atât nivelul corupției este mai scăzut. Într-o societate colectivistă, rețeaua de prieteni și de familie creează relații de durată care pot stimula comportamentele corupte. Țările cu cel mai mare scor al *individualismului* sunt SUA (91), Australia (90), Marea Britanie (89), Olanda (80), Noua Zeelandă (79) și Danemarca (74), în timp ce țările cu cel mai mic scor sunt Guatemala (6), Ecuador (8), Panama (11), Venezuela (12) și Columbia (13). Rezultatele au arătat că ipoteza 1.2 este acceptată, ceea ce indică faptul că o societate mai puțin individualistă (mai colectivistă) prezintă un nivel al corupției mai ridicat. Aceste rezultate sunt în concordanță cu cele ale lui Davis și Ruhe (2003), Halko și Tzeremes (2011) și Tang (2014) care au subliniat rolul principal al societății collectiviste și al rețelei sociale în promovarea actelor de corupție.
4. O altă concluzie a studiului a identificat faptul că orizontul de orientare al unei societăți (*orientarea pe termen lung versus orientarea pe termen scurt*) poate explica nivelul corupției din acea țară. Dar de data aceasta proporția de explicație este ceva mai mică, de 10,8%. De asemenea, s-a constatat că fenomenul corupției poate crește în cazul unei societăți orientate pe un termen mai scurt, ceea ce susține ipoteza 1.5 iar testele au confirmat semnificația statistică a rezultatelor. Acest lucru poate fi explicat prin faptul că o societate orientată pe un termen mai scurt prezintă necesitatea de a formula cereri de favoruri și daruri pentru a obține beneficii imediate. Un scor ridicat al *orientării pe termen lung vs. orientarea pe termen scurt* (LTO) indică o orientare pe un orizont mai lung de timp al acestei societăți. Un scor ridicat înseamnă că societățile apreciază tradiția și angajamentele pe termen lung, în timp ce un scor redus reflectă dorința de a accepta schimbarea, care nu este împiedicată de tradiție (Hofstede, 1997). Potrivit modelului cultural al lui

Hofstede, țările cu orientări pe termen lung sunt Coreea de Sud (100), China (87), Japonia (88), Germania (83), Belgia, Lituania și Estonia (82), în timp ce Honduras (8), Nigeria (13) și Ghana (4) sunt țările cele mai orientate pe termen scurt. Rezultatele studiului reflectă o corelație negativă între „LTO” și corupție ($r = -0,344$), care este statistic semnificativă ($p < 0,01$). Rezultatele reflectă o influență negativă a „LTO” asupra corupției, care este statistic semnificativă ($p < 0,001$). Cu cât orientarea este pe un orizont mai mic de timp cu atât mai nivelul corupției mare este. Astfel, corupția crește în cazul unei orientări pe termen scurt, confirmând ipoteza noastră. Cu toate acestea, pentru China, Tong (2014) a găsit rezultate opuse. El a constatat că perspectivele pe termen lung promovează importanța menținerii unor relații care pot implica activități corupte. Însă numeroase teorii general valabile sunt contrazise în cazul Chinei. De exemplu, Teixeira și colab. (2016, p. 71), și Jiang și Nie (2014) au vorbit despre „miracolul Chinei” de a continua creșterea PIB-ului în condiții de accentuare a prevalenței corupției guvernamentale.

5. În ceea ce privește ipotezele privind existența unor corelații ale dimensiunilor culturale privind *masculinism-feminism* (MAS), *evitarea incertitudinii* (UAI) și *indulgență vs. reținere* (IND), acestea au fost respinse de testele statistice. Astfel, în ceea ce privește ipoteza 1.3 care examinează dimensiunea culturii „MAS”. un scor mare al acestei dimensiuni înseamnă o societate puternic masculină. Societățile cele mai masculine se întâlnesc în Slovacia (100), Japonia (95), Ungaria (88) și Austria (79), în timp ce cele mai feminine societăți se regăsesc în Suedia (5) și Letonia (9). Toate rezultatele resping ipoteza 1.3, ceea ce înseamnă că societățile mai masculine nu sunt percepute ca având un nivel mai ridicat de corupție comparativ cu societățile mai feminine. Variația corupției în funcție de dimensiunea *masculinism vs. feminism* este, de asemenea, foarte scăzută (doar la 1,6%), reflectând de asemenea o influență aproape nulă a acestei dimensiuni culturale asupra nivelului corupției. Cu toate acestea, rezultatele sunt în concordanță cu cele ale lui Tong (2014) pentru China, dar contrare cu cele ale lui Husted (1999) și Davis și Ruhe (2003) realizate în 50 și, respectiv, 42 de țări.

Ipoteza 1.4 investighează dacă nivelul „UAI” explică nivelul corupției. Un nivel ridicat de „UAI” înseamnă îngrijorare ridicată în ceea

ce privește evitarea incertitudinilor și, în acest context, se așteaptă un nivel ridicat de corupție. Inovația poate fi respinsă în afaceri, iar siguranța este un element important în motivația individuală (Hofstede, 1997). Scorul mediu al evitării incertitudinilor este de 63. Cele mai mari scoruri ale evitării incertitudinilor au fost înregistrate în Grecia (100), Portugalia (99), Guatemala (99), Uruguay (99) și Belgia (94). Cele mai mici note ale acestei dimensiuni sunt înregistrate în Singapore (8), Jamaica (13), Danemarca (23), Suedia (29) și Hong Kong (29). Aceste țări care prezintă o aversiune redusă la risc și promovează ideile inovatoare de diversitate. Rezultate reflectă un coeficient de corelație pozitiv și foarte scăzut ($r = 0,048$), care nu este statistic semnificativ. Toate aceste rezultate nu susțin ipoteza 1.4, astfel încât evitarea incertitudinii într-o anumită societate nu a reușit să explice nivelul corupției pentru această societate. Totuși, rezultatele sunt în concordanță cu cele ale lui Davis și Ruhe (2003), dar contrazic rezultatele obținute de Husted (1999) sau Tong (2014) care constată că un nivel ridicat de *evitare a incertitudinilor* se corelează cu un nivel ridicat de corupție

În concluzie, principala ipoteză este acceptată (Ipoteza 1. *Factorii culturali ce caracterizează o societate influențează nivelul corupției*), ceea ce reflectă faptul că factorii culturali influențează nivelul corupției. Aproximativ jumătate din nivelul corupției aferent țărilor din eșantion poate fi explicat pe baza culturii naționale. Aceste constatări sugerează că dimensiunea culturală a unei națiuni poate contribui la explicarea nivelului de corupție din fiecare țară. Prin urmare, studiul efectuat de Achim (2016) poate avea implicații sociale semnificative pentru factorii de decizie care caută modalități de reducere a nivelului corupției, pentru a proteja economia națională. Guvernele trebuie să recunoască rolul culturii și, prin aceasta, pot adopta cele mai eficiente decizii în procesul de reformă a politicilor întreprinse de lupta anti-corupție.

3.1.3. Cultura și economia subterană

3.1.3.1. Revizuirea literaturii

Diferite studii au demonstrat că anumite componente ale spiritualității, cum ar fi cultura, religia sau starea de fericire, pot influența decizia oamenilor de a lucra în economia subterană.

Astfel, studiul empiric derulat de Çule și Fulton (2009) evidențiază faptul că reducerea economiei subterane și a corupției este un fenomen complex care implică cultura afacerilor, așteptările sociale și considerentele politice, deci nu este vorba doar despre aspecte legate de modificarea reglementărilor fiscale. Austwick și Berga (2016) au investigat cauzele economiei subterane în Letonia și au identificat factorul cultură printre principalele cauze ale nivelului ridicat al economiei subterane din această țară. Ei au ajuns la concluzia că, deoarece Letonia este o țară relativ tânără, cetățenii săi nu sunt încă obișnuiți cu cultura plății impozitelor. În mod similar, însă fără evidențe empirice, Petrakis (2014) susține că contextul cultural influențează relația dintre suprataxare și economia subterană. El explică că „atunci când *individualismul* este dominant, societatea va avea tendința de a se angaja în mod accentuat în activități subterane prin neaplicarea dezvăluirii tranzacțiilor”. El concluzionează că fenomenul cultural configurează nivelul economiei subterane și enumeră printre posibilele motive ale expansiunii unei economii informale, gradul înalt de incertitudine, credința în colectivismul în grup și lipsa orientării viitoare (Petrakis 2014, p. 61).

Tot legat de factorii culturali se înscriu și studiile care investighează determinanții *achitării datoriilor*. Statisticile arată că datoriile comerciale sunt plătite mai repede de debitorii din nordul Europei decât cei din sudul Europei. Perioada medie de recuperare a debitelor în Europa a scăzut de la aproximativ 56 zile în 2008, la 52 zile în 2012, dar rezultatele diferă de la o țară la alta. În Europa de Nord, media de colectare a debitelor este cea mai mică, și anume Finlanda (27 zile), Norvegia (34 zile), Estonia (35 zile), Suedia (35 zile), Danemarca (37 zile). În Europa de Sud, în medie durata este mai mare, de exemplu Spania (97 zile), Italia (96 zile), Portugalia (90 zile) și Grecia (80 zile). Diferențele invocate au la bază diferențele culturale între nordul și sudul Europei (European payment index 2012, European Commission, 2012).

Cu referire la evaziunea fiscală în diferite țări, Torgler (2002), Kirchler (2007), Kogler și colab. (2013) au identificat printre factorii determinanți ai gradului de conformitate fiscală, factorii socio-culturali. Un număr de caracteristici individuale cât și comportamente și norme sociale sunt testate pentru relevanța lor. De un interes specific este faptul că religiozitatea, în general și în special mersul la biserică al indivizilor se asociază cu o creștere a conformării fiscale (Prinz, 2004; Torgler, 2006) la

fel ca și patriotismul (Konrad și Qari 2012) și alți factori culturali (Alm și Torgler 2006; Bame-Aldred, Cullen, Martin și Parboteeah 2011; Coleman și Freeman 1997, 2010; Richardson 2008; Torgler 2003; Torgler și Schneider 2007; Tsakumis, Curtola și Porcano 2007). Rezultatele identifică o diminuare a nivelului conformării fiscale pe verticală, pe măsură ce se coboară de la nord către sudul Europei și pe orizontală, respectiv de la vestul către estul Europei, iar factorii socio-culturali (menționați anterior) sunt printre cei determinanți pentru o astfel de modificare.

3.1.3.2. Studii de caz

3.1.3.2.1. Studiu descriptiv

În cele ce urmează ne propunem să analizăm la nivel descriptiv relația între economie subterană și caracteristicile culturale pentru țările din Uniunea Europeană, cu scopul de a identifica anumite indicii asupra existenței unei legături privind cultura și economie subterană.

Metodologie

Economia subterană este măsurată ca procent în PIB, și utilizăm în acest sens baza de date furnizată de Schneider (2015).

Caracteristicile culturale sunt evidențiate cu ajutorul modelului Hofstede cu cele șase dimensiuni culturale: *distanța față de putere (PD)*, *individualism față de colectivism (IDV)*, *masculinitate față de feminitate (MAS)*, *evitarea incertitudinilor (UAI)*, *orientarea pe termen lung (LTO)*, *indulgență și reținere (IND)*. Eșantionul de țări este reprezentat țările Uniunii Europene (28).

Perioada de analiză este 2005-2015 și vizează țările Uniunii Europene (28). Ca metode, utilizăm metode descriptive, comparația, analiza și sinteza. De asemenea, intenționăm să investigăm și o abordare spațială a analizei nivelului de corupției la nivelul țărilor membre UE, având în vedere și unul dintre scopurile acestei lucrări, acela de a investiga influențele unor factori comportamentali (cultură, religie, moralitate fiscală, fericire etc.) asupra fenomenelor de corupție și economie subterană.

Pentru aceasta, vom utiliza clasificarea țărilor aparținând Uniunii Europene (28 de țări), pe cele patru regiuni ale Europei, furnizate de EuroVoc (2016) (vezi clasificarea prezentată la capitolul 1.4.1., tabel 4).

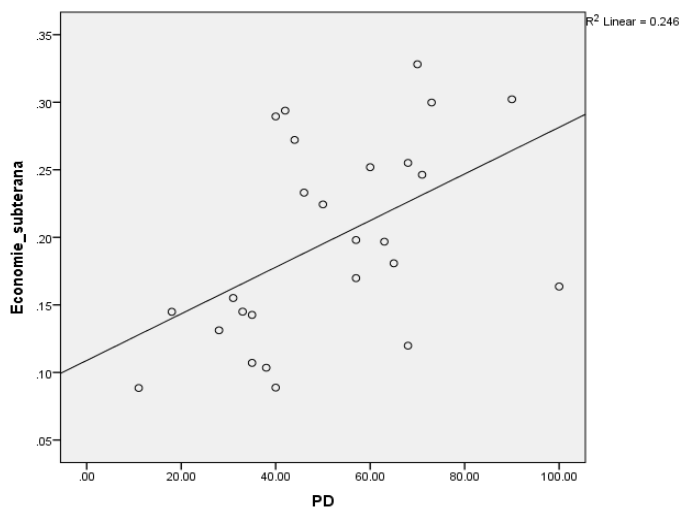
Rezultate și discuții

Graficul 34 evidențiază o corelație directă între economia subterană și *distanța față de putere (PD)*. Cu cât *distanța față de putere* crește cu atât nivelul economiei subterane crește. Un procent de 24,6% din variația economiei subterane poate fi explicat prin intermediul dimensiunii culturale *distanța față de putere (PD)*. Graficul 35 evidențiază la nivel descriptiv anumite similitudini între nivelul economiei subterane și *distanța față de putere (PD)* pentru diferite zone geografice ale Uniunii Europene. Astfel, țările din vestul și nordul Europei prezintă cele mai reduse nivele ale economiei subterane (9% și respectiv 14%) în paralel cu existența unor *distanțe față de putere* reduse (de 37 și respectiv 27).

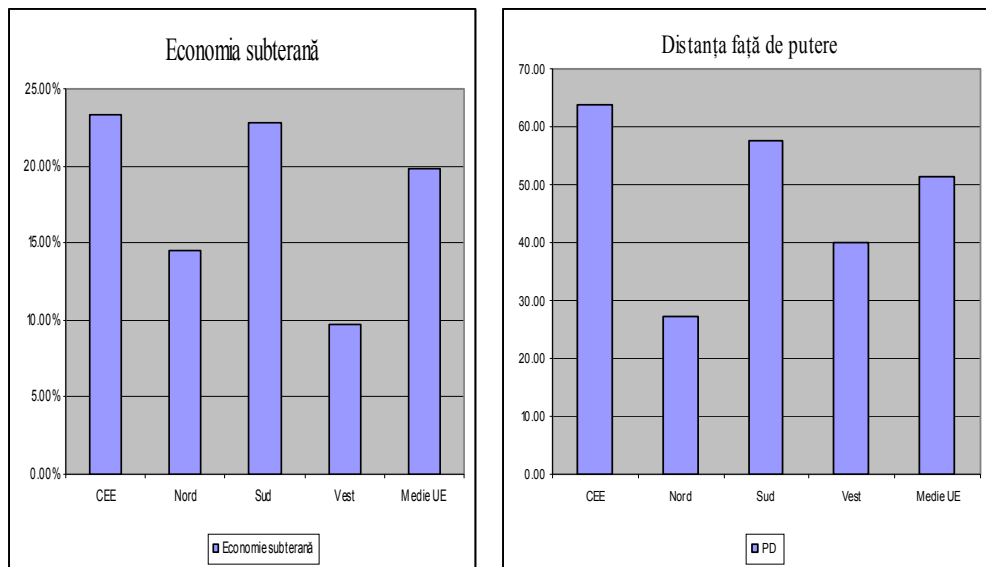
La polul opus se situează țările din centrul și estul Europei și cele din sudul Europei cu nivelele cele mai ridicate ale economiei subterane (23% și respectiv 22%) și în paralel, nivelele cele mai ridicate ale *distanței față de putere* (63 și 57).

Se poate constata că nivelul economiei subterane și nivelul *distanței față de putere* înregistrează o evoluție în creștere de la nordul către sudul Europei, precum și de la vestul către estul Europei.

Grafic 34. Corelația între economia subterană și *distanța față de putere (PD)* în Uniunea Europeană

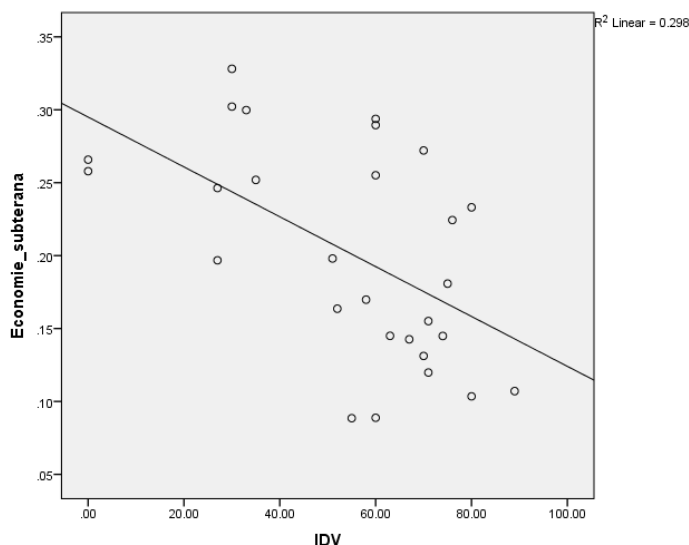
Grafic 35. Economia subterană și *distanța față de putere (PD)* pe regiuni ale Uniunii Europene

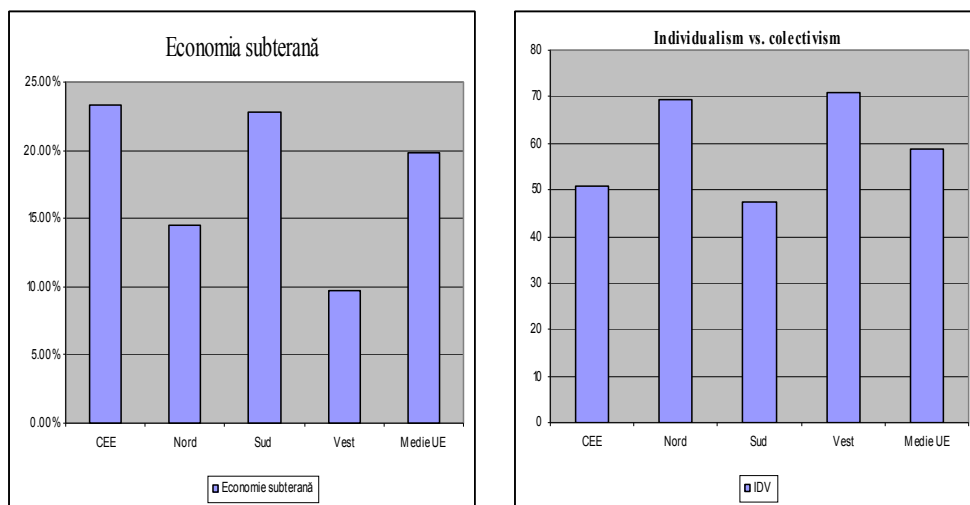
Sursa: prelucrări proprii

Graficul 36 evidențiază o corelație indirectă între economia subterană și *Individualism vs. colectivism (IDV)*. Cu cât *gradul de individualism* crește cu atât nivelul economiei subterane scade. Un procent de 29,8% din variația economiei subterane poate fi explicat prin intermediul dimensiunii culturale *individualism vs. colectivism (IDV)*. Graficul 37 evidențiază din punct de vedere descriptiv anumite similitudini între nivelul economiei subterane și cel de *individualism vs. colectivism (IDV)* pe diferite zone geografice ale Uniunii Europene. Astfel, țările din vestul și nordul Europei prezintă cele mai reduse nivele ale economiei subterane (9% și respectiv 14%) în paralel cu existența unor nivele ridicate de *individualism* (de 76 și respectiv 69).

Grafic 36. Corelația între economia subterană și *individualism vs. colectivism (IDV)* în Uniunea Europeană

Grafic 37. Economia subterană și *individualism vs. colectivism (IDV)* pe regiuni ale Uniunii Europene

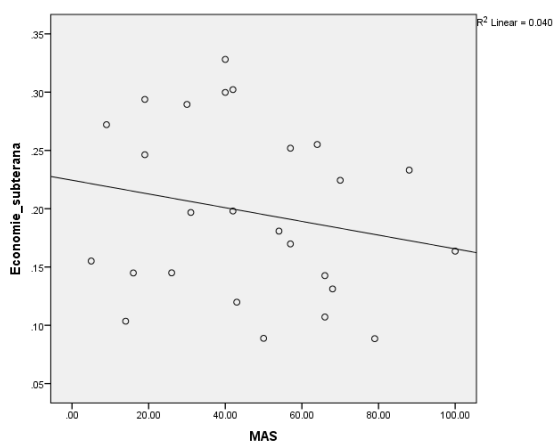

Sursa: prelucrări proprii

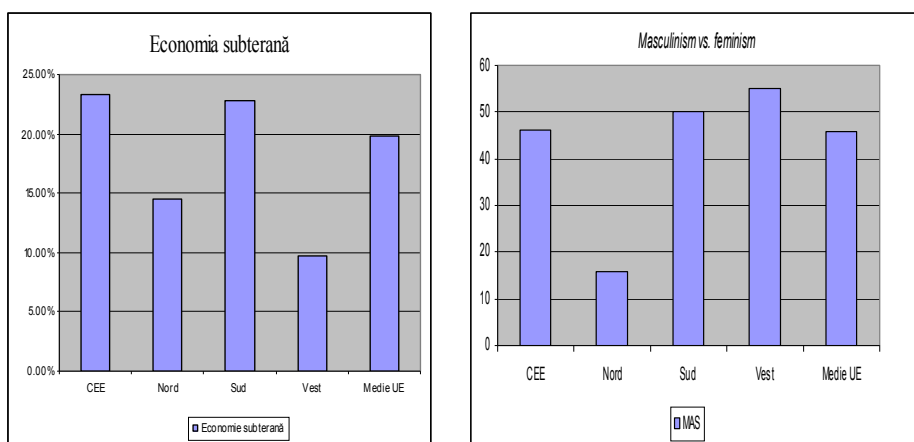
Graficul 38 evidențiază o corelație indirectă între economia subterană și *masculinism vs. feminism (MAS)*. Cu cât *gradul de masculinism* crește cu atât nivelul economiei subterane scade. Un procent doar de 4% din variația economiei subterane poate fi explicat prin intermediul dimensiunii culturale

masculinism vs. feminism (MAS). Graficul 39 prezintă în paralel nivelul economiei subterane și nivelul de *masculinism vs. feminism (MAS)* ce caracterizează societățile ce trăiesc în diferite zone geografice ale Uniunii Europene. Astfel, țările din vestul Europei prezintă cele mai reduse nivele ale economiei subterane (9%) concomitent cu existența celui mai ridicat nivel mediu de masculinitate ce caracterizează societățile din aceste țări (55). Cu toate acestea, la nivelul celorlalte regiuni nu identificăm vizual anumite corelații între cele două fenomene.

Grafic 38. Corelația economie subterană și *masculinism vs. feminism (MAS)* în Uniunea Europeană

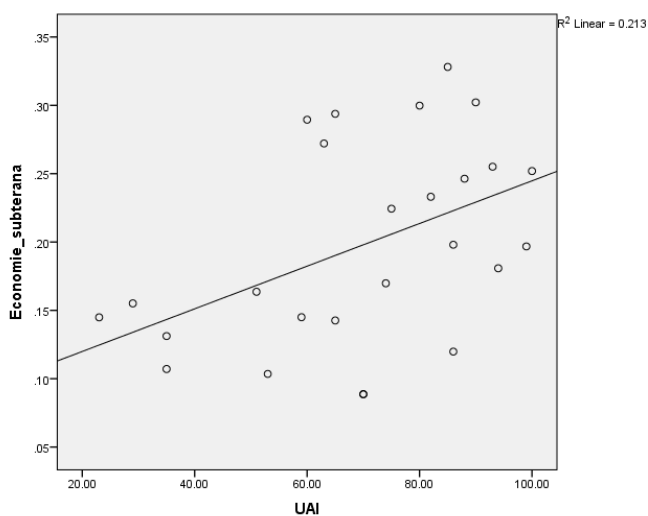
Grafic 39. Economia subterană și *masculinism vs. feminism (MAS)* pe regiuni ale Uniunii Europene

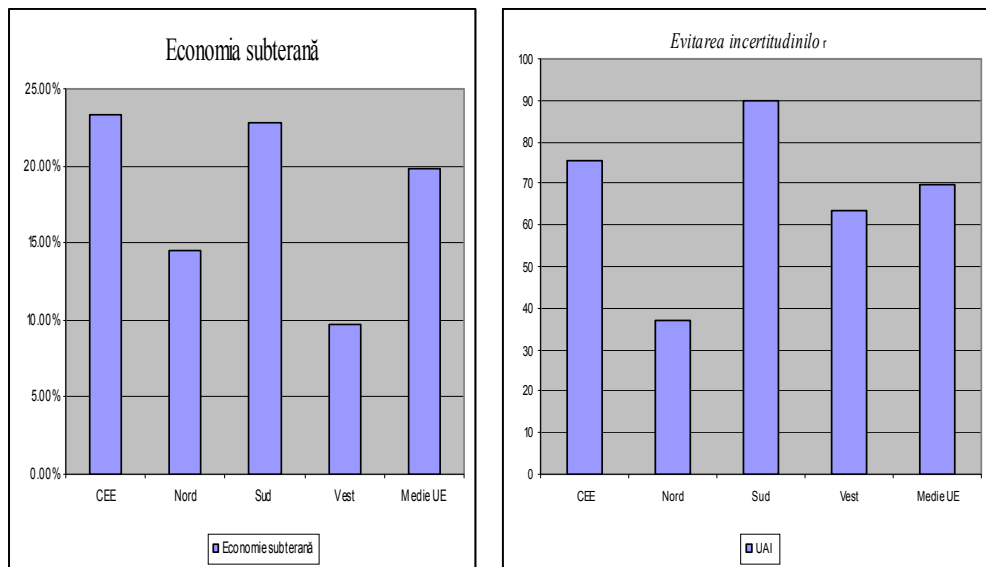
Sursa: prelucrări proprii

Graficul 40 evidențiază o corelație directă între economia subterană și *evitarea incertitudinilor (UAI)*. Cu cât *gradul de evitare al incertitudinilor* crește, cu atât nivelul economiei subterane crește. Un procent de 21,3% din variația economiei subterane poate fi explicată prin intermediul dimensiunii culturale *evitarea incertitudinilor (UAI)*. Graficul 41 evidențiază numeroase corelații între nivelele economiei subterane din diferite zone geografice și nivelul de *evitare al incertitudinilor (UAI)* ce caracterizează societățile respective. Astfel, țările din nordul și vestul Europei prezintă cele mai reduse nivele ale economiei subterane (de 14% și respectiv 9%) concomitent cu existența celui mai ridicat nivel de *evitare al incertitudinilor* ce caracterizează societățile din aceste țări (37 și 63). La polul opus se situează țările din centrul și respectiv sudul Europei care înregistrează nivelele cele mai ridicate de economie subterană (de 23% și respectiv 22%) și în același timp nivelele cele mai ridicate de *evitare al incertitudinilor*.

Grafic 40. Corelația între economia subterană și *evitarea incertitudinilor (UAI)* în Uniunea Europeană

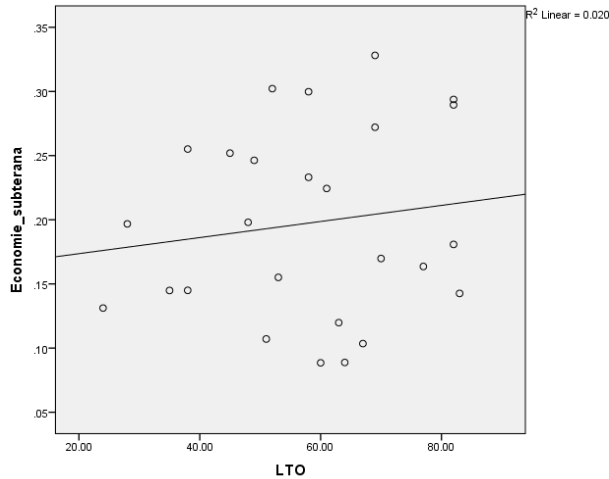
Grafic 41. Economia subterană și evitarea incertitudinilor(UAI) pe regiuni ale Uniunii Europene

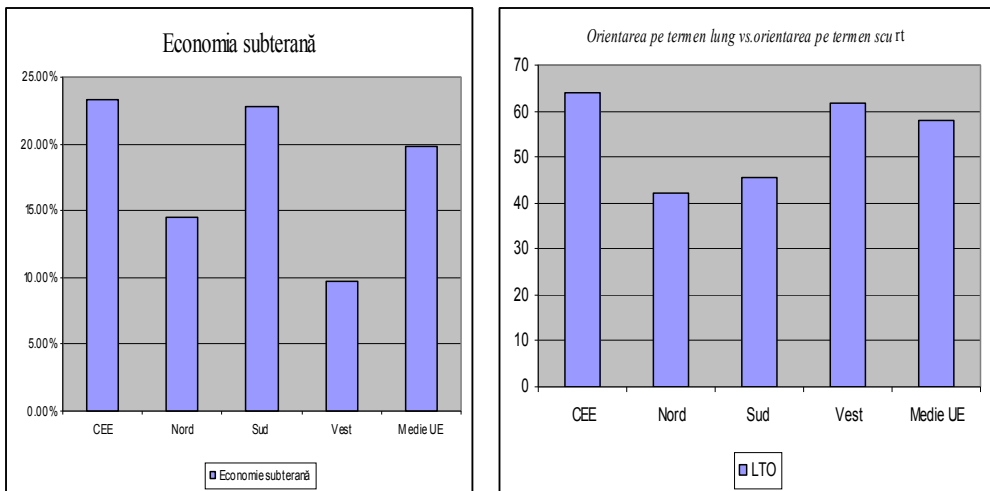
Sursa: prelucrări proprii

Graficul 42 evidențiază o corelație directă însă foarte slabă între economia subterană și *orientarea pe termen lung (LTO)*. Cu cât *orientarea pe termen lung* a unei societăți crește, cu atât nivelul economiei subterane crește. Doar un procent extrem de redus de 2% din variația economiei subterane poate fi explicat prin intermediul dimensiunii culturale *orientarea pe termen lung (LTO)*. În Graficul 43 sunt reflectate în mod descriptiv nivelele economiei subterane în paralel cu nivelele înregistrate pentru dimensiunea culturală *orientare pe termen lung (LTO)*, în cele patru regiuni europene. Anumite similitudini între cele două fenomene se observă în cazul țărilor din centrul și estul Europei care înregistrează cele mai ridicate nivele de economie subterană (23%) și orientare pe termen lung (64). În cazul celorlalte regiuni, similitudinile sunt mai puțin evidente.

Grafic 42. Corelația între economia subterană și *orientarea pe termen lung (LTO)* în Uniunea Europeană

Grafic 43. Economia subterană și *orientarea pe termen lung (LTO)* pe regiuni ale Uniunii Europene

Sursa: prelucrări proprii

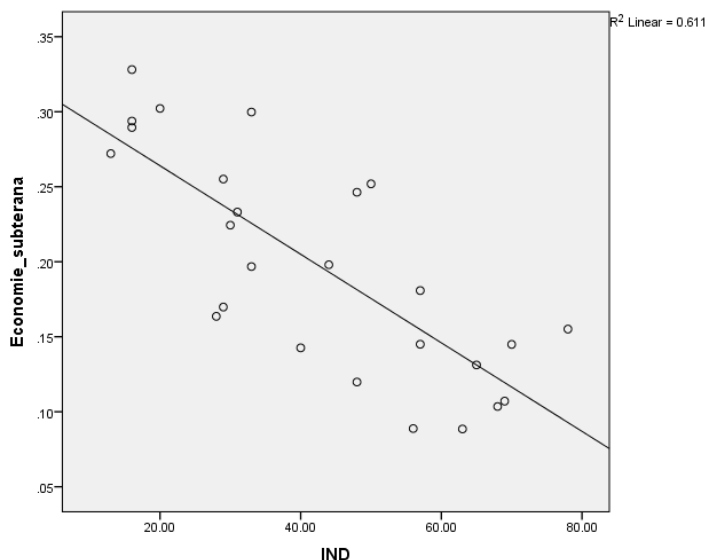
Graficul 44 evidențiază o corelație indirectă între economia subterană și *indulgență vs. reținere (IND)*. Cu cât gradul de *indulgență* crește cu atât nivelul economiei subterane scade. Un procent semnificativ din variația economiei subterane (de 61,1%) poate fi explicat prin intermediul dimensiunii culturale *indulgență vs. reținere (IND)*. În Graficul 45 sunt reflectate în

mod descriptiv nivelele economiei subterane în paralel cu nivelele înregistrate pentru dimensiunea culturală *indulgență vs. reținerere (IND)* pentru diferite regiuni europene.

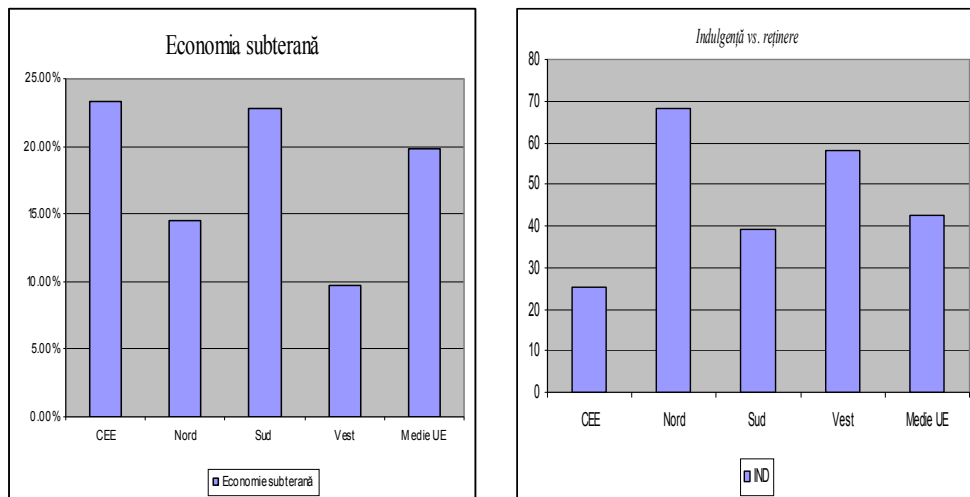
Astfel, țările din vestul și nordul Europei prezintă cele mai reduse nivele ale economiei subterane (9% și respectiv 14%) în paralel cu existența celor mai ridicate nivele de *indulgență* (de 58 și respectiv 68). La polul opus se situează țările din centrul și estul Europei și cele din sudul Europei cu nivelele cele mai ridicate ale economiei subterane (23% și respectiv 22%) și respectiv nivelele cele mai reduse de *indulgență* (25 și 39).

Se poate constata că atât nivelul economiei subterane cât și nivelul de *indulgență vs. reținerere* înregistrează mișcări corelate de la nordul către sudul Europei, precum și de la vestul către estul Europei.

Grafic 44. Corelația între economia subterană și *indulgență vs. reținerere (IND)* în Uniunea Europeană

Grafic 45. Economia subterană și *indulgență* vs. *reținere* (IND)
pe regiuni ale Uniunii Europene

Sursa: prelucrări proprii

În concluzie, pentru majoritatea componentelor culturale, constatăm existența unor mutații similare în aceleași direcții, ale nivelelor de economie subterană și în paralel, ale caracteristicilor culturale. Mai exact, nivelele de economie subterană înregistrează creșteri de la nordul către sudul Europei și de la vestul către centrul și estul Europei, pe fondul unor mutații similare ale caracteristicilor culturale determinate pe cele șase dimensiuni culturale ale modelului Hofstede.

3.1.3.2.1. Studiu empiric

În cele ce urmează ne propunem să investigăm din punct de vedere empiric influența culturii asupra nivelului economiei subterane.

Metodologie și date

În urma revizuirii literaturii de specialitate ne propunem testarea următoarelor ipoteze de lucru:

Ipoteza 1. *Factorii culturali ce caracterizează o societate influențează nivelul economiei subterane.*

Ipoteza 1.1. *Cu cât distanța față de putere este mai ridicată, cu atât nivelul economiei subterane este mai ridicat.*

- Ipoteza 1.2. *Cu cât este mai puțin individualistă (mai colectivistă), cu atât nivelul economiei subterane este mai ridicat.*
- Ipoteza 1.3. *Cu cât nivelul de masculinitate al unei societăți este mai ridicat, cu atât nivelul economiei subterane este mai ridicat.*
- Ipoteza 1.4. *Cu cât nivelul de evitare a incertitudinii este mai mare, cu atât nivelul economiei subterane este mai ridicat.*
- Ipoteza 1.5. *Cu cât orientarea unei societăți vizează un termen mai scurt, cu atât nivelul economiei subterane este mai ridicat.*
- Ipoteza 1.6. *Cu cât o societate este mai indulgentă, cu atât nivelul economiei subterane este mai scăzut.*

Pentru a măsura *economia subterană* am utilizat baza de date oferită de Schneider (Schneider, 2015), în care economia subterană este calculată ca procent din PIB-ul oficial, în perioada 2005-2015. Potrivit lui Schneider (2015), atunci când ne referim la economia subterană, avem în vedere doar activitățile care sunt ascunse de autoritățile publice, și mai puțin activitățile ilegale, cele de uz casnic sau activitățile informale.

Cultura este estimată bazându-se pe modelul cultural al lui Hofstede, care cuprinde șase dimensiuni: Atitudinea față de inegalitatea socială (*distanța față de putere – PD*); Atitudinea față de comunitate (*individualism versus colectivism – IDV*); Atitudine față de succes (*masculinitate față de feminitate – MAS*); Atitudinea față de necunoscut (*evitarea incertitudinii – UAI*); Atitudinea față de trecerea timpului (*orientare pe termen lung – LTO*); Atitudine față de controlul propriilor dorințe (*indulgență și reținere – IND*). Fiecare dimensiune plasează cultura unei națiuni pe o scară de la 0 la 100 (Hofstede Center, 2017).

Studiul de față investighează relația dintre cultură și economia subterană. Vom modera influențele între cultură și economia subterană prin utilizarea unor variabile de control utilizate pe scară largă în literatura de specialitate, cum ar fi: calitatea instituțională (Friedman și colab. 2000; Torgler și Schneider 2007; Dreher și Schneider 2010), corupția (Thießen 2010; Fugazza și Jacques, 2004), satisfacția financiară (bogăția) (Torgler și Schneider 2007; Williams, 2014; Nastav și Bojnec 2014; Achim, Borlea, Găban, Cuceu 2016), libertatea fiscală sau presiunea fiscală (Schneider și Klinglmaier 2004; Putniș și Sauka 2015).

Ca metodologie de analiză a datelor, utilizăm o analiză de tip panel (panel scurt), pentru o perioadă de 11 ani, 2005-2015. Datele au fost

obținute din 31 de țări europene (Austria, Belgia, Franța, Germania, Irlanda, Luxemburg, Olanda, Elveția, Marea Britanie, Cipru, Grecia, Bulgaria, Croația, Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia, România, Slovacia și Slovenia) pentru fiecare an în perioada 2005-2015. Toate variabilele variază atât în timp, cât și în spațiu, cu excepția variabilei culturale care este un regresor invariant temporal.

Rezultate și discuții

Rezultatul studiului reflectă faptul că factorul cultural reduce nivelul economiei subterană. Impactul negativ al culturii asupra economiei subterane este persistent pe parcursul acestei analize. Efectul nivelului cultural este negativ, ceea ce corespunde așteptărilor că nivelurile mai ridicate ale culturii sunt asociate cu niveluri mai scăzute ale economiei subterane. Creșterea cu un punct al nivelului de cultură conduce la o scădere a economiei subterane cu până la 16%. În ceea ce privește impactul culturii asupra economiei subterane, acest lucru este semnificativ din punct de vedere statistic atunci când dimensiunile culturale MAS, IDV, LTO și IND sunt analizate și nu sunt semnificative (dar cu același semn negativ) atunci când sunt analizate dimensiunile PD și UAI. Prin urmare, cu cât o societate este mai masculină (și mai puțin feminină), mai individualistă (și mai puțin colectivistă), orientată pe un termen mai lung (și mai puțin orientată pe termen scurt), mai indulgentă (și mai puțin reținută), cu atât nivelul economiei subterane se reduce. În concluzie, ipotezele 1.2, 1.3., 1.5. și 1.6. se acceptă iar ipotezele 1.1. și 1.4. se resping.

Constatările noastre reflectă, în primul rând că, societățile foarte masculine doresc să reușească, activând într-o economie oficială unde cetățenii nu trișează sau nu aleg să lucreze „la negru”. Rezultatele noastre sunt semnificative din punct de vedere statistic, în general la un nivel de semnificație de 1%. Dimensiunea culturală a masculinității față de dimensiunea feminității (MAS) se referă la aspirațiile unei societăți spre realizare, eroism, asertivitate și recompense materiale pentru succes (masculinitate) sau spre cooperare, modestie, îngrijirea celor nevoiași și a calității vieții (femininitate) (Hofstede 1980, Hofstede Center 2017). Am constatat că cele mai multe societăți masculine, care se confruntă de asemenea și cu un nivel scăzut al economiei subterane, se regăsesc în Slovacia (100), Austria (79), Elveția (70), Marea Britanie (66) și Irlanda (68). Dimpotrivă, societățile foarte feminine pun mai mult accent pe relații și se preocupă de

îmbunătățirea calității vieții. Pentru a atinge acest scop unic, ele trec ușor prin reguli și legi, evitând respectarea impozitelor și astfel alunecă în activități subterane. Astfel de societăți feministe se întâlnesc în Letonia (9), Lituania (19), Slovenia (19) și Estonia (30), unde nivelul economiei subterane este unul dintre cele mai ridicate din Europa.

În al doilea rând, am constatat că societățile foarte individualiste sunt asociate cu un nivel redus al economiei subterane. Rezultatele prezintă un nivel ridicat de semnificație la 1%. Dimensiunea culturală *individualism vs.colectivism (IDV)* se referă la măsura în care deciziile privind viața unei persoane sunt privite de un individ sau de un grup (familie sau rude) (Hofstede Center, 2017). Un scor mare al acestei dimensiuni indică o societate extrem de individualistă în care legea este respectată. Astfel de societăți individuale se întâlnesc în Marea Britanie (89), Olanda (80), Belgia (75), Danemarca (74) și Suedia (71). Cele mai colectiviste societăți europene se află în Bulgaria (30), România (30), Grecia (35) și Croația (33), țări care înregistrează de asemenea, cele mai înalte niveluri ale economiei subterane din Europa. Rezultatele noastre sunt similare cu cele ale lui Réthi (2012), care a constatat, de asemenea, că un *individualism* ridicat este asociat cu un nivel redus de evaziune fiscală printre țări. În ceea ce privește atitudinea colectivă, Baicu și Hapenciuc (2016) evidențiază rolul legăturilor de familie, care au ca rezultat un nivel scăzut de încredere în oamenii din afara sferei familiei și în instituțiile publice.

În al treilea rând, constatăm că o societate caracterizată printr-o orientare pe un termen mai lung reduce nivelul economiei subterane, iar rezultatele sunt semnificative din punct de vedere statistic, la un nivel de semnificație de 5% și 10%. O orientare a societății pe termen lung (LTO) înseamnă că societățile apreciază tradiția și angajamentele pe termen lung, în timp ce un scor redus reflectă dorința de a accepta schimbarea care nu este împiedicată de tradiție (Hofstede 1997). Astfel de societăți orientate pe termen lung se regăsesc în Germania (83), în Belgia (82) și în Olanda (67), țări care prezintă niveluri scăzute de economie subterană. Societățile orientate pe termen scurt, precum cele din Polonia (38), Grecia (45) și România (52), nu sunt dispuse să respecte angajamentele pe termen lung, încălcând legea pentru a obține beneficii imediate.

În al patrulea rând, rezultate studiului nostru arată că o societate mai indulgentă are mai multe șanse de a acționa în mod cinstit, ceea ce este asociat cu un nivel scăzut al economiei subterane (rezultatele au un nivel

de semnificație de 1%). Dimpotrivă, o societate mai reținută, în care oamenii se simt nefericiti și inconfortabili cu viața lor, este mai predispusă la înșelăciune și la activități subterane. Dimensiunea culturală *indulgență versus restrângere* (IND) se referă la preferința societății de a permite o satisfacere relativ liberă a pornirilor fundamentale și naturale privind bucuria de viață, spre deosebire de suprimarea satisfacerii nevoilor și de reglementare a acestora prin intermediul unor norme sociale stricte (Hofstede Center 2017). Această dimensiune este oarecum legată de ideea de „fericire” (Maclachan, 2013). Un scor ridicat al dimensiunii *indulgență versus restrângere* (IND) indică o societate cu un nivel ridicat de indulgență și o societate reținută. Țările cu cel mai mare scor al dimensiunii IND sunt Suedia (78), Danemarca (70), Marea Britanie (69), Olanda (68), Elveția (66) și Austria (63), care acordă o mai mare importanță libertății de exprimare, controlului personal și stării de fericire, comparativ cu țări precum Letonia (13), Lituania, Bulgaria și Estonia (16), națiuni cu acțiuni mai reținute unde există un sentiment mai mare de neputință față de destinul personal și manifestări de pesimism și cinism. Constatări similare sunt documentate de Réthi (2012), care au analizat 57 de țări diferite, și au concluzionat empiric că o societate care prezintă un grad ridicat de indulgență este asociată cu niveluri mai scăzute de evaziune fiscală și invers (un grad ridicat de reținere este asociată cu niveluri mai ridicate de evaziune fiscală).

În concluzie, studiul nostru identifică faptul că patru din cele șase componente principale ale dimensiunilor culturale ale lui Hofstede, respectiv MAS, IDV, IND și LTO, prezintă o influență semnificativă și negativă asupra economiei subterane. Astfel, posibilele motive pentru extinderea economiei subterane sunt reprezentate de un grad ridicat de feminism, credință în colectivismul de grup, mai multă reținere și lipsa unei orientări viitoare a unei societăți.

Limite și direcții de cercetare viitoare

Sudiul prezentat mai sus are câteva limite generale, reflectate de mărimea redusă a eșantionului, ceea ce ne obligă să interpretăm cu o anumită rezervare rezultatele obținute. Cel mai mare obstacol privind extinderea eșantionului nostru a constat în cantitatea redusă de date disponibile cu privire la nivelul economiei subterane din diferite țări, având disponibile datele așa cum sunt ele calculate și prezentate de așa Schneider (2015). De asemenea, lipsa mai multor perioade de timp pentru

observarea variabilei culturale restrânge calitatea rezultatelor. În cercetări viitoare, intenționăm să testăm robustețea rezultatelor obținute, pornind de la limitele prezentate anterior.

3.2. Religia

3.2.1. Abordări conceptuale

Religia reprezintă expresia simbolică a unei încrederi în existența unei realități absolute (Sacru, Supremul, Dumnezeu) de care omul ar depinde. Această încredere este credința religioasă. Ea permite omului să se orienteze în labirintul marilor întrebări ale vieții și dă omului un sens existenței sale care depășește viața sa biologică (Paris și Bastarache 1995).

Potrivit dicționarului Oxford (2017) religia constă în „credința și închinarea unei puteri de control super-umane, în special a unui Dumnezeu personal sau a unor zei”.

Religia este credința (și valorile asociate acesteia) într-o putere supranaturală sau divină. În cursul dezvoltării sale religia a luat un imens număr de forme în diverse culturi sau persoane. Științele sociale utilizează de obicei pentru a desemna grupările religioase, o tipologie bazată pe patru categorii: biserică, sectă, denotație și cult (Bersani, 2005). Fără a dori să intrăm în detalii care depășesc cadrul acestei lucrări, pentru înțelegerea conceptelor credem că se impune o clarificare a celor patru termeni.

Biserica prezintă ca și caracter distinctiv *obiectivitatea*. Biserica este o instituție convinsă că deține mântuirea sau adevărul universal pe care un întemeietor-mântuitor al omenirii i l-a încredințat. Termenul de obiectivitate al bisericii este reflectat apoi de faptul că legitimitatea autorității nu vine de jos, ci este impusă de sus. Oamenii se nasc în biserică iar biserica le garantează acestora mântuirea prin mai multe instrumente de salvare, îi apără pe aceștia, ea fiind unică și incontestabilă (Bersani, 2005, p. 7-8).

Secta se diferențiază de Biserică în primul rând prin faptul că adeziunea la sectă este voluntară și constă într-o practică de inițiere ce duce la convertire (de ex. Martorii lui Iehova etc.). Secta adoptă în general o atitudine de critică radicală la adresa „lumii” inclusiv a statului și a Bisericii, ca instituții compromise de răul din lume (Bersani, 2005, p. 9).

Denominația este denumire dată organizațiilor religioase sectare desprinse din confesiunile protestante și reformate. Trăsătura de bază ce diferențiază denominația de sectă este „greutatea diferită acordată în denominație principiului legitimității unice a autorității”. Astfel, secta consideră că există o singură cale de mântuire și că controlul social pe care îl exercită asupra indivizilor provine dintr-o sursă sursă sacră, considerată incontestabilă. Pe de altă parte, denominația consideră că nu există o singură cale de mântuire și drept urmare doctrina se poate adapta cu suplețe modificărilor unei societăți pluraliste ale zilelor noastre (Bersani, 2005, p. 9).

Cultul este o formă de agregare socială și religioasă care are suficiente trăsături comune cu denominația printre care aceea că adepții să vadă mântuirea lor în cadrul cultului ca pe una din numeroasele trăsături posibile și nu o vadă doar ca pe o cale exclusivă și unică. Ca trăsături distinctive, cultele prezintă sisteme de organizare specifice sub forma unor „agenții de bunuri și servicii simbolice”, menite a satisface diverse nevoi ale oamenilor. În al doilea rând, aceste culte funcționează asemenea unui grup sau structuri radiale centrale, având o societate mamă și filiale desfășurate în întreaga lume. Acestea oferă tehnici de meditație menite a ameliora viața psihofizică a subiecților (de exemplu Meditația Transcendentală) sau pur și simplu să schimbe radical personalitatea acestora (programul mișcării Bhagwan Rajneesh) (Bersani, 2005, p. 9).

3.2.2. Religia și corupția

3.2.2.1 Revizuirea literaturii

Numeroase studii analizează relația dintre religie și corupție pornind de la caracteristicile fiecărui tip de religie. Religii ierarhice cum ar fi Catolicismul, Creștinismul ortodox și Islamismul promovează atitudinile culturale asociate cu respectul pentru ierarhia socială și autoritatea oficială (Jong-Sung și Sanjeev 2005; Ko și Moon 2014). De cealaltă parte se află religiile individualiste cum ar fi Protestantismul, care promovează libertatea economică, cu o mai mică implicare a guvernului în sectorul privat. Prin urmare, aceste categorii de religii sunt mai puțin tolerante față de corupție decât în cele în care religiile ierarhice sunt dominante (Arvate și colab. 2009; Ko și Moon 2014).

Diferite studii demonstrează că religia influențează valorile națiunii, fiind responsabilă pentru răspândirea corupției (Faleye 2013; North și colab. (2013). Corupția din Nigeria (una dintre țările cele mai corupte din

lume) este explicată în principal de factorii religioși (Faleye 2013). Cele trei religii majoritare în Nigeria sunt Creștinismul, Islamismul și religia tradițională africană. De exemplu, Faleye (2013) subliniază faptul că absența eticii creștine în curriculumul educațional este cauza corupției răspândite în Nigeria. În studiul său, Faleye (2013) consideră că religia este responsabilă pentru corupția din Nigeria, iar modul de combatere a acesteia se adresează liderilor religioși, care ar trebui să fie responsabili pentru doctrinele propagate de organizațiile lor.

Prin utilizarea unei largi baze de date care includ un număr de 207 de țări, cu 23 de grupuri religioase diferite în anii 1900 și 2000, North și colab. (2013) identifică faptul că fenomenul corupției este asociat cu moștenirea religioasă a unei țări. Ei constată că nivelul corupției este cel mai scăzut în țările cu protestanți și mai înalt în țările creștin ortodoxe. Un alt grup de studii nu găsește nicio legătură între religie și corupție (Ko și Moon 2014; Dreher și colab. 2007; Sadabi 2013). În urma efectuării unui studiu cuprinzând un număr de 64 de țări din întreaga lume, Ko și Moon (2014) nu identifică nici un argument privind faptul că credincioșii religiilor ierarhice sunt mai ascultători față de autoritățile decât cei aparținând religiilor individualiste. În studiul lor realizat în peste 100 de țări, Dreher și colab. (2007) nu găsesc nici un efect semnificativ al religiei asupra corupției. Shadabi (2013) investighează efectul religiei asupra corupției în peste 174 de țări în 2010 și documentează că religia (aici Islamul și creștinismul) nu au un efect semnificativ asupra corupției.

3.2.2.2. Studiu de caz

Pe baza constatărilor de mai sus, putem concluziona despre existența rezultatelor incoerente privind influența religiei asupra fenomenelor de corupție. Din aceste motive, ne propunem în cele ce urmează efectuarea unui studiu empiric în care să investigăm existența și intensitatea unei posibile influențe ale religiei asupra nivelului de corupție.

Metodologie și date

Pe baza revizuirii literaturii de specialitate propunem spre testare următoarea ipoteză de lucru:

Ipoteza. Creșterea nivelului de religiozitate este asociată cu o tendință mai scăzută față de corupție.

Prelucrările sunt aplicate asupra unui eșantion format din 148 de țări. Nivelul corupției este măsurat cu ajutorul Indicelui de percepție al corupției furnizat de Transparency International (2014).

În ceea ce privește dimensiunea religiei, pentru a determina gradul de religiozitate a unei națiuni, utilizăm datele World Value Survey care acoperă 79 de țări participante la sondajele aferente perioadelor 2005-2009 și 2010-2014. Mai exact utilizăm răspunsurile raportate de cei intervievați la întrebarea *V9 Importanța acordată în viață: Religia*, care este formulată după cum urmează:

Pentru fiecare dintre următoarele, indicați cât de importantă este religia în viața ta. Ați spune că este: foarte important, destul de important; Nu foarte important, nu toate importante

World Value Survey raportează un indice care măsoară importanța religiei pentru fiecare persoană. Acest indice variază de la -100 ceea ce înseamnă cel mai mic indice, la 100 de puncte, cel mai mare indice. Cu cât scorul este mai mare, cu atât este mai mare importanța acordată religiei pentru indivizi care aparțin unei țări specifice.

Analiza este efectuată pe un eșantion format din în peste 76 de țări pentru care sunt disponibile date despre religie și corupție. Ca metodă am utilizat regresia liniară multiplă, utilizând mai multe variabile de control cum ar fi cultura, moralitatea fiscală, încrederea, bogăția, elaborând utilizând următorul model al corupției:

$$COR_i = \alpha + \beta_1 CULT_i + \beta_2 TAXM_i + \beta_3 TRUST_i + \beta_4 RELIG_i + \beta_5 HAPPY_i + \beta_6 WEALTH_i + \varepsilon_i$$

Unde

i indexează țările din eșantion; COR_i este nivelul de corupție; $CULT_i$ este indicele culturii determinat prin cele șase dimensiuni Hofstede ($CULT_PD$, $CULT_IDV$, $CULT_MAS$, $CULT_UAI$, $CULT_LTO$, $CULT_IND$); $TAXM_i$ este nivelul moralității fiscale măsurate prin trișarea asupra impozitelor ($Cheat$); $TRUST_i$ este nivelul de încredere în justiție ($Conf_Court$), încrederea în guvern ($Conf_Gov$) și în Parlament ($Conf_Parl$); $RELIG_i$ reflectă gradul de religiozitate, măsurat prin gradul de importanță acordat în viață religiei ($RELIG_Imp$); $HAPPY_i$ este nivelul de fericire determinat ca sentimentul de fericire ($HAPPY_feel$) sau bunăstare subiectivă ($HAPPY_SWB$); $WEALTH_i$ este percepția privind situația financiară măsurată prin satisfacția financiară ($WEALTH_fin$); ε_i reprezintă eroarea de regresie.

Rezultate și discuții

Tabelul 22 prezintă statisticile și rezultatele descriptive ale analizei regresiei liniare, atunci când corupția este o variabilă dependentă, iar variabilele independente, sunt: cultura, moralitate fiscală, încrederea în guvernare, religie, fericire și bogăție.

Tabel 22. Statistici descriptive și modelarea corupției

Variables	Mean	St, Dev,	Regr Coef,	Std err,	t-stat	Sig, (regr, coef)	Correl, Coef,
Dependent variable							
Corruption	78,01	47,371					
Independent variables							
1, Culture							
CULT_PD	64,06	20,828	0,792	0,273	2,902	0,005	0,585**
CULT_IDV	39,22	22,048	-0,551	0,243	-2,268	0,026	-0,613**
CULT_MAS	47,65	18,647	0,304	0,195	1,560	0,123	0,162
CULT_UAI	63,86	21,417	-0,058	0,177	-0,326	0,745	0,048
CULT_LTO	41,75	22,897	-0,655	0,189	-3,475	0,001	-0,344**
CULT_IND	48,22	22,907	-0,406	0,194	-2,100	0,039	-0,165
Regression equation characteristics:							
Adjusted R Square = 0,52 F= 14,889 sig, (ANOVA) = 0,000 N=77							
2, Tax morale							
TAXM_Cheat	2,1179	,80158	16,687	46,832	1,997	0,049	0,223*
Regression equation characteristics:							
Adjusted R Square = 0,038 F= 3,988 sig, (ANOVA) = 0,049 N=77							
3, Trust in governance							
Conf_Court	9,9655	36,709	-0,861	0,218	-3,956	0,000	-,344**
Conf_Gov	-5,71	36,876	0,737	0,396	1,863	0,068	0,046
Conf_Parl	-19,45	39,624	-0,141	0,378	-0,374	0,710	-0,037
Regression equation characteristics:							
Adjusted R Square = 0,199 F= 5,733 sig, (ANOVA) =0,002 N= 57							

4, Religion							
RELIG_imp	41,37	51,419	0,473	0,092	5,159	0,000	0493**
Regression equation characteristics: Adjusted R Square = 0,52 F= 26,612 sig, (ANOVA) = 0,000 N= 76							
5, Happiness							
HAPPY_feel	139,70	55,021	-0,090	0,108	-0,834	0,407	-0,95
Regression equation characteristics: Adjusted R Square = -0,004 F= 0,695 sig, (ANOVA) = 0,407 N= 76							
HAPPY_SWB	5,4410	1,327	-23,64	3,04	-7,75	0,000	-0,430**
Regression equation characteristics: Adjusted R Square = 0,315 F= 60,197 sig, (ANOVA) = 0,000 N= 129							
6, Wealth							
WEALTH_fin	5,7810	1,272	-22,386	5,766	-3,883	0,000	-0,288**
Regression equation characteristics: Adjusted R Square = 0,156 F= 15,074 sig, (ANOVA) = 0,000 N= 76							

*, **, *** Semnificativ la un prag de semnificație *p <0.05; **p <0.01; *** p <0.001

Rezultatele corelației Pearson și ale regresiei liniare indică o relație pozitivă între religie și corupție, semnificativă statistic la un nivel de semnificație de 1%. Mai mult de jumătate din nivelul corupției se explică prin religia indivizilor (Adj. R pătrat = 0,52). Rezultatele noastre contrazic însă ipoteza formulată. Cu alte cuvinte rezultatele identificate sunt chiar opuse. Dacă nivelul de religiozitate crește, nivelul corupției crește și aceste constatări sunt semnificative statistic la un nivel de semnificație de 1% (sig. (ANOVA) = 0,000).

Rezultatul este foarte interesant mai ales deoarece acesta contrazice presupunerea fundamentală că religia încurajează valori morale ridicate ale indivizilor. Astfel, descoperirile noastre reflectă rezultate opuse. De fapt, putem constata că într-adevăr, țările cel mai puțin corupte din lume sunt Danemarca, Noua Zeelandă, Suedia, Finlanda, Norvegia care au și au cel mai scăzut nivel de religiozitate. În aceste țări, aproximativ 30-35% dintre cetățenii săi consideră că religia este foarte sau destul de importantă în viața lor. De partea opusă, un nivel ridicat de religiozitate (aproximativ 96%-98%) se regăsește în cele mai corupte țări din lume cum ar fi Nigeria,

Algeria, Filipine, Egipt. În Europa, două dintre cele mai corupte țări sunt România și Italia, prezentând în același timp un nivel de religiozitate destul de ridicat, de aproximativ 80%. Chiar dacă rezultatele noastre contrazic presupunerile teoretice, acestea sunt susținute de numeroase studii empirice. De exemplu, Faleye (2013), încercând să explice paradoxul Nigeriei în care atât religiozitatea ridicată, cât și nivelul ridicat al corupției sunt realizate în egală măsură, el susține că poporul nigerian pare să fie emoțional sau spiritual satisfăcut de a fi religios și de a se angaja într-un stil de viață corupt. Investigând legătura dintre corupție și religie în Nigeria, Faleye prezintă unele explicații ale corupției ridicate, constând în sărăcie, insecuritate, șomajul printre tineri, aspecte care apreciate ca fiind chei principale ale guvernării eșuate, ce conduc la hrănirea poporului nigerian cu o feroare religioasă.

În concluzie, am identificat faptul că, în ciuda așteptărilor noastre, un nivel mai ridicat al religiozității este asociat cu un nivel mai ridicat al corupției. Putem explica acest lucru prin faptul că, în țările sărace în care se identifică cel mai înalt nivel de corupție, oamenii suferă din plin de sărăcie, șomaj și insecuritate, astfel încât toate acestea determină existența unui stil de viață corupt. Mai mult, aceștia simt nevoia de a-și hrăni necinștea și păcatele prin activități religioase, lucru care le aduce satisfacția emoțională sau spirituală.

3.2.3. Religia și economia subterană

3.2.3.1. Revizuirea literaturii

Religia este recunoscută din ce în ce mai mult ca fiind un factor ce afectează rezultatele economice în moduri diferite, însă puține studii analizează religia în legătură cu economia subterană (Kanniainen și Pääkkönen 2010; Heinemann și Schneider; 2011; Schneider și colab. 2015). Kanniainen și Pääkkönen (2010) investighează influența religiei moștenite asupra moralității fiscale a consumatorilor și antreprenorilor și, prin urmare, asupra economiei subterane. Ei au găsit dovezi privind o legătură negativă între economia subterană și moralitatea fiscală, dar nu dovezi semnificative cu privire la influența religiei catolice sau protestante asupra moralității fiscale și a economiei subterane.

Pe de altă parte, Prinz (2004) și Torgler (2006) identifică faptul că gradul de religiozitate în general și în special mersul la biserică al indivizilor

se asociază cu o creștere a conformării fiscale. În mod similar, studiul efectuat de Heinemann și Schneider (2011) a evidențiat empiric că diferite tipuri de religii influențează nivelul tranzacțiilor informale. Ei au descoperit că țările dominate de Islamism sau de religiile orientale, sunt asociate cu nivele reduse ale economiei subterane comparativ cu țările creștine. Rezultate similare au fost obținute de către doi cercetători islamici (Murtuza și Ghazanfer 1998) care au examinat literatura religioasă și au evidențiat că musulmanii au datoria față de Dumnezeu să contribuie la săraci. Pe de altă parte, Gronbacher (1998) și Schansberg (1998) au concluzionat că literatura religioasă catolică permite o evaziune fiscală în anumite situații, o viziune care concurează cu cea a studiului lui Crowe (1944).

Cu toate acestea Heinemann și Schneider (2011) nu au găsit dovezi clare pentru ipoteza conform căreia țările cu cetățeni religioși prezintă niveluri reduse ale economiei subterane. Mai mult, într-un studiu realizat în peste 162 de țări de către Schneider și colab. (2015), s-a constatat empiric că în general gradul de religiozitate mărește dimensiunea economiei subterane.

3.2.3.2. Studiu de caz

În cele ce urmează ne propunem să investigăm influența religiei asupra economiei subterane în cadrul unui studiu empiric.

Metodologie și date

În urma revizuirii literaturii de specialitate formulăm spre testare următoarea ipoteză de lucru:

Ipoteza. Un grad ridicat de religiozitate reduce înclinația spre angajare în activități subterane nivelul economiei subterane.

Pentru a măsura *economia subterană*, am utilizat baza de date furnizată de Schneider (Schneider, 2015), în care economia subterană este calculată ca procent din PIB-ul oficial, în perioada 2005-2015.

În ceea ce privește dimensiunea religiei, pentru a determina gradul de religiozitate al unei națiuni, utilizăm datele World Value Survey care acoperă 79 de țări care au participat la sondajele aferente perioadelor 2005-2009 și 2010-2014. Am analizat răspunsurile raportate la următoarele două întrebări:

a) *V9 Importanța acordată în viață: Religia*, care este formulată după cum urmează:

Pentru fiecare dintre următoarele, indicați cât de importantă este religia în viața ta. Ați spune că este: foarte important, destul de important; Nu foarte important, nu toate importante.

World Value Survey raportează un indice care măsoară importanța religiei pentru fiecare persoană. Acest indice variază de la -100 ceea ce înseamnă cel mai mic indice, la 100 de puncte, cel mai mare indice. Cu cât scorul este mai mare, cu atât este mai mare importanța acordată religiei pentru indivizii care aparțin unei țări specifice. Simbolizăm cu RIR variabila religie exprimată prin răspunsul acordat la întrebarea V9.

b) V152/V192: Cât de important este Dumnezeu în viața ta? (V152 se aplică valurilor 2010-2014 și V192 valului 2005-2009), formulat după cum urmează: *Cât de important este Dumnezeu în viața voastră? Utilizați această scală pentru a indica: 10 înseamnă „foarte important” și 1 înseamnă „deloc important”. Astfel, cu cât este mai mare scorul, cu atât este mai ridicată importanța lui Dumnezeu în viața oamenilor.*

Simbolizăm cu RIG variabila religie exprimată prin răspunsul acordat la întrebarea V152/V192.

Studiul de față investighează relația dintre religie și economia subterană. Similar altor studii, am moderat influența între religie și economia subterană prin variabile de control utilizate pe larg în literatura de specialitate, cum ar fi: calitatea instituțională (Friedman și colab. 2000; Torgler și Schneider 2007; Dreher și Schneider 2010); corupția (Thießen 2010; Fugazza și Jacques, 2004), bogăția (Torgler și Schneider 2007; Williams 2014; Nastav și Bojnec 2014; Achim, Borlea, Găban și Cuceu 2016), libertatea fiscală sau evaziunea fiscală (Schneider și Klinglmaier 2004; Putniș și Sauka 2015).

Aplicăm o metodologie de analiză a datelor de tip panel, utilizând un panel scurt aplicat pe o perioadă de 11 ani, 2005-2015. Datele au fost obținute din 31 de țări europene (Austria, Belgia, Franța, Germania, Irlanda, Luxemburg, Olanda, Elveția, Marea Britanie, Cipru, Grecia, Bulgaria, Croația, Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia, România, Slovacia și Slovenia) pentru fiecare an în perioada 2005-2015. Toate variabilele variază atât în timp, cât și în spațiu, cu excepția variabilei culturale care este un regresor invariant temporal.

Rezultate și discuții

Rezultatele noastre reflectă un impact pozitiv și semnificativ din punct de vedere statistic al religiei asupra economiei subterane, utilizând atât estimatorii RIR, cât și RIG. Rezultatele noastre sunt foarte interesante, deoarece contrazic așteptările și respectiv ipoteza formulată.

Presupunerea de la care am pornit ar fi aceea că religia încurajează valori morale ridicate ale indivizilor care nu sunt compatibile cu înșelăciunea și furtul. În mod rațional, ne-am fi așteptat ca indivizii religioși să fie mai demni de încredere și, astfel, mai susceptibili să acționeze în mod cinstit, deoarece sunt conduși de poruncile lui Dumnezeu în viața lor (să fie morali, să nu fure, să fie corecți etc.). De fapt, rezultatele noastre dezvăluie rezultatele opuse, și anume că un grad mai mare de religiozitate este asociat cu un nivel mai ridicat al economiei subterane. Mai precis, s-a constatat că o creștere cu un punct al nivelului de religiozitate conduce la o creștere cu până la 15% a nivelului economiei subterane.

Chiar dacă rezultatele obținute nu sunt cele așteptate, realității le confirmă. Astfel, cel mai religios popor este identificat în Turcia, urmat de România, Cipru și Polonia, țări care înregistrează în același timp și cele mai mari niveluri ale economiei subterane din Europa. La polul opus, țările europene cu popoarele cele mai puțin religioase sunt Suedia, Norvegia, Olanda, Spania și Germania, țări care se confruntă de asemenea cu cel mai scăzut nivel al economiei subterane din eșantionul analizat.

Rezultatele noastre sunt similare cu cele ale lui Schneider și colab. (2015) care au constatat, de asemenea, că un nivel mai ridicat de religiozitate conduce la o creștere a mărimii economiei subterane. Schneider și colab. (2015) explică acest rezultat prin faptul că „religia și constrângerile ei etice asupra partenerilor de tranzacții pot oferi un substitut pentru protecția juridică a contractelor (informale)”. În același timp, Faleye (2013), încercând să explice paradoxul Nigeriei, unde se întâlnește atât un grad ridicat de religiozitate, cât și niveluri ridicate de corupție, susține că poporul nigerian pare să fie împlinit emoțional sau spiritual prin faptul că este religios în condițiile în care adoptă un stil de viață corupt.

Rezultatele obținute de cercetarea noastră sunt similare celor obținute de către Schneider și colab. (2015), care de asemenea au constatat empiric că în general gradul de religiozitate mărește dimensiunea economiei subterane. Cu toate acestea, revenind la rezultatele noastre, impactul pozitiv al religiei reflectă un aspect cel puțin interesant și necesită astfel o examinare suplimentară. Astfel, putem observa că cele mai înalte niveluri ale economiei subterane sunt în general identificate printre țările mai sărace (cum ar fi Turcia, România și Bulgaria), unde mulți oameni suferă de sărăcie, șomaj și insecuritate. Prin urmare, aceștia pot alege să obțină beneficii imediate prin activități care sunt ascunse de autoritățile publice și

să evite plata impozitelor. Mai departe, ei pot simți nevoia de a-și ameliora necinstea și păcatele lor prin religia, devenind astfel îndepliniți din punct de vedere emoțional sau spiritual. Dimpotrivă, în țările bogate (cum ar fi Suedia, Norvegia, Olanda, Spania, Germania și Franța) oamenii nu au nici un motiv să hrănească orice fel de necinste sau păcate prin religie, deoarece viața lor este mai confortabilă, politicile guvernamentale sunt mai eficiente, oamenii sunt mai fericiți și mai bogați și, prin urmare, aceștia nu se simt constrânși să încalce reglementările și legile.

În concluzie, rezultatele noastre arată că religia influențează pozitiv economia subterană, deci cu cât indivizii sunt mai religioși, cu atât este mai mare economia subterană. Încercăm să explicăm aceste rezultate contradictorii care contravin așteptărilor noastre, prin faptul că acest grad de religiozitate ridicat poate fi apreciat ca un rezultat al hrănirii oamenilor cu sentimente de necinste și păcat, ceea ce îi face să devină emoțional și spiritual mai împliniți, prin religie.

3.3. Moralitatea fiscală

3.3.1. Abordări conceptuale

Schmölders (1960) introduce termenul de moralitate fiscală ca reprezentând sentimentele de conștientizare civică și fiscală în rândul cetățenilor sau al contribuabililor și motivația intrinsecă de a plăti impozitele. Referindu-se la moralitatea fiscală, comportamentul fiscal și corupția, Torgler (2007) reamintește că aceste practici sunt provenite din Egiptul Antic. Aici, faraonii încearcă să reducă corupția printre colecții de taxe numiți scribi, oferindu-le acestora salarii mari pentru a fi mai puțin tentați să se angajeze în comportamente corupte împreună cu contribuabilii de taxe și impozite.

3.3.2. Moralitatea fiscală și corupția

3.3.2.1. Revizuirea literaturii

Diferite studii arată că, pe măsură ce scade moralitatea fiscală, cei mai mulți dintre indivizi sunt mai puțin predispuși să respecte legea și, prin urmare, mai înclinați să înșele. Prin urmare, pe fondul lipsei statului de drept și a responsabilității guvernării, nivelul corupției crește (Abed și Gupta 2002; Torgler 2004). În acest context, țările cu un nivel de democrație ridicat sunt țări care prezintă în același timp cel mai înalt nivel al moralității fiscale, cel

mai înalt nivel de conformare fiscală și cele mai stabile medii economice fără practici de corupție. Nichita și Bătrânca (2012) găsesc o explicație simplă al acestui lucru și anume că „democrația încurajează responsabilitatea socială, care este obligatorie pentru apariția moralității fiscale”.

3.3.2.2. Studiu de caz

Deși am identificat suficiente dovezi în literatură privind relația dintre moralitatea fiscală și corupție, intenționăm să documentăm acest lucru în cadrul unui studiu empiric.

Metodologie și date

În urma revizuirii literaturii de specialitate formulăm următoarea ipoteză de lucru.

Ipoteza. Creșterea moralității fiscale este asociată cu o tendință mai scăzută față de actele de corupție

Nivelul corupției este măsurat cu Indicele de percepție a corupției furnizat de Transparency International (2014).

Pentru a măsura moralitatea fiscală, utilizăm datele provenite din Studiul World Value Survey care acoperă 79 de țări care au participat la sondajele aferente perioadelor 2005-2009 și 2010-2014. Mai exact utilizăm răspunsurile raportate de cei intervievați la întrebarea V201 *Justificabil: Trișarea privind taxele, dacă există ocazia*, este formulată după cum urmează:

Vă rog să-mi spuneți pentru fiecare dintre următoarele afirmații dacă credeți că poate fi întotdeauna justificată, niciodată justificată sau ceva între ele: (...). Trișarea privind taxele, dacă există ocazia (de la „niciodată justificat” acordând 1 punct și „Întotdeauna justificat” cu 10 puncte (pe o scară de la 1 la 10 puncte).

Se determină valorile medii pentru fiecare țară. Acestea se situează între 1 punct reprezentând și cele mai reduse nivele ale moralității fiscale, până la 4 puncte, ceea ce înseamnă cea mai mare valoare a moralității fiscale. Cu cât sunt mai ridicate valorile acestui indicator, cu atât există o tendință mai ridicată de a înșela impozitele și, prin urmare, nivelul moralității fiscale se reduce.

Analiza este efectuată pe un eșantion format din în peste 77 de țări pentru care sunt disponibile date despre moralitate fiscală și corupție.

Ca metodă am utilizat regresia liniară multiplă. Relația între corupție și moralitatea fiscală este moderată cu ajutorul unor variabile socio-culturale

cum ar fi religia, încrederea în guvernare, fericirea precum și cu variabile economice privind satisfacția financiară, utilizând următorul model al corupției:

$$COR_i = \alpha + \beta_1 CULT_i + \beta_2 TAXM_i + \beta_3 TRUST_i + \beta_4 RELIG_i + \beta_5 HAPPY_i + \beta_6 WEALTH_i + \varepsilon_i$$

Unde

i indexează țările din eșantion; COR_i este nivelul de corupție; $CULT_i$ este indicele culturii determinat prin cele șase dimensiuni Hofstede ($CULT_PD$, $CULT_IDV$, $CULT_MAS$, $CULT_UAI$, $CULT_LTO$, $CULT_IND$); $TAXM_i$ este nivelul moralității fiscale măsurate prin trișarea asupra impozitelor (*Cheat*); $TRUST_i$ este nivelul de încredere în justiție (*Conf_Court*), încrederea în guvern (*Conf_Gov*) și în Parlament (*Conf_Parl*); $RELIG_i$ reflectă gradul de religiozitate, măsurat prin gradul de importanță acordat în viață religiei (*RELIG_Imp*); $HAPPY_i$ este nivelul de fericire determinat ca sentimentul de fericire (*HAPPY_feel*) sau bunăstare subiectivă (*HAPPY_SWB*); $WEALTH_i$ este percepția privind situația financiară măsurată prin satisfacția financiară (*WEALTH_fin*); ε_i reprezintă eroarea de regresie.

Rezultate și discuții

Tabelul 22 prezentat în cadrul capitolului 3.2.2.2. prezintă statisticile și rezultatele descriptive ale analizei regresiei liniare, atunci când corupția este o variabilă dependentă, iar variabilele independente, sunt: cultura, moralitate fiscală, încrederea în guvernare, religie, fericire și bogăție (satisfacția financiară).

Datele eșantionului final se compun în 77 de țări, pentru care sunt disponibile date despre moralitatea fiscală și nivelul de corupție. Media în eșantion privind trișarea asupra impozitelor este de 2,11 puncte, pe o scară între 1 și 4, de la cel mai mic nivel la cel mai înalt nivel de înșelăciune. Am identificat o corelație pozitivă între *trișarea asupra impozitelor* și corupție ($r = 0,223$), ceea ce înseamnă că o înclinație mai mare de a trișa asupra impozitelor (sau nivele reduse ale moralității fiscale) sunt asociate cu un nivel mai ridicat de corupție. Corelația Pearson este semnificativă la un nivel de semnificație de 5%. În urma analiza regresiei liniare, variația corupției se explică prin *Trișarea asupra impozitelor* doar într-un procent de 3,8%. Coeficientul de regresie al variabilei *Trișarea asupra impozitelor* este identificat ca fiind pozitiv și semnificativ statistic la nivelul de 5% prag de

semnificație, ceea ce înseamnă că pe măsură ce există o înclinație spre trișare asupra impozitelor (respectiv pe măsură ce moralitatea fiscală se diminuează), înclinația pentru angajarea în activități de corupție este mai ridicată. În concluzie, ipoteza formulată mai sus se validează. Rezultate similare sunt obținute pentru un număr mare de țări în tranziție din întreaga lume, de către Torgler Benno (2007).

3.3.3. Moralitatea fiscală și economia subterană

Relația între moralitate fiscală și fenomenele de economia subterane sau evaziune fiscală au fost investigate în diverse studii. Unul dintre cele mai cuprinzătoare și vechi studii privind etica evaziunii fiscale a fost realizat de Martin Crowe (1944), un preot catolic care a studiat literatura filozofică și religioasă (în cea mai mare parte catolică). Acesta a identificat existența a trei situații principale privind etica evaziunii fiscale de-a lungul secolelor. Astfel, evaziunea fiscală a fost identificată ca fiind niciodată etică, întotdeauna etică sau etică doar în anumite fapte și împrejurări.

Două studii filosofice privind etica evaziunii fiscale dintr-o perspectivă evreiască (Cohn 1998; Tamari 1998) au concluzionat că evaziunea fiscală nu este niciodată sau aproape niciodată etică conform literaturii evreiești. Un al treilea studiu evreiesc efectuat de (McGee și Cohn 2008), a constatat că, deși literatura evreiască era fermă împotriva evaziunii fiscale din motive etice, evreii care au fost chestionați au fost mai flexibili cu privire la această problemă. Un studiu empiric efectuat de McGee și Smith (2006) privind viziunea mormonilor asupra acestor aspecte a constatat că mulți mormoni erau, de asemenea, mai flexibili pe această temă decât ar sugera literatura religioasă.

Mai multe studii filosofice au concluzionat că evaziunea fiscală ar putea fi etică în anumite situații. Pennock (1998) a concluzionat că evaziunea fiscală a fost găsită ca fiind etică în cazurile în care țara care colectează impozitele a fost angajată într-un război nedrept. Morales (1998) a considerat a datorie omului de a-și hrăni familia era mult mai importantă decât hrănirea cuferelor statului.

McGee (2008) a efectuat o largă revizuire a literaturii bazată pe studii empirice privind etica evaziunii fiscale. Acesta a evidențiat că astfel de studii sunt numeroase și realizate pentru diverse țări astfel: Argentina (McGee și Rossi 2006), Armenia (McGee și Maranjyan 2006), Bosnia și Herțegovina (McGee, Basic și Tyler 2008), China (McGee și Guo 2006; McGee și

Noronha 2008; McGee și An 2006), Germania (McGee, Nickerson și Fees 2005), Guatemala (McGee și Lingle 2005), Hong Kong (McGee și Butt, 2008; McGee și Ho 2006), Macao (McGee, Noronha și Tyler 2006), Polonia (McGee și Bernal 2006), România (McGee 2005), Slovacia (McGee și Tusan 2006), Thailanda (McGee 2006), Ucraina (Nasadyuk și McGee 2006). Toate aceste studii au concluzionat asupra faptului că evaziunea fiscală poate fi justificată din punct de vedere etic în anumite situații, deși unele argumente au fost mai puternice decât altele. Studiul lui Torgler (2003) ajunge la aceeași concluzie, folosind o metodologie diferită.

McGee (2008) a efectuat un studiu empiric vast cuprinzând 8.465 de respondenți din șase țări din America Latină și din SUA prin care a examinat opiniile acestora privind trișarea asupra impozitelor. Întrebarea a fost dacă respondentul ar trișa asupra impozitelor dacă ar avea ocazia să o facă. Răspunsurile au fost raportate pe o scară de 10 puncte Likert. Rezultatele studiului efectuat de McGee (2008) indică faptul că unii indivizi vor trișa asupra impozitelor dacă vor avea ocazia, însă mulți nu o vor face. Rezultatele variază în funcție de țară, sex, vârstă, religie. Nivelul de educație nu a fost identificat ca având un rol în atitudinea fiscală, pentru țările din eșantion.

3.4. Încrederea în stat

3.4.1. Abordări generale

Diferite studii evidențiază importanța asigurării unei încrederi ridicate în instituțiile de guvernare ca o condiție a asigurării unei bune funcționare a statului.

Încrederea în guvern sau în serviciile publice reflectă judecățile subiective ale cetățenilor, bazate pe experiența lor, în care consideră că guvernul este competent, fiabil și cinstit atunci când satisface și nevoile acestora (Park și Blenkinsopp 2011).

În relația dintre încredere și conformare fiscală este interesant de adus în discuție modelul pantei alunecoase (Kirchler 2007, Kirchler și colab 2008). Acest model abordează conformarea fiscală prin prisma a trei dimensiuni: (i) încrederea în autoritățile fiscale, (ii) puterea autorităților fiscale și (iii) conformarea fiscală. Conformarea fiscală se presupune că

este influențată de încrederea și puterea autorităților: dacă atât încrederea cât și puterea se situează la nivele minime se presupune că gradul de conformare fiscală este scăzut. Contribuabilii acționează egoist dorind maximizarea profiturilor prin evitarea taxelor. Cu toate acestea, dacă încrederea în autorități crește, se presupune că nivelul de conformare fiscală de asemenea va crește. Mai mult decât atât, dacă crește puterea autorităților, este de așteptat să crească și gradul de conformare fiscală.

Modelul pantei alunecoase explică avantajele încrederii în autorități și conformarea voluntară versus exercitarea puterii autorităților și conformarea silită. În acest sens Kramer (2009) apreciază că eficiența statului și în special a autorităților fiscale depinde de sentimentele de obligație ale indivizilor față de comunitate, de disponibilitatea de conformare față de reglementări precum și de disponibilitatea de supunere voluntară față de autoritățile fiscale. Dacă autoritățile ar trebui să explice și să justifice mereu acțiunile lor, activitatea lor de a coordona serviciile publice ar fi diminuată considerabil (Kirchler 2007). Astfel încrederea este un factor important în înțelegerea surselor angajamentului civic cooperării cu autoritățile și conformării.

Modelul pantei alunecoase pune accent pe atitudinea autorităților fiscale față de contribuabil și tipul de interacțiune între cele două entități, cu scopul asigurării unui climat fiscal pozitiv, amiabil care să pună accent pe conformarea voluntară în detrimentul conformării silită. Conformarea voluntară nu se poate realiza sub nicio formă dacă relația dintre autoritatea fiscală și contribuabil este de tipul „polițist-infractor” ci mai degrabă dacă aceasta este de tipul „serviciu-client”. Prima abordare crează un climat de persecutare și urmărire penală având ca finalitate eludarea legii și creșterea beneficiilor individuale. Această abordare pe bază de control și amenzi poate reduce motivația de angajare în chiar comportamentul pe care o astfel de monitorizare intenționează să îl asigure (Kramer 1999, p. 591) fiind nu doar inefficientă din perspectiva colectării unui volum redus de impozite la stat ci chiar distructivă. Astfel că, cetățeni bine intenționați pot să nu aibă încredere în controlul și constrângerile exagerate, astfel încât se simt impulsionați să înșele (Kirchler 2007, p. 206).

Spre deosebire de abordarea de tip „polițist-infractor”, abordarea de tip „serviciu-client” va crea un climat de cooperare și încredere în care contribuabilul își va modifica reprezentările sociale și va pune accent pe creșterea beneficiilor colective ale plății impozitelor.

3.4.2. Încrederea și corupția

3.4.2.1. Revizuirea literaturii

O încredere scăzută în guvernare este asociată cu identificarea modalităților de eludare a legii (Kirchler 2007). Prin urmare, încrederea influențează performanța instituțională, dar și performanța instituțională generează din partea publicului o anumită încredere (Uslaner 2002; Morris și Klesner 2010). Guvernarea prezintă o putere discreționară puternică asupra alocării resurselor, iar mita este plătită pentru a evita plata impozitelor sau a reglementărilor (Torgler și Schneider 2007), astfel încât societățile care prezintă o încredere ridicată în instituțiile statului prezintă un nivel de corupție redus.

Încrederea și corupția se referă la opinii diferite ale naturii umane, fiind complementare. Încrederea se adresează unei viziuni optimiste asupra lumii atunci când cei încrezători consideră că lumea reprezintă un loc bun iar aceștia îl pot face și mai bun (Uslaner Eric M. 2002). În mod contrar, corupția se bazează pe o viziune pesimistă și distructivă: „Noi furăm pentru că apreciem «mâncarea de calitate»” (Uslaner 2002).

3.4.2.2. Studiu de caz

În cele ce urmează ne propunem investigarea relației dintre încrederea în stat și nivelul de corupție, în cadrul unui studiu empiric.

Metodologie și date

Pe baza revizuirii literaturii de specialitate formulăm următoarea ipoteză de lucru:

Ipoteza. Creșterea încrederii în stat este asociată cu o tendință mai scăzută față de corupție

Nivelul corupției este măsurat cu ajutorul Indicelui de percepție al corupției furnizat de Transparency International (2014).

Pentru a măsura încrederea în sistemul de guvernare, folosim datele furnizate de World Value Survey, pentru 58 de țări, în perioadele 2005-2009 și 2010-2014. Pentru a măsura această încredere, se evaluează răspunsurile la cele trei întrebări: V114 *Încredere: Instanțele de judecată*; V115 *Încredere: Guvernul (în capitalul națiunii dvs.)*; V117 *Încredere: Parlamentul*. Toate cele trei întrebări sunt formulate după cum urmează:

„Voi numi un număr de organizații. Pentru fiecare, puteți să-mi spuneți cât de mult acordați în ele: o mare încredere, destul de multă încredere, nu

prea multă încredere sau deloc? Guvernul (în capitalul națiunii dvs.), Instanțele de judecată și Parlamentul”.

Pentru fiecare dimensiune a guvernantei se determină un scor. Acesta variază între minimum -100 de puncte, reprezentând cel mai mic scor și 100 de puncte, ceea ce înseamnă cel mai mare scor. Valorile mai mari corespund nivelului înalt de încredere în fiecare componentă a guvernantei.

Studiul este derulat pentru un număr de 57 de țări, pentru care ambele date privind încrederea și corupția sunt disponibile.

Relația între corupție și moralitatea fiscală este moderată cu ajutorul altor variabile socio-culturale cum ar fi: religie, încrederea în stat, fericirea precum și cu satisfacția financiară, utilizând următorul model al corupției:

$$COR_i = \alpha + \beta_1 CULT_i + \beta_2 TAXM_i + \beta_3 TRUST_i + \beta_4 RELIG_i + \beta_5 HAPPY_i + \beta_6 WEALTH_i + \varepsilon_i$$

Unde

i indexează țările din eșantion; COR_i este nivelul de corupție; $CULT_i$ este indicele culturii determinat prin cele șase dimensiuni Hofstede ($CULT_PD$, $CULT_IDV$, $CULT_MAS$, $CULT_UAI$, $CULT_LTO$, $CULT_IND$); $TAXM_i$ este nivelul moralității fiscale măsurate prin trișarea asupra impozitelor ($Cheat$); $TRUST_i$ este nivelul de încredere în justiție ($Conf_Court$), încrederea în guvern ($Conf_Gov$) și în Parlament ($Conf_Parl$); $RELIG_i$ reflectă gradul de religiozitate, măsurat prin gradul de importanță acordat în viață religiei ($RELIG_Imp$); $HAPPY_i$ este nivelul de fericire determinat ca sentimentul de fericire ($HAPPY_feel$) sau bunăstare subiectivă ($HAPPY_SWB$); $WEALTH_i$ este percepția privind situația financiară măsurată prin satisfacția financiară ($WEALTH_fin$); ε_i reprezintă eroarea de regresie.

Rezultate și discuții

Tabelul 22 prezentat în cadrul capitolului 3.2.2.2. prezintă statisticile și rezultatele descriptive ale analizei regresiei liniare, atunci când corupția este o variabilă dependentă, iar variabilele independente, sunt: cultura, moralitatea fiscală, încrederea în stat, religie, fericire și bogăție.

Ipoteza formulată mai sus examinează relația dintre încredere și corupție. Rezultatele subliniază faptul că încrederea în sistemul de guvernare, măsurată ca încredere în instanțele de judecată, în guvern și în parlament, prezintă un impact puternic asupra nivelului corupției. Încrederea mai ridicată în guvernare determină un nivel mai scăzut al corupției, iar această

relație este statistic semnificativă la un nivel de semnificație de 1% (sig.ANOVA = 0.002), susținând ipoteza 3 (tabelul 22). Aproximativ 20% din variația nivelului corupției se explică prin nivelul de încredere în sistemul de guvernare (Adj. R = 0.199). Analizând acești trei estimatori ai încrederii în sistemul de guvernare (încrederea în instanțele judecătorești, în guvern și în parlament), constatăm că încrederea în instanțele de judecată este cea mai importantă dimensiune a încrederii în sistemul de guvernare. Doar pentru această dimensiune a încrederii, atât coeficienții de corelare, cât și coeficienții de regresie sunt semnificativi din punct de vedere statistic, la un nivel de semnificație de 1%. Constatările noastre sunt în concordanță cu alte rezultate constatate de Uslaner (2002), Torgler (2007), Graeff și Svendsen (2013), care găsesc de asemenea că încrederea reprezintă un determinant important al nivelului corupției.

3.4.3. Încrederea și economia subterană

Analizând numeroase studii de specialitate, Kirchler (2007) a concluzionat că economia subterană crește pe măsură ce încrederea în guvernare scade, moralitatea fiscală se deteriorează și se multiplică reglementările oficiale privind activitățile economice. Studiul lui D'Hernoncourt și Méon (2012) identifică de asemenea o relație negativă între dimensiunea economiei subterane și încredere, la nivelul unui eșantion format din 66 țări, cuprinzând atât țări dezvoltate, cât și țări în curs de dezvoltare (grafic 47). Influența este analizată prin utilizarea unui set de variabile de control economice, politice și instituționale.

Studiul lui Richardson (2006) arată că încrederea este negativ corelată cu evaziunea fiscală. Prin urmare, încrederea scăzută în autoritățile fiscale este corelată cu niveluri ridicate de evaziune fiscală. Rezultate similare sunt raportate de Wintrobe (2001) care concluzionează că încrederea sporită ar trebui să reducă evaziunea fiscală, o afirmație susținută și de constatarea lui Torgler (2003) că încrederea este pozitiv asociată cu moralitatea fiscală. De asemenea, studiul lui Kogler și colab. (2013) confirmă rolul încrederii și puterii ca determinanți importanți ai gradului de conformare fiscală și constată că cel mai ridicat nivel al gradului de conformare și cel mai scăzut nivel al evaziunii fiscale se realizează în condițiile existenței unor nivele ridicate de încredere în guvernare și putere. Mai mult decât atât, Torgler și Schneider (2007) au raportat că o creștere a

mai mare. Stiglitz (2010) laureat al premiului Nobel pentru economie subliniază importanța măsurării prosperității emoționale a unei națiuni, mai degrabă decât a prosperității ei economice, concentrându-se asupra bunăstării mentale decât a bogăției materiale și propune calculul unui Indice al Fericiri Naționale (GNH-Gross National Happiness), ca o alternativă la Produsul Intern Brut.

Autorul argumentează de asemenea necesitatea unui astfel de indicator și prin faptul că țările cu cei mai fericiți cetățeni nu sunt neapărat și cele mai bogate din lume. De exemplu, un procent de 19% din populația Bhutanului trăiește sub pragul sărăciei, însă în același timp 96% din cetățeni se declară fericiți sau foarte fericiți. Buthan este deocamdată singura țară din lume care calculează un Indice al Fericiri Naționale (GNH-Gross National Happiness), ca o alternativă la Produsul Intern Brut. Principiile centrale ale GNH sunt: dezvoltarea socio-economică durabilă și echitabilă, conservarea mediului, conservarea și promovarea culturii și buna guvernare (Gross National Happiness Commission, 2017). Deși Buthan este o țară care încă se luptă să asigure nevoile de bază ale indivizilor, ei au ales să măsoare dezvoltarea țării lor utilizând cu prioritate fericirea și nu dezvoltarea economică calculată cu ajutorul PIB.

La nivel mondial există numeroase organizații preocupate pentru evaluarea nivelului de fericire al popoarelor, cum ar fi: Happiness Research Institute¹, [New Economics Foundation](http://www.neweconomicsfoundation.org/) (NEF)², World Value Survey³ etc.

Cele mai fericite popoare din Uniunea Europeană, din perspectiva *bunăstării subiective* sunt Danemarca, Olanda, Suedia, Finlanda, Austria iar cele mai nefericite sunt Malta, Bulgaria, Latvia, Ungaria, Portugalia și România (grafic 47). Din perspectiva *numărului de ani fericiți* trăiți în medie de un popor, pe primul loc în Uniunea Europeană se situează Suedia (57,4 ani) urmată de Norvegia (57,1 ani), Olanda (57 ani) iar cei mai puțini ani fericiți le trăiesc popoarele din Bulgaria (24 ani), Ungaria (29 ani), România (30 ani), Latvia (31 ani), Portugalia (32 ani) (grafic 48).

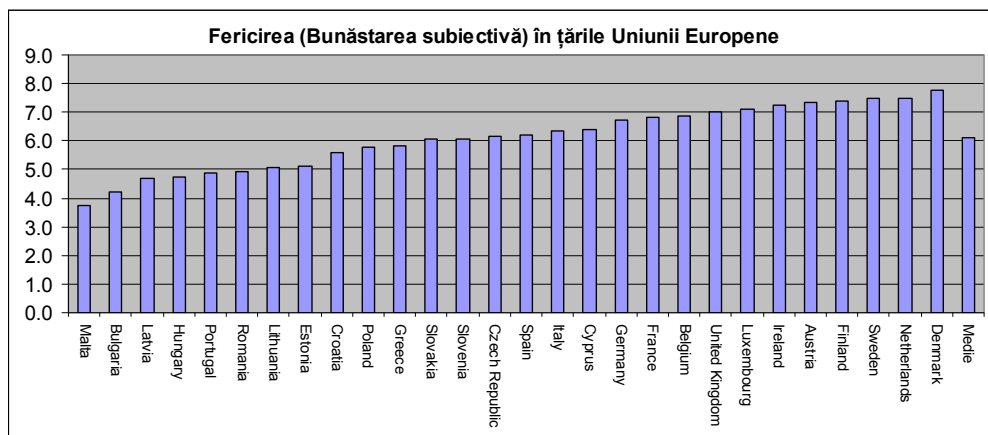
În general se poate observa că popoarele nordice reprezintă cele mai fericite popoare din Uniunea Europeană iar cele mai nefericite popoare sunt identificate în țările în tranziție din Europa Centrală și de Est.

¹ <https://www.happinessresearchinstitute.com>

² <http://happyplanetindex.org/about-nef/>

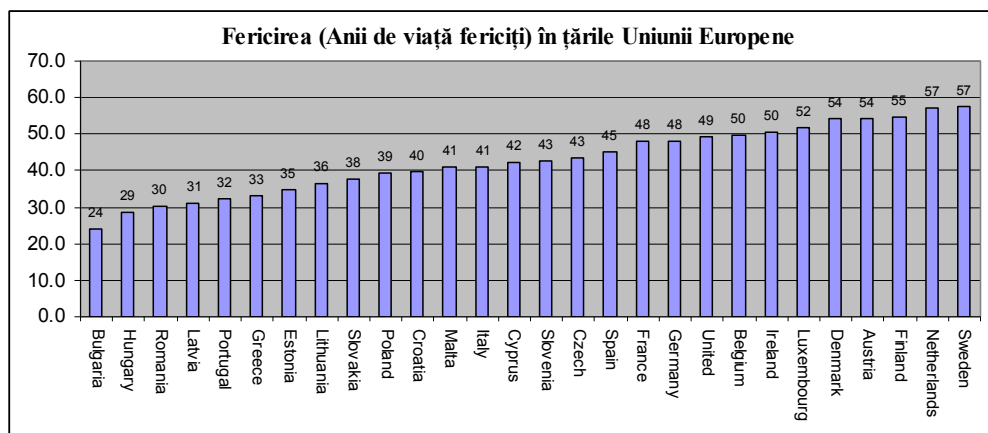
³ <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

Grafic 47.

Sursa: prelucrări proprii

Grafic 48.

Sursa: prelucrări proprii

3.5.2. Fericirea și corupția

3.5.2.1. Revizuirea literaturii

Importanța concentrării atenției mai degrabă asupra bunăstării mentale decât a bogăției materiale și, prin urmare, măsurarea prosperității emoționale a unei națiuni, mai degrabă decât a prosperității sale economice, este evidențiată de Stiglitz (2010). În cadrul acestor abordări, Oswald (2010), membru al Comisiei Stiglitz, susține că, prin cercetarea prosperității emoționale, multe acte comportamentale din viața economică

vor fi mult mai bine explicate. De exemplu, Frey și Stutzer (2012) constată că fericirea prezintă un rol major în numeroasele decizii economice importante, cum ar fi comportamentul în muncă, comportamentul investițional, de consum sau cel politic.

În ceea ce privește actele de corupție, ca acte economice, identificăm existența unor studii care evidențiază o relație negativă între fericire și corupție (Mak și Byron 2012; Leon și colab. 2013, Tay și colab. 2014). Însă toate aceste cercetări reflectă rolul corupției asupra fericirii sau a bunăstării subiective și nu am identificată încă (din cunoștințele noastre) cercetări care să analizeze influența inversă, respectiv a stării de *fericire* asupra fenomenului de corupție.

3.5.2.2. Studiu de caz

Din motivele prezentate mai sus, ne-am propus să acoperim un astfel de gol în literatură, prin investigarea influenței stării de fericire (sau simplu spus, a *fericirii*) asupra nivelului corupției. În acest sens, dorim să testăm următoarea ipoteză statistică:

Ipoteza. Creșterea fericirii indivizilor este asociată cu o tendință mai scăzută față de corupție.

Metodologie și date

Nivelul corupției este măsurat cu ajutorul Indicelui de percepție al corupției furnizat de Transparency International (2014).

În ceea ce privește măsurarea *fericirii*, utilizăm două surse de date, astfel:

a) date furnizate de World Value Survey referitoare la perioadele 2005-2009 și 2010-2014 pentru 79 de țări. World Value Survey calculează indicatorul *sentimentul de fericire* care variază de la 0 puncte, reprezentând cel mai mic scor al sentimentului de fericire, la 200 de puncte, reprezentând cel mai ridicat scor al *sentimentului de fericire*. Valorile mai mari corespund unui nivel mai ridicat al fericirii unei națiuni. Întrebarea V10 evidențiază indicatorul *sentimentul fericirii* și se formulează astfel:

„Luând toate lucrurile împreună, ați spune că sunteți: foarte fericiți; destul de fericit; nu foarte fericit; Nu toți fericiți; și nu răspunde.”

b) date furnizate de New Economics Foundation, conform celei mai recente ediții a "Happy Planet Index" (2012) (Abdallah și colab. 2012), care are în vedere un număr de 151 de țări. În cercetarea noastră folosim componenta

bunăstarea subiectivă a "Happy Planet Index", deoarece celelalte două dimensiuni ale scorului general de fericire respectiv *speranța de viață și amprenta ecologică* pot modifica caracterul subiectiv al dimensiunii fericirii indivizilor. Scorul pentru *bunăstarea subiectivă* variază de la 0 la 10 (unde 0 este cea mai nedorită viață și 10 este cea mai dorită viață a unui individ).

Relația între corupție și fericire este moderată cu ajutorul altor variabile socio-culturale cum ar fi: religie, încrederea în stat, moralitatea fiscală a precum și cu satisfacția financiară, utilizând următorul model al corupției:

$$COR_i = \alpha + \beta_1 CULT_i + \beta_2 TAXM_i + \beta_3 TRUST_i + \beta_4 RELIG_i + \beta_5 HAPPY_i + \beta_6 WEALTH_i + \varepsilon_i$$

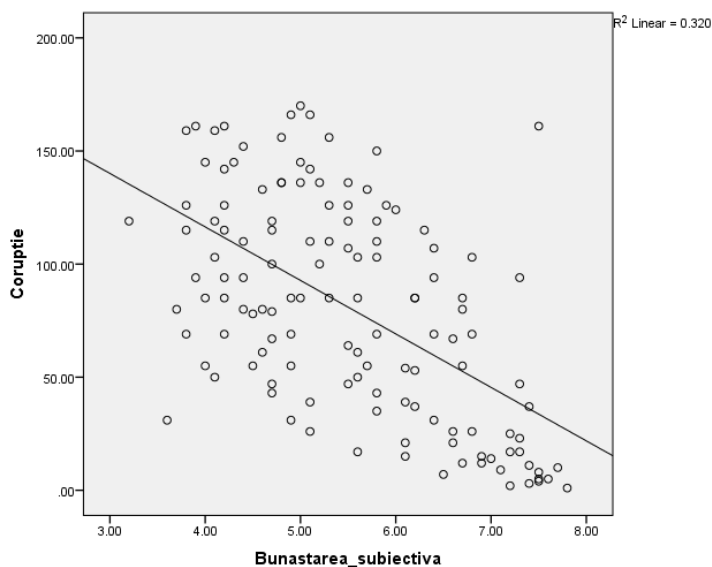
Unde

i indexează țările din eșantion; COR_i este nivelul de corupție; $CULT_i$ este indicele culturii determinat prin cele șase dimensiuni Hofstede ($CULT_PD$, $CULT_IDV$, $CULT_MAS$, $CULT_UAI$, $CULT_LTO$, $CULT_IND$); $TAXM_i$ este nivelul moralității fiscale măsurate prin trișarea asupra impozitelor (*Cheat*); $TRUST_i$ este nivelul de încredere în justiție (*Conf_Court*), încrederea în guvern (*Conf_Gov*) și în Parlament (*Conf_Parl*); $RELIG_i$ reflectă gradul de religiozitate, măsurat prin gradul de importanță acordat în viață religiei ($RELIG_Imp$); $HAPPY_i$ este nivelul de fericire determinat ca sentimentul de fericire ($HAPPY_feel$) sau bunăstare subiectivă ($HAPPY_SWB$); $WEALTH_i$ este percepția privind situația financiară măsurată prin satisfacția financiară ($WEALTH_fin$); ε_i reprezintă eroarea de regresie.

Rezultate și discuții

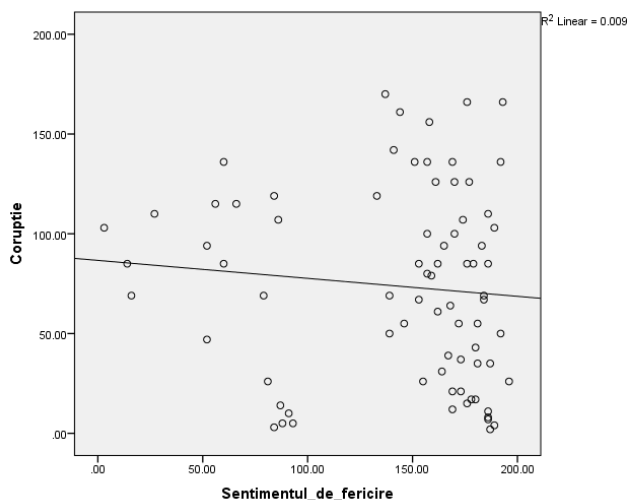
Din graficele 49 și 50 prezentate mai jos se poate intui o corelație inversă între corupție și *fericire* iar această legătură este mult mai puternică atunci când fericirea este exprimată cu ajutorul variabilei *Bunăstarea subiectivă*.

Grafic 49. Corupția și *bunăstarea subiectivă*

Sursa: prelucrări proprii

Grafic 50. Corupția și *sentimentul de fericire*

Sursa: prelucrări proprii

Tabelul 22 prezentat în cadrul capitolului 3.2.2.2. prezintă statisticile și rezultatele descriptive ale analizei regresiei liniare, atunci când corupția este o variabilă dependentă, iar variabilele independente, sunt: cultura, moralitatea fiscală, încrederea în guvernare, religie, fericire și satisfacție financiară.

Eșantionul final de date cuprinde 76 de țări pentru care toate informațiile privind fericirea și corupția sunt disponibile.

Atunci când utilizăm ca proxy pentru fericirea indivizilor variabila *senti-mentul de fericire*, rezultatele cercetării noastre, nu constată o influență semnificativă între *fericire* și corupție. Eșantionul de date cuprinde 76 de țări, pentru care toate datele sunt disponibile.

Însă, atunci când *bunăstarea subiectivă* este utilizată ca proxy pentru *fericire*, identificăm o influență semnificativă și negativă a *fericirii* asupra corupției. În acest caz, eşantionul final este mult mai extins și constă din 129 de țări pentru care sunt disponibile ambele categorii de date. Aceste rezultate diferite obținute prin utilizarea celor doi estimatori ai *fericirii*, le putem explica prin volumele diferite ale celor două eşantioane. Volumul de date este mult mai mare în al doilea caz, astfel încât în acest caz, putem considera că există o reprezentativitate mai ridicată a datelor. Cu toate acestea, în ambele cazuri, se constată un coeficient de semn negativ, ceea ce înseamnă că un nivel mai ridicat al *fericirii* indivizilor se corelează cu un nivel redus al corupției. *Bunăstarea subiectivă* vine să explice 32% din variația corupției, iar influența este statistic semnificativă la un nivel de semnificație de 1%. Coeficientul de corelație bivariat vine să susțină o corelație negativă și semnificativă între *bunăstarea subiectivă* și corupție ($r = -0,43$). Putem concluziona că ipoteza formulată este acceptată atunci când fericirea este estimată cu ajutorul variabilei *bunăstarea subiectivă*. Unele studii similare ajung în mod indirect să susțină aceste constatări. De exemplu, Schneider și Klinglmair 2004; și Halla 2010) constată că gradul de *fericire* al indivizilor influențează economia subterană. Pe de altă parte, economia subterană și corupția sunt interdependente (Dreher și Schneider 2006). Nu am identificat în literatură niciun studiu care să investigheze influența *fericirii* sau a *bunăstării subiective* asupra nivelului corupției. Astfel, concluziile noastre vin să acopere un astfel de gol în literatura cu privire la o posibilă legătură între fericire și corupție.

3.5.3. Fericirea și economia subterană

3.5.3.1. Revizuirea literaturii

Încercările de a identifica o relație cauzală între fericirea sau bunăstarea subiectivă a indivizilor și dimensiunea economiei subterane încep o dată cu studiul bibliometric al lui Frey și Stutzer (2012) care subliniază faptul că

amplarea fericirii poate influența multe decizii economice importante precum comportamentul de lucru, înclinația spre consum, comportamentul investițional și comportamentul politic. Kahneman și colab. (2006) și Goossens și colab. (2007) s-au preocupat de asemenea de încercări de ajustare a PIB-ului prin componenta *fericire*. Unii autori (Voicu, 2012) apreciază că factorii psihologici referitori la natura umană sunt considerați printre cei mai importanți determinanți ai economiei subterane.

Dacă bunăstarea și starea de mulțumire a oamenilor sunt mai pronunțate, aceștia sunt mai înclinați să plătească impozitele pe care le datorează statului. Astfel, moralitatea fiscală și conformarea fiscală sunt legate direct de evaziunea fiscală și de activitățile subterane. Conceptul de moralitate fiscală a fost introdus de Schmolders în 1960 și se referă la sentimentele de conștientizare civică și fiscală în rândul cetățenilor sau contribuabililor și la motivația intrinsecă de a plăti impozitele. Conformitatea fiscală este măsura în care contribuabilii respectă sau nu respectă regulile fiscale ale țării lor, în ceea ce privește declararea venitului și achitarea la timp a taxelor datorate (OCDE 2012). Literatura economică a subliniat recent importanța considerentelor morale sau a normelor sociale de a explica comportamentul de conformare în ceea ce privesc activitățile subterane. În plus, Halla (2010) a analizat corelația dintre motivația intrinsecă de conformare fiscală (*moralitatea fiscală*) și comportamentul de conformare (*conformarea fiscală*), relația dintre *atitudine* și *comportament*. Cu toate acestea, cercetarea sa nu aduce dovezi pentru existența unei relații între gradul fericire al populației și nivelul economiei subterane și, prin urmare, necesitatea unei înțelegeri mai bune a acestei relații rămâne deschisă.

În contextul studierii relației dintre *fericire* și nivelul economiei subterane, trebuie să menționăm preocupările privind studierea relațiilor dintre fericire și moralitatea fiscală. În acest sens, studiul lui Akay și colab. (2012) evidențiază faptul că există câteva astfel de preocupări în literatura de specialitate. Mai mult, studiul bibliometric elaborat de Antoci și colab. (2014) a identificat chiar mai puține preocupări care încearcă explicit să formalizeze și să încorporeze aceste două variabile într-un model teoretic. Lubian și Zarri (2011), în sondajul efectuat asupra gospodăriilor din Italia în 2004, au găsit dovezi empirice potrivit cărora moralitatea fiscală este un nou factor determinant pentru *fericire*. Potrivit constatărilor acestora, înșelăciunea, ca sinonim al evaziunii fiscale, este asociată cu niveluri mai scăzute

ale *bunăstării subiective* decât onestitatea fiscală și arată că onestitatea și înșelăciunea au ca rezultat diferite consecințe hedonice semnificative. Aceste rezultate sunt în concordanță cu constatările empirice și de laborator din studiile neurologice și economice ale lui Harbaugh și colab. (2007) și Coricelli și colab. (2014). Constatările lui Coricelli și colab. (2014) referitor la persoanele care înșeală sunt următoarele: „Oamenii nu numai că simt anxietate din cauza perspectivei monetare a unei decizii riscante, dar și datorită implicațiilor morale asociate cu riscul unei expunerii publice”. Dinamica moralității fiscale și a evaziunii fiscale sunt exprimate diferit într-o societate eterogenă comportamentală și rezultă din interacțiunile repetate ale celor trei tipuri de contribuabili (trișori, cetățeni cinstiți și cei ce pedepesc) (Antoci și colab. 2014).

Legat de relația între *fericire* și nivelul de fiscalitate, Akay și colab. (2012) încearcă să investigheze măsura în care impozitarea forței de muncă (impozitele pe venit și pe salarii) afectează *bunăstarea subiectivă* a indivizilor prin utilizarea unui studiu panel la nivelul populației de origine germană, pentru perioada 1985 până în 2010. Constatările acestora se referă la faptul că oamenii devin mai fericiți atunci când plătesc impozitele.

Pe de altă parte, există multe studii care au încercat să identifice modul în care *fericirea*, în special *gradul de fericire* și *mulțumire*, reprezintă un factor determinant pentru moralitatea fiscală sau disponibilitatea cetățenilor de a-și plăti impozitele. Torgler (2004) analizează moralitatea fiscală în mai multe țări asiatice și, pentru prima dată, testează empiric influența *fericirii* în unele țări asiatice, cum ar fi India și Filipine, unde mulți cetățeni prezintă un nivel de trai scăzut. În comparație cu celelalte două variabile considerate în studiu, respectiv *satisfacția financiară* și *satisfacția*, se constată că variabila *fericire* are cele mai mari efecte marginale asupra moralității fiscale. Un studiu similar este realizat mai târziu de Tekeli (2011) în Japonia și Turcia, având scopul de a identifica dacă persoanele mai fericite sunt mult mai înclinate să raporteze cu onestitate impozitele. De data aceasta, rezultatele sunt inconsecvente deoarece, în toate cazurile, variabila *fericire* nu afectează în mod semnificativ moralitatea fiscală.

Chiar dacă preocupările privind analiza relației dintre *fericire* și moralitatea fiscală sunt destul de reduse (așa cum se vede mai sus Torgler 2004, Tekeli 2011), relația dintre moralitatea fiscală și economia subterană este mult mai accentuată investigată în literatura de specialitate: Weck 1983 și Torgler 2005 pentru America Latină; Alm și Torgler 2004 pentru S.U.A. și

Europa; Alm, Martinez-Vazquez și Torgler 2005 pentru mai multe țări în tranziție; Torgler și Schneider 2007, 2009 în 57 de țări din întreaga lume; Torgler, Schneider, Schaltegger 2010 pentru diferite țări din întreaga lume; Barone, Mocetti 2009 pentru Italia; Halla 2010 pentru țările europene, țările OCDE, dar și pentru SUA și Australia. Majoritatea acestor studii au constatat un efect negativ semnificativ al moralității fiscale asupra dimensiunii economiei subterane.

Pe baza constatărilor de mai sus, putem presupune următoarele relații de cauzalitate: fericirea umană determină moralitatea fiscală, moralitatea fiscală determină gradul de conformare fiscală, gradul de conformare fiscală determină economia subterană. În concluzie, ne punem întrebarea dacă este mai probabil ca oamenii mai fericiți să raporteze mai sincer și, prin urmare, astfel dimensiunea activităților subterane să se reducă.

Numeroase studii (Schneider și Klinglmaier 2004; Bergheim 2007; Thießen 2010; Voicu 2012; Achim, Borlea, Găban și Cuceu 2016) au investigat în mod direct relația dintre *fericire* și dimensiunea economiei subterane și au concluzionat asupra unei corelații negative între ele, sugerând faptul că oamenii mai fericiți sunt mai susceptibili de a acționa în mod cinstit, conducând astfel la o diminuare a dimensiunii economiei subterane.

Bergheim (2007) identifică indicatorul „economie subterană redusă”, ca ocupând locul șapte din primii zece indicatori care măsoară fericirea unei societăți. Mai târziu, Thießen (2010), într-un studiu realizat pentru țările OECD, a găsit *fericirea* ca fiind unul dintre principalii trei factori care influențează economia subterană, împreună cu *corupția* și *satisfacția asupra vieții*. Din punct de vedere cantitativ, Schneider și Klinglmaier (2004) au constatat că în țările în care oamenii sunt fericiți, economia subterană reprezintă între 8,6% și 18,7% din PIB-ul raportat, în timp ce în țările în care oamenii sunt nefericiți, economia subterană se ridică la peste 25% din PIB-ul raportat. Pentru țările din Uniunea Europeană, Achim și colab. (2016) au constatat că pe măsură ce popoarele sunt mai fericite, cu atât acestea sunt mai predispuse la acțiuni mai oneste, acestea determinând o reducere a volumului economiei subterane. Aceștia găsesc că variabila *fericire* este responsabilă pentru o variație de 70% a nivelului economiei subterane (*ceteris paribus*). Nivelul de *fericire* al indivizilor este măsurat cu ajutorul variabilei *Bunăstarea subiectivă*, așa cum aceasta este furnizată de Happy Planet Index, iar perioada de analiză este 2008-2013.

3.5.3.2. Studiu de caz

În continuare, dorim să investigăm influența *fericirii* asupra economiei subterane, utilizând doi estimatori pentru variabila fericire și anume: *bunăstarea subiectivă* și *anii de viață fericiți*.

Metodologie și date

Pe baza revizuirii literaturii de specialitate, ne propunem testarea următoarei ipoteze de lucru:

Ipoteza. Un nivel ridicat de fericire reduce înclinația spre angajare în activități subterane

Pentru a măsura *economia subterană*, am utilizat baza de date elaborată de Schneider (Schneider 2015), unde economia subterană este calculată ca procent din PIB-ul oficial, în perioada 2005-2015.

În ceea ce privește evaluarea nivelului de *fericire* al indivizilor, am apelat la utilizarea a doi indicatori, respectiv:

a) *Bunăstarea subiectivă* (WB). Datele au fost furnizate de New Economics Foundation, în conformitate cu ultima ediție a Happy Planet Index (2016). Această măsură a *bunăstării subiective* este frecvent utilizată ca indicator al modului în care este apreciată pe ansamblu viața oamenilor (Happy Planet Index, 2016). Scorul de *bunăstare subiectivă* variază de la 0 la 10 (unde 0 este cea mai rea viață posibilă și 10 este cea mai dorită viață a unui individ).

b) *Anii de viață fericiți*. (HL). Datele au fost furnizate de Fundația New Economics, potrivit celei mai recente ediții a Happy Planet Index (The New Economics Foundation, 2016). Indicatorul reflectă media speranței de viață de ani trăiți fericiți de un popor.

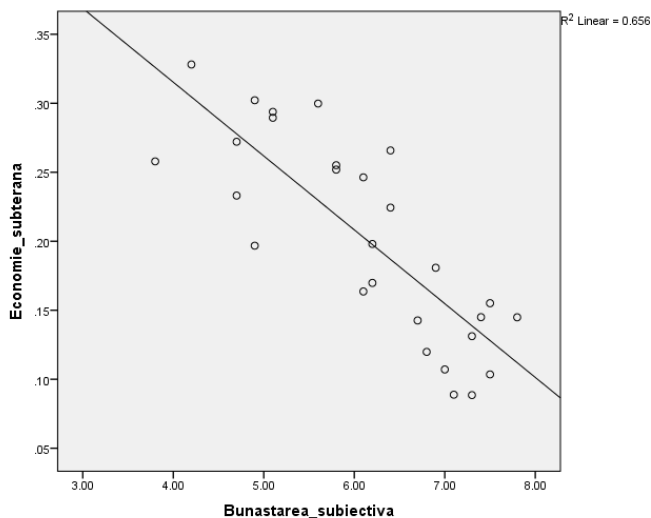
Studiul de față investighează relația dintre *fericire* și economia subterană. Similar altor studii, am moderat influența între *fericire* și economia subterană prin variabile de control utilizate pe larg în literatura de specialitate ca fiind determinante pentru nivelul economiei subterane, cum ar fi: calitatea instituțională (Friedman și colab, 2000; Torgler și Schneider, 2007; Dreher și Schneider, 2010), corupția (Thießen 2010; Fugazza și Jacques 2004), dezvoltarea economică (Torgler și Schneider 2007; Williams, 2014; Nastav și Bojnec, 2014; Achim, Borlea, Găban și Cuceu 2016), libertatea fiscală sau presiunea fiscală (Schneider și Klinglmair, 2004; Putniș și Sauka, 2015).

Am utilizat metodologia de analiză a datelor de tip panel pentru 31 de țări europene în perioada 2005-2015.

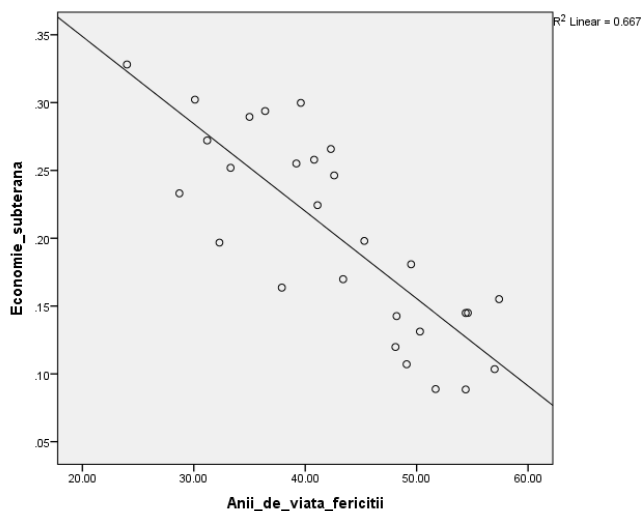
Rezultate și discuții

În graficele 51 și 52 prezentate mai jos se poate constata o corelație negativă între economia subterană și variabila fericire măsurată fie ca *Bunăstare subiectivă*, fie ca *Anii de viață fericiți*. Aproximativ 66% din variația economiei subterane este explicată de gradul de fericire al indivizilor.

Grafic 51. Corelația între *Economia subterană* și *Bunăstarea subiectivă*

Grafic 52. Corelația între *Economia subterană* și *Anii de viață fericiți*

Rezultatele statistice identifică o influență negativă a nivelului de fericirii asupra economiei subterane, la un nivel de semnificație de 1%, indiferent de modul în care este exprimată fericirea. Am constatat că în cazul în care oamenii sunt mai fericiți, cu atât este mai probabil ca aceștia să plătească impozite și să lucreze în mod legal, astfel încât nivelul economiei subterane scade. Cele mai fericite popoare din Europa, din perspectiva celui mai ridicat număr de ani trăiți fericiți sunt Elveția (59,3 ani fericiți), Islanda (58 ani fericiți), Suedia (57,4 ani fericiți), Norvegia (57,1 ani fericiți), Olanda (57 ani fericiți). Cel mai mare scor de *bunăstare subiectivă* se înregistrează în Danemarca (7,8), Norvegia (7,6), Olanda, Elveția și Suedia (7,5), Finlanda (7,4). Popoarele cele mai nefericite au fost identificate în țările în tranziție din Europa Centrală și de Est, în special în Bulgaria, Letonia, Lituania, Ungaria, Estonia și România. În ceea ce privește aceste constatări, Djankov și colab. (2016), încercând să explice diferențele de fericire ale popoarele din Europa de Est, au constatat că popoarele aparținând economiilor în tranziție sunt într-adevăr mai puțin fericite comparativ cu alte popoare europene și susțin că diferența de fericire ale indivizilor se explică prin modul în care cetățenii din țările postcomuniste percep guvernele lor. Rezultatele noastre arată că o creștere cu un punct al scorului de *fericire* conduce la o scădere a nivelului economiei subterane cu până la 6,2%, indiferent de modul în care este exprimată fericirea. Rezultate similare sunt obținute de Schneider și Klinglmair (2004), Bergheim (2007), Thießen (2010) și Achim, Borlea, Găban și Cuceu (2016) care evidențiază, de asemenea, o influență negativă a fericirii asupra dimensiunii economiei subterane.

Capitolul 4.

Efecte ale corupției și economiei subterane

4.1. Corupția și economia subterană-efecte asupra dezvoltării economice

Numeroase studii au sugerat că nivelul corupției prezintă un efect negativ asupra dezvoltării economice, fiind un impediment pentru creșterea investițiilor (Mauro 1995; Paldam 2009), absorbția fondurilor europene (Achim și Borlea 2015), eficiența politicii fiscale (Fjeldstad 1996, 2003; Kaufman 2010; Ivanyna și colab. 2010), performanțelor în afaceri (De Rosa și colab. 2010; Achim 2017), și, în final asupra creșterii economice. De exemplu, Kaufman (2010) a găsit o relație puternică între corupție și deficitele fiscale în țările industrializate. De asemenea, el a constatat că fenomenul corupției reduce veniturile fiscale, sporește cheltuielile publice, afectează productivitatea, competitivitatea și creșterea economică. În aceeași perspectivă, Ivanyna și colab. (2010) a subliniat faptul că o creștere a nivelului corupției conduce la o scădere a veniturilor statului și împiedică creșterea economică.

O componentă importantă în literatură subliniază rolul distructiv al corupției asupra creșterii economice. Astfel, Banca Mondială (2009) a identificat corupția drept unul dintre cele mai mari obstacole în calea creșterii economice, dezvoltării sociale și reducerii sărăciei. Diferite studii au arătat că țările cu venituri mari se confruntă cu un nivel scăzut de corupție.

Husted (1999) a susținut că „deoarece nivelul de dezvoltare este legat de nivelul general al resurselor umane, corupția se așteaptă să fie mai răspândită în economiile mai puțin dezvoltate”.

De Rosa și colab. (2010) au calculat o corelație 0,81 între PIB pe cap de locuitor și nivelul corupției. În mod similar, Treisman (2000) și Paldam (2001,2002) au susținut că fenomenul corupției este o meteahnă determinată de sărăcie, care dispare atunci când țara devine mai bogată. Gundlach și Paldam (2009), după analizarea empirică a cauzalității bilaterale dintre veniturile unei țări și corupție, au concluzionat că o relație de cauzalitate pe termen lung se realizează în întregime dinspre venit spre corupție, iar nivelul de corupție la nivel de țară poate fi pe deplin explicat prin nivelul venitului.

Constatări similare au fost obținute de Achim, Borlea și Miron (2017). Acest studiu a investigat modul în care corupția și economia subterană afectează dezvoltarea economică în țările Uniunii Europene în perioada 2005-2014. Ei au descoperit că aproximativ o cincime din PIB-ul Uniunii Europene este pierdut din cauza economiei subterane. Bulgaria, România, Ungaria, Estonia, Grecia și Italia s-au dovedit a avea cel mai înalt nivel de corupție și economie subterană. Astfel, țările nordice, cum ar fi Danemarca, Finlanda, Suedia, Olanda și apoi Austria și Luxemburg, au fost găsite ca având cel mai scăzut nivel de corupție. Statisticile descriptive ale acestui studiu au arătat țările cu nivelurile cele mai ridicate de corupție și economie subterană se regăsesc printre țările cu venituri mici, care sunt în principal în țările postcomuniste. În ceea ce privește influența corupției și a economiei subterane asupra creșterii economice, autorii au identificat o influență puternic negativă. Aceasta înseamnă că o creștere a nivelului corupției și a economiei subterane afectează în mod negativ creșterea economică.

Corupția afectează în mod negativ dezvoltarea și performanțele în afaceri (De Rosa și colab. 2010; Achim 2017). Astfel, într-un sondaj amplu realizat de De Rosa și colab. (2010) privind 11.000 de firme din 28 de țări în tranziție și dezvoltate, s-a constatat că mita fiscală acordată pentru evitarea cerințelor birocratice nu a fost considerată drept cea mai bună opțiune pentru obținerea unei productivități mai mari și, prin urmare, corupția are consecințe negative asupra performanței întreprinderii.

Într-un studiu realizat pe un eșantion de 185 de țări pentru perioada 2012-2015, Achim (2017) a investigat influența corupției asupra dezvoltării afacerilor. Dezvoltarea afacerilor a fost estimată folosind trei indicatori: 1) indicele ușurinței de a face afaceri; 2) nivelul antreprenoriatului și 3)

capitalizarea pieței. Constatările empirice ale acestui studiu arată că nivelul corupției a redus semnificativ dezvoltarea afacerilor, fiind un obstacol major în calea creșterii economice. Influența corupției asupra dezvoltării afacerilor este cea mai ridicată atunci când se utilizează indicii ușurinței de a face afaceri. Aceasta este semnificativ mai mare pentru țările în curs de dezvoltare în comparație cu țările dezvoltate. Constatările subliniază faptul că fenomenul corupției apare ca urmare a sărăciei, împiedicând în mod semnificativ dezvoltarea afacerilor. O altă constatare interesantă este comportamentul privind corupția al companiilor mari listate pe piețele de capital. Acest studiu a constatat o influență semnificativă a corupției asupra performanței companiilor mari, însă corupția persistă pentru această categorie de companii indiferent de tipurile veniturilor. De asemenea, s-a constatat că nivelul calității instituționale joacă un rol important în reducerea corupției, contribuind pe această cale la dezvoltarea afacerilor.

Mai multe studii au asociat economia subterană (sau sectorul informal) cu o productivitate și o dezvoltare economică scăzute. De exemplu, economia subterană prezintă nivele mai reduse în țările cu venituri ridicate, în timp ce în economiile africane cu venituri reduse aceasta atinge procente de 70% din PIB (Kirchler, 2007)

În ciuda acestor rezultate care identifică o influență negativă între corupție și economie subterană, pe de-o parte și dezvoltarea economică, pe de altă parte, o serie de studii (Beck și Maher 1986; Caselli și Michaels 2013; Jiang și Nie 2014) au identificat o asociere pozitivă între aceste fenomene. Aceste studii au identificat faptul că, actele de corupție pot ajuta firmele să evite reglementările legale, generând astfel o creștere a companiei (Beck și Maher, 1986; Caselli și Michaels, 2013; Jiang și Nie, 2014). Ei au explicat că nivele ridicate de bogăție ar putea conduce la creșterea posibilităților pentru oficialii guvernamentali de a extrage beneficii sporind astfel corupția (Caselli și Michaels 2013).

Rezultate similare au fost obținute empiric de către Jiang și Nie (2014) în China. Aceștia au documentat din punct de vedere empiric *miracolul din China* de a asigura o continuă creștere a PIB-ului pe fondul prevalenței corupției guvernamentale. Prin efectuarea unui studiu amplu asupra firmelor chineze pentru perioada 1999-2007, Jiang și Nie (2014) au constatat că actele de corupție au un efect pozitiv asupra rentabilității firmelor, dar numai pentru cele cu capital privat. Pentru aceste companii, corupția le poate ajuta să evite reglementările legale sporind astfel rentabilitatea acestora. Autorii

au ajuns la concluzia că, în țările cu o guvernare slabă, corupția poate încuraja alocarea resurselor, crescând astfel productivitatea. Unele rezultate similare au fost raportate de Beck și Maher (1986), care au constatat că, în absența unor sancțiuni pentru luare de mită, firmele furnizoare ar fi indiferente între a mitui și oferta instituțiile. Astfel, corupția poate fi folosită ca o modalitate de a obține un preț mai mare pentru oportunitățile de afaceri.

Hamra (2000) a subliniat de asemenea preferința pentru corupție în tranzacțiile comerciale internaționale și beneficiile acesteia. În aceeași ordine de idei, Zaman și Goschin (2015) au subliniat că economia subterană, în special în țările corupte, reprezintă un tampon important pentru rezolvarea multor probleme cum ar fi rata ridicată a șomajului, utilizarea în viitor a banilor negri în economia oficială și utilizarea eficientă locală a bunurilor publice, bazate pe principiile pieței, în situația în care bunurile sunt utilizate de un număr limitat de beneficiari (beneficiari privați / beneficiari publici locali) care plătesc contribuții voluntare diferențiate.

Sahakyan și Stiegert (2014) au obținut unele rezultate nuanțate, constatând că relația dintre corupție și performanța afacerilor depinde de mărimea activității, vârsta companiei și numărul concurenților. Ei au constatat empiric că afacerile mari, tinere și cele care prezintă puțini concurenți sunt statistic mai predispuse să perceapă corupția ca fiind un factor favorizant pentru creșterea performanțelor afacerii. De asemenea, nivelul de educație realizat de către manageri reduce probabilitatea de a considera corupția ca fiind un factor favorizant.

4.2. Corupția și efectele asupra sănătății populației

Corupția poate avea un rol distructiv, în cele din urmă, asupra sănătății oamenilor. La prima vedere, această relație pare puțin neclară, însă realitățile și studiile empirice ale unei astfel de legături înlătură orice umbră de îndoială. Un nivel ridicat de corupție ar însemna o transparență scăzută, acordarea de mită pentru obținerea unor contracte, locuri de muncă sau servicii, încălcând legea și regulile, ceea ce poate crea nemulțumirea oamenilor sau chiar pot provoca imense daune în societate.

Studiul lui Ambraseys și Bilham (2011) constată că 83% din totalul deceselor cauzate de prăbușirea clădirilor în urma cutremurelor din ultimii 30 de ani au avut loc în țări care sunt excesiv de corupte. Dovezi importante

privind rolul distructiv al corupției asupra vieții oamenilor sunt reflectate de numeroasele incendii care ucid oamenii ca urmare a acordării unor autorizații ilegale de funcționare. Putem menționa de exemplu, o situație recent întâmplată în România, unde, incendiul produs la un club de noapte (denumit Colectiv) în octombrie 2015 a ucis 64 de persoane și a rănit alte 147 de persoane. Acest accident uriaș a creat o mișcare de masă a românilor împotriva acestei stări de fapt dureroase a românilor, sub sigla „corupția ucide”. Guvernul român de la acea dată a fost perceput ca un simbol al corupției și a fost nevoit să demisioneze (Freedom House România, 2015; Odobescu, 2015). Dar cazul României nu este unul izolat. În întreaga lume, au existat multe cazuri similare: incendiul clubului de noapte Kiss din Brazilia care a ucis 230 de persoane în 2013, incendiul clubului de noapte din Rhode Island din Statele Unite (2003) care a ucis 100 de persoane, incendiul clubului Wuwang din Shenzhen, China în 2008 care a ucis un număr de 14 persoane și a rănit alte 498 de persoane, iar exemplele pot continua (OMICS International, 2014).

4.2.1. Corupția și sănătatea fizică

În ceea ce privește legătura dintre corupție și sănătatea fizică, sunt identificate numeroase studii care investighează influența corupției asupra sănătății atunci când sănătatea este exprimată ca o percepție privind asistența medicală acordată sub forma satisfacției medicale (Azfar și Gurgur, 2008, Souliotis et al 2016, Habibov 2016) .

Însă am identificat foarte puține studii empirice care să evidențieze o influență clară a corupției asupra sănătății fizice atunci când aceasta din urmă este exprimată nu ca o percepție, ci mai degrabă ca un fapt, de exemplu sub forma *speranței de viață* sau a *mortalității populației*. Putem menționa aici studiul lui Hanf și colab. (2011) care au constatat că o scădere a indicelui de percepție al corupției (IPC) cu un punct este asociat cu o creștere a log rata mortalității la copii sub 5 ani, de 0,0644. Pe baza acestor constatări, aceștia concluzionează că mai mult de 140.000 decese anuale la copii ar putea fi atribuite indirect corupției. În mod similar, Fielding (2011), într-un studiu realizat pentru țările în curs de dezvoltare, constată că o îmbunătățire a drepturilor politice conduce la un nivel mai ridicat al ajutorului pentru sănătate.

Anumite studii, oferă dovezi ale influenței nivelului corupției asupra sănătății fizice, utilizând ca factor moderator gradul de dezvoltare al economiei (Atanasova și colab. 2015, Achim și Borlea 2017).

Atanasova și colab. (2015) a constatat că plățile din buzunar ale pacienților sunt utilizate de către pacienți și furnizorii de servicii medicale „ca mijloc de a acoperi calitatea slabă a serviciilor, de a compensa remunerația scăzută a personalului medical și de a primi atenția adecvată.” Intuitiv, ca urmare a neutilizării acestor mite, serviciile primite și atenția personalului sanitar ar putea suferi de o slabă calitate slabă și, astfel, ar putea crea nemulțumire pentru populație. Atanasova și colab. (2015) subliniază rolul „remunerației reduse” asupra relației dintre corupție și sănătate.

Urmând rezultatele studiilor conduse de Atanasova și colab (2015) și Arvin și Lew 2014, studiul lui Achim și Borlea (2017) vine să investigheze relația între corupție și sănătatea fizică a populației, utilizând două eșantioane de țări, respectiv țări dezvoltate (49 de țări) și țări în curs de dezvoltare (136 țări), pentru perioada 2015-2016. Sănătatea fizică este exprimată în două moduri, respectiv ca:

a) *Speranța de viață* (LE), care reflectă numărul mediu de ani pe care un copil născut în această țară se așteaptă să îi trăiască. Speranța de viață este frecvent utilizată ca indicator general al nivelului de sănătate dintr-o țară. Datele sunt furnizate de Raportul UNDP privind dezvoltarea umană (2015).

b)) *Rata mortalității, sub 5 ani* (la 1000 născuți vii) (MORT), care reflectă probabilitatea la 1000 ca un nou-născut să moară înainte de a ajunge la vârsta de cinci ani. Datele sunt furnizate de Banca Mondială (2016).

Nivelul corupției a fost determinat utilizând ultimul raport al Indicelui percepției corupției (Transparency International, 2015).

Studiul lui Achim și Borlea (2017) a identificat faptul că nivelul corupției reduce sănătatea fizică (exprimată doar prin *Rata de mortalitate*) într-o măsură mai ridicată în țările în curs de dezvoltare decât în cele dezvoltate. O prezentare detaliată a rezultatelor este descrisă în continuare.

4.2.2. Corupția și sănătatea mentală (fericirea)

Dacă ne referim la cealaltă față a sănătății populației, respectiv sănătatea mentală, în literatura de specialitate au fost identificate puține studii care investighează relația dintre corupție și *fericire* sau *satisfacție asupra vieții*, iar rezultatele contrazic se contrazic unele pe altele (Bjørnskov și colab, 2008, Graham 2011, Arvin și Lew 2012, 2014, Achim și Borlea 2017).

Astfel, anumite studii (Bjørnskov și colab. 2008; Graham 2011) nu a identificat nicio relație între corupție și *sănătatea mentală*, însă alte studii

(Arvin și Lew 2014) a documentat viabilitatea acestei relații. Astfel, Bjørnskov și colab. (2008) a investigat o gamă largă de factori determinanți ai *satisfacției de viață* din peste 70 de țări și nu a identificat fenomenele de corupție (alături de celelalte componente instituționale, cum ar fi libertatea presei) printre factorii semnificativi ai *satisfacției de viață*. Unele rezultate similare au fost găsite de Graham (2011) pentru țările din America Latină, care nu au identificat corupția drept un posibil determinant al fericirii. Graham susține că „poporul din Afganistan, de exemplu, este la fel de fericit ca americanii din America Latină și au 20% mai multe șanse să zâmbească într-o zi decât cubanezii”, iar explicația se referă doar la o chestiune de adaptare.

Pe de altă parte, studiul lui Arvin și Lew (2014) efectuat pentru țările lumii în perioada 1996-2010, contrazice parțial concluziile lui Graham (2011). Arvin și Lew evidențiază în mod empiric că actele de corupție reduc fericirea, dar numai pentru țările cu venituri ridicate. În ceea ce privește țările cu venituri mici, fericirea nu este corelată cu corupția.

Studiul efectuat Achim și Borlea (2017) pe un eșantion de 185 de țări în perioada 2015-2016, investighează influența corupției asupra *sănătății mentale* sau a *fericirii populației* măsurată în două moduri, respectiv ca:

b1) *Anii de viață fericiți (HL)*. Datele sunt furnizate de Fundația New Economics, potrivit ultimei ediții a "Happy Planet Index" (The New Economics Foundation, 2016).

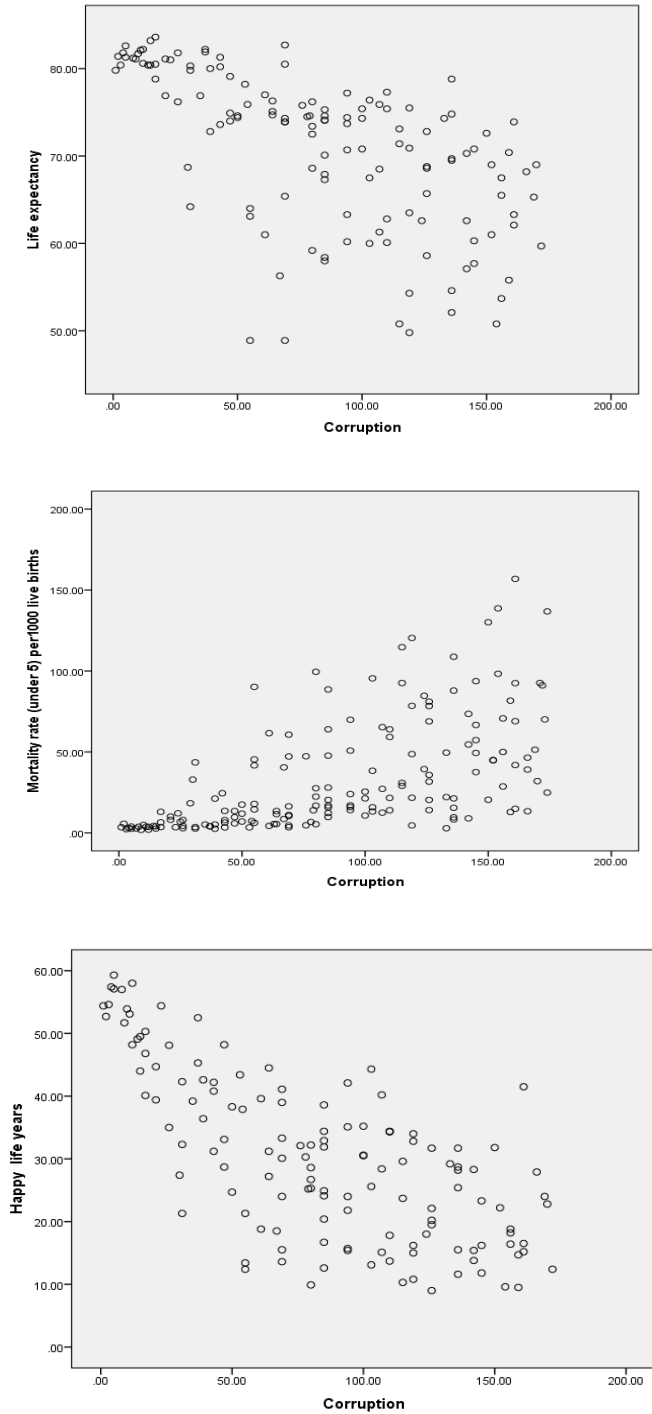
b) *Bunăstarea subiectivă (WB)*. Datele sunt furnizate de Fundația New Economics, potrivit ultimei ediții a "Happy Planet Index" (The New Economics Foundation, 2016). Acest indicator al *bunăstării subiective* este folosită în mod obișnuit ca o măsură al modului în care viețile oamenilor se derulează, pe ansamblu (Happy Planet Index, 2016). Scorul de *bunăstare subiectivă* variază de la 0 la 10 (unde 0 reprezintă cea mai gravă viață posibilă și 10 este viața cea mai dorită a unui individ).

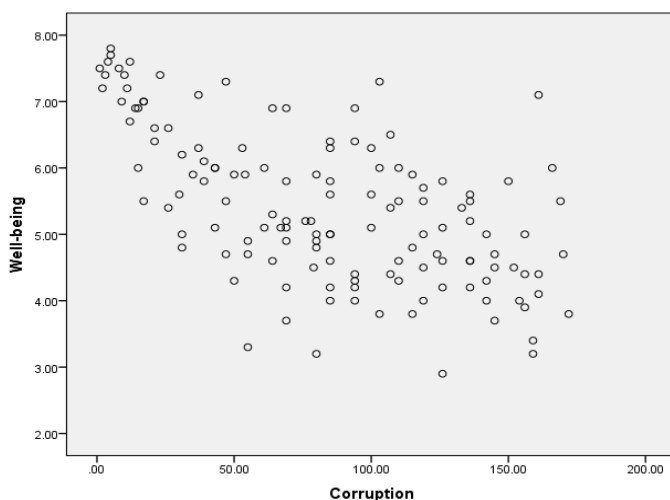
Nivelul corupției a fost determinat utilizând ultimul raport al Indicelui percepției corupției (Transparency International, 2015).

Studiul lui Achim și Borlea (2017) evidențiază o influență negativă a corupției asupra fericirii populației (sau asupra *bunăstării subiective a populației*). Rezultatele au ajuns să contrazică concluziile lui Graham (2011) care nu au identificat corupția ca un posibil determinant al fericirii populației.

În primul rând, pentru a înțelege mai bine relația dintre corupție și sănătate, sunt prezentate grafic corelațiile între corupție și diferitele componente ale sănătății umane (atât din punct de vedere fizic cât și mental) (Grafic 53).

Grafic 53. Corelația între corupție și sănătate (sănătate fizică și mentală)

Sursa: prelucrări proprii

Se poate observa că fenomenul de corupție se corelează cu un nivel mai scăzut al sănătății, atât sub forma sănătății fizice cât și mentale. Graficul 53 conduce la intuirea unei corelații negative între corupție și *Speranța de viață*, *Anii fericiți de viață* și *Bunăstarea subiectivă* și o corelație pozitivă cu *Rata mortalității*. Corelațiile vizuale sunt susținute de corelațiile calculate Pearson (Tabelul 23), care prezintă corelațiile Pearson între variabilele de sănătate (sănătatea fizică și mentală), bogăția, cultura și corupția. Datele relevă corelații ridicate între sănătate și corupție (semnificativ la nivelul de 1% semnificativ). O corelație indirectă și ridicată se identifică între variabilele privind corupția și sănătatea, cum ar fi *Speranța de viață*, *Anii de viață fericiți* și *Bunăstarea subiectivă* ($r = -0,609$, $-0,709$ și $-0,606$). *Rata mortalității* este corelată direct cu corupția ($r = 0,590$). Se constată o corelație puternică și semnificativă statistic între sănătate și satisfacția financiară, mai ales atunci când sănătatea este exprimată în termeni de bogăție mentală. Cu cât satisfacția financiară este mai mare, cu atât fericirea populației este mai mare (exprimată prin *Anii de viață fericiți* și *Bunăstarea subiectivă*) ($r = 0,797$ și $0,710$).

În Tabelul 24 sunt prezentate rezultatele semnificative ale regresiei multiple ale sănătății populației și a corupției, utilizând ca variabilă de control, cultura. Corelațiile Pearson (tabelul 23) reflectă o corelație medie între Corupție și PIB pe cap de locuitor. Mai mult, se observă și o corelație medie între PIB pe cap de locuitor și unele dimensiuni ale culturii (*distanța*

față de putere și individualism vs. colectivism) și GDPcap ($r = -0,661$ și $0,680$). Astfel, neglijăm variația PIB pe cap de locuitor, care nu este independentă în raport cu variația corupției.

Rezultatele analizei de regresie multiplă (tabelul 24) confirmă de asemenea, o influență negativă a corupției asupra sănătății populației, atunci când se relația se moderează prin variabila *cultură*, validând astfel ipotezele 1 și 2. După efectuarea tuturor testelor statistice, sunt reținute ca fiind cele mai reprezentative, patru modele care reflectă influența corupției asupra *Speranței de viață*, *Ratei mortalității sub 5 ani*, *Anii de viață fericiți* și *Bunăstarea subiectivă*. Se poate observa că, cea mai puternică influență a corupției este exercitată asupra sănătății mentale, nu asupra sănătății psihice. Astfel, pentru toate eșantioanele, variația *Bunăstării subiective* și a *Anii de viață fericiți* se datorează în proporție de 66,8% (modelul 4) și 64,7% (modelul 3) factorului corupției și unui număr de trei dimensiuni ale culturii, cum ar fi *Distanța de putere (PD)*, *Orientarea pe termen lung (LTO)* și *Indulgență față de reținere (IND)*. Creșterea nivelului de corupție afectează în mod negativ sănătatea mintală a populației.

Tabel 23. Coeficienții de corelație sănătate, corupție, cultură

	LE	MORT	HL	WB	COR	GDPcap	CULT_PD	CULT_IDV	CULT_MAS	CULT_UAI	CULT_LTO	CULT_IND
LE	1	-0.911**	0.875**	0.684**	-0.609**	0.622**	-0.432**	0.443**	0.001	0.177	0.348**	-0.021
MORT	-0.911**	1	-0.791**	-0.622**	0.590**	-0.498**	0.285**	-0.382**	-0.053	-0.161	-0.356**	-0.0911**
HL	0.875**	-0.791**	1	0.929**	-0.709**	0.797**	-0.599**	0.572**	-0.080	0.078	0.284*	0.875**
WB	0.684**	-0.622**	0.929**	1	-0.606**	0.710**	-0.543**	0.467**	-0.073	0.067	0.136	0.684**
COR	-0.609**	0.590**	-0.709**	-0.606**	1	-0.701**	0.575**	-0.594**	0.161	0.074	-0.337**	-0.609**
GDPcap	0.622**	-0.498**	0.797**	0.710**	-0.701**	1	-0.661**	0.680**	-0.052	-0.086	0.230*	0.622**
CULT_PD	-0.432**	0.285**	-0.599**	-0.543**	0.575**	-0.661**	1	-0.654**	0.111	0.154	-0.121	-0.432**
CULT_IDV	0.443**	-0.382**	0.572**	0.467**	-0.594**	0.680**	-0.654**	1	0.050	-0.129	0.269*	0.443**
CULT_MAS	0.001	-0.053	-0.080	-0.073	0.161	-0.052	0.111	0.050	1	0.046	0.081	0.001
CULT_UAI	0.177	-0.161	0.078	0.067	0.074	-0.086	0.154	-0.129	0.046	1	0.100	0.177
CULT_LTO	0.348**	-0.356**	0.284*	0.136	-.337**	0.230*	-0.121	0.269*	0.081	0.100	1	0.348**
CULT_IND	-0.021	0.173	0.324**	0.561**	-0.146	0.292*	-0.246*	0.092	-0.094	-0.198	-0.463**	-0.021
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).												
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).												

Note: LE is Life expectancy; MORT is Mortality rate under 5 (at 1,000 live births), HL is Happy life years; WB is Experienced well-being; COR is the level of Corruption.; GDPcap is the level of GDP per capita; CULT_PD is Power distance; CULT_IDV is Individualism vs collectivism; CULT_MAS is masculinity versus femininity; CULT_UAI is Uncertainty avoidance; CULT_LTO is long-term orientation versus short-term orientation; CULT_IND is and Indulgence versus restraint.

Table 24. *Analiza de regresie multiplă a sănătății populației și a corupției*

Variables	Model 1			Model 2			Model 3			Model 4		
	All	Developed	Developing	All	Developed	Developing	All	Developed	Developing	All	Developed	Developing
Dependent variables												
LE	X	X	X									
MORT				X	X	X						
HL							X	X	X			
WB										X	X	X
Independent variables												
COR	-0.092 ***	0.032	0.008	0.333 ***	0.090 ***	0.280 **	-0.142 ***	-0.303 ***	-.142 **	-0.008 ***	-.023 *	-0.007
CULT_PD		-0.060 *	0.021		0.079 ***	-0.190	-0.125 *	0.017	0.199	-0.010 *	0.009	-0.005
CULT_IDV												
CULT_MAS												
CULT_UAI				-0.252 *								
CULT_LTO	0.056						0.123 **	-0.049	-0.185 *	0.009 *	-0.012	-0.012
CULT_IND							0.151 **	-0.082	-0.087	0.024 ***	-0.006	-0.012
Adjusted R Square	0.394	0.111	-0.039	0.314	0.434	0.099	0.647	0.561	0.334	0.668	0.262	0.026
Anova Prob.	0.000	0.051	0.931	0.000	0.000	0.26	0.000	0.000	0.004	0.000	0.011	0.347
F	26.339	3.241	.072	23.153	15.189	3.926	33.579	10.574	4.884	36.784	3.932	1.177
N	78	36	50	83	37	53	71	30	31	71	33	27

Note: LE is Life expectancy; MORT is Mortality rate under 5 (at 1,000 live births), HL is Happy life years; WB is Experienced well-being; COR is the level of Corruption. GDPcap is the level of GDP per capita; CULT_PD is Power distance; CULT_IDV is Individualism vs collectivism; CULT_MAS is masculinity versus femininity; CULT_UAI is Uncertainty avoidance; CULT_LTO is long-term orientation versus short-term orientation; CULT_IND is and Indulgence versus restraint. *p < 0.05; **p < 0.01; ***p < 0.1

De asemenea, cu cât *Distanța față de putere este mai mare*, cu atât sănătatea mentală este mai redusă. Potrivit Hofstede Center (2017), *Distanța față de putere* se referă la „gradul în care membrii mai puțin puternici ai unei societăți acceptă și se așteaptă ca puterea să fie distribuită inegal”. Un nivel ridicat al distanței față de putere înseamnă o ordine ierarhică în care toată lumea are un loc și nu este nevoie de nicio justificare. Rezultatele studiului efectuat de Achim și Borlea (2017) sunt în concordanță cu rezultatele studiului efectuat de Ye și Lian (2015), care a descoperit, de asemenea, că *Distanța față de putere* joacă un rol important în determinarea *Bunăstării subiective*.

În mod suplimentar, rularea regresiei liniare multiple confirmă de asemenea o influență pozitivă ale unei culturi orientate pe termen lung și indulgente asupra fericirii populației (la nivelul întregului eșantion). Hofstede (2011) caracterizează *Orientarea pe termen lung* prin „persistență, ordonarea relațiilor prin statut, economie și simțire a rușinii”, iar orientarea pe termen scurt prin „stabilitatea personală, protejarea feței, respectul pentru tradiție, reciprocitatea salutarilor, favorurilor și a darurilor”. Cu cât cultura unei populații prezintă o orientare pe un termen mai lung, cu atât este mai ridicat nivelul fericirii populației. Mai mult, o societate extrem de indulgentă înseamnă o societate care manifestă dorința de a-și realiza impulsurile și dorințele în ceea ce privește bucuria vieții și distracția. Această societate valorizează mai mult timpul liber și cheltuie o mulțime de bani în această direcție, sporind astfel nivelul de fericire sau sănătatea mentală. Astfel, autorii Achim și Borlea (2017) concluzionează cu privire la constatările unei influențe clare, negative și semnificative a nivelului corupției asupra sănătății indivizilor.

În final, autorii Achim și Borlea (2017) apreciază că, în cele din urmă corupția reduce sănătatea fizică (exprimată prin *Rata mortalității*), într-o măsură mai ridicată în țările în curs de dezvoltare comparativ cu cele dezvoltate. Dacă se revine la *sănătatea mentală* (exprimată ca *Anii de viață fericiți* și *Bunăstarea subiectivă*), influența corupției este mai pronunțată în țările dezvoltate decât în cele în curs de dezvoltare. Explicația acestui efect încrucișat trebuie căutată în studiile despre fericire ale lui Esterlin (2003), Kahneman și colab. (1999), Arvin și Lew (2014) și Graham (2011).

În primul rând, în țările cu venituri mici, starea financiară este foarte importantă pentru a răspunde nevoilor de bază ale tratamentelor medicale privind asigurarea sănătății fizice. Pe măsură ce nevoile de bază sunt

satisfăcute, pe lângă securitatea financiară, alți factori cum ar fi creșterea aspirațiilor, diferențele relative de venit și securitatea câștigurilor, devin din ce în ce mai importante, (Kahneman și colab.1999; Graham 2011). În al doilea rând, în țările cu venituri scăzute, corupția poate să nu se coreleze cu fericirea, deoarece corupția în sine poate fi doar una dintre multele stări de degradare cu care se confruntă popoarele sărace și, prin urmare, ea singură, are un impact imperceptibil asupra fericirii. Dacă nivelul veniturilor crește, corupția „va începe să usture și oamenii vor deveni din ce în ce mai îngrijorați”. Dincolo de acest prag, corupția scade și, prin urmare, prezintă un efect din ce în ce mai mare asupra fericirii (Arvin și Lew 2014).

Studiul lui Achim și Borlea (2017) evidențiază influența negativă a corupției asupra fericirii populației (sau asupra *Bunăstării subiective* a populației). Rezultatele au ajuns să contrazică concluziile lui Graham (2011) care nu a identificat corupția ca un posibil determinant al fericirii.

Mai mult, o influență negativă a corupției asupra fericirii se dovedește a fi valabilă nu numai pentru țările dezvoltate, ci și pentru cele în curs de dezvoltare. Astfel, rezultatele sunt parțial în concordanță cu cele ale lui Arvin și Lew (2014), care constată empiric că corupția reduce fericirea, dar numai pentru țările cu venituri ridicate. În ceea ce privește țările cu venituri mici, acestea nu au găsit o influență semnificativă. Astfel, rezultatele noastre oferă dovezi importante că nivelul corupției afectează fericirea populației chiar și pentru populația care locuiește în țările în curs de dezvoltare, prin reducerea anilor de viață fericiți.

În concluzie, studiul lui Achim și Borlea (2017) a adus dovezi clare că nivelul corupției afectează în mod semnificativ sănătatea fizică (exprimată prin *Speranța de viață* și *Rata de mortalitate sub 5 ani*) și sănătatea mentală a populației (exprimată prin *Anii fericiți de viață* și *Bunăstarea subiectivă*). Ei au descoperit că influența cea mai puternică a corupției este exercitată mai degrabă asupra sănătății mentale decât asupra sănătății psihice. Astfel, variația *Bunăstării subiective* și a *Anilor de viață fericiți* se datorează în proporție de 66,8% și 64,7% variabilei corupției și unui număr de trei dimensiuni ale culturii, cum ar fi *Distanța de putere (PD)*, *Orientarea pe termen lung (LTO)* și *Indulgența față de reținere(IND)*. În plus, s-a constatat că nivelul corupției reduce semnificativ nivelul de sănătate al populației (exprimat prin *Rata mortalității*) pentru fiecare din cele două grupuri (țări dezvoltate și în curs de dezvoltare). Cu toate acestea, pentru fiecare grup, *Speranța de viață* nu este afectată de nivelul corupției.

O altă constatare importantă a studiului lui Achim și Borlea (2017) constă în identificarea unui efect încrucișat al corupției asupra sănătății psihice și mentale, în țările dezvoltate și în curs de dezvoltare. Ei constată că nivelul corupției afectează mai mult *Rata de mortalitate* în țările în curs de dezvoltare decât în cele dezvoltate, dar pentru *Anii de viață fericiți* și *Bunăstarea subiectivă*, rezultatele sunt opuse (nivelul corupției afectează mai mult *Anii de viață fericiți* și *Bunăstarea subiectivă* în țările dezvoltate comparativ cu țările în curs de dezvoltare). Astfel, autorii au identificat un efect încrucișat care caracterizează efectul corupției asupra sănătății populației atunci când această relație este moderată de venituri.

Bibliografie

- Abdallah, S., Michaelson, J., Shah, S., Stoll, L., Marks, N. (2012), The Happy Planet Index: 2012 Report. A global index of sustainable well-being (nef: London).
- Abed, G.T., Gupta, S. (2002), Governance, Corruption, & Economic Performance, International Monetary Fund, September.
- Achim, M.V. (2017), Corruption, income and business development, *Journal for International Business and Entrepreneurship Development*, 10(1), 85-100.
- Achim, M.V. (2016), Cultural dimension of corruption: a cross-country survey, *International Advances in Economic Research*, August 2016, 22(3), 333-345.
- Achim, M.V., Borlea NS, Găban, Lucian V, Cuceu, IC (2016) Rethinking the shadow economy in terms of happiness. Evidence for the European Union Member States, Technological and Economic Development of Economy, DOI: <http://dx.doi.org/10.3846/20294913.2016.1209250>, pp. 1-30.
- Achim, MV, Borlea NS, Mare, C. (2016), Geocentric Behavior Dimension of the Organization' Performance in the Context of Globalization, *Social Indicator Research*, Doi:10.1007/s11205-016-1478-z, 1-20.
- Achim M.V., Borlea N.S., Muntean N. (2016), Corupția, guvernanța publică și bunăstarea economică în țările Uniunii Europene și Republica Moldova, Conferința Științifică Internațională ediția a V-a Paradigma contabilității și auditului: realități naționale, tendințe regionale și internaționale, Ediția a V-a 1 aprilie 2016, mun. Chișinău, ISBN 978-9975-127-48-6.657.01, 292-299.
- Achim M.V., Borlea N.S. (2015), Determinants of the European funds absorption 2007-2013 in European Union members states, Proceeding of WEI International Academic Conference in Viena, Austria, 12-15 April 2015, 174-188.
- Agnell, J., Persson, M. (2000). Tax arbitrage and labour supply. *Journal of Public Economics*, 78(1-2), 3-24.
- Akay, A., Bargain, O., Dolls, M., Neumann, D., Peichl, A., Sieglöcher, S. (2012), Happy Taxpayers? Income Taxation and Well-Being, Discussion Paper No. 6999 November 2012, IZA P.O. Box 7240 53072 Bonn Germany.
- Alm, J., Martinez- Vazquez, J., Schneider, F. (2004), Sizing the problem of the hard-to tax, *Contributions to Economic Analysis*, Elsevier, 268, 11-75.
- Alm, J., Torgler, B. (2006), Culture Differences and Tax Morale in the United States and Europe. *Journal of Economic Psychology*, vol. 27(2), 224-246.

- Amarita, A. (2017), Evaziunea fiscală in Romania, *Revista Română de Statistică*, Supliment nr. 1 / 2017, 3-21.
- Ambraseys, N., Bilham, R. (2011). Corruption kills, *Nature* 469(7329), 153-5. DOI: 10.1038/469153a.
- Andrews, M. (2008), The Good Governance Agenda: Beyond Indicators without Theory, *Oxford Development Studies*, 36(4), 379-407.
- Antoci, A., Russu, P., Zarri, L. (2014), Tax evasion in a behaviourally heterogeneous society: An evolutionary analysis. *Economic Modelling* 42, 106–115.
- Arvate, P.R., Curi A.Z., Rocha F., Miessi S.F. (2009), Corruption and the size of government: Causality tests for OECD and Latin American countries, *Applied Economics Letters*, 17(10), 1013–1017.
- Arvin, B. M., Lew, B. (2012) Development aid, corruption and the happiness of nations: analysis of 118 countries over the years 1996-2009, *Applied Econometrics and International Development*, 12(2), 69-78.
- Arvin, M., Lew, B. (2014), Does income matter in the happiness-corruption relationship?, *Journal of Economic Studies* 41(3), 469 – 490.
- Atanasova, E., Pavlova, M. Groot, W. (2015), Out-of-pocket patient payments for public health care services in Bulgaria. *Frontier in Public Health* 3(175), doi: 10.3389/fpubh.2015.00175.
- ATKearney (2013), The shadow economy in Europe, 2013. Available at <http://www.atkearney.com/documents/10192/1743816/The+Shadow+Economy+in+Europe+2013.pdf>. Accessed on November 2014.
- Atrostic, B. K., Nunns, J.R. (1991), Measuring Tax Burden: A Historical Perspective, in Years of Economic Measurement: The Jubilee of the Conference on Research in Income and Wealth, National Bureau of Economic Research available at. <http://www.nber.org/chapters/c5981.pdf>.
- Austwick, S., Berga, I. (2016), Foreign investors viewpoint on the shadow economy in Latvia May 2016, KPMG. Available at http://www.ficil.lv/f/KPMG_presentation_long.pdf. Accessed on February 2017.
- Azfar, O., Gurgur, T. (2008), Does corruption affect health outcomes in the Philippines ?, *Economics of Governance* 9(3), 197-244.
- Baicu, C.S., Hapenciuc, C.V. (2016) Religion, ethnicity and family non-economic factor of influence of underground economy, *The USV Annals of Economics and Public administration*, 16(23), 92-100.
- Barr, A., Serra, D. (2010), Corruption and culture: An experimental analysis, *Journal of Public Economics* (94), 862–869.
- Bergheim, S. (2007), The Happy Variety of Capitalism. Deutsche Bank Research, April 25, 1-22.
- Bersani, J. (2005), Enciclopedia religiilor, Ed. Pro-editura București.
- Bjørnskov, C., Dreher, A., Fischer, J.A.V. (2008), Cross-country determinants of life satisfaction: exploring different determinants across groups in society. *Social Choice Welfare*, 30(119), doi:10.1007/s00355-007-0225-4

- Borlea, N.S., Achim, M.V., Miron M.G. (2017), Corruption, Shadow economy and economic growth: an empirical survey across the European Union countries, *Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad. Economics Series*, 27(2), 19-32.
- Brosio, G., Cassone, A.; Ricciuti, R. (2002), Tax Evasion across Italy: Rational Noncompliance or Inadequate Civic Concern? *Public Choice*, Springer, 112(3-4): 259-273.
- Brown, C.V. (1983), *Taxation and the Incentive to Work*, Oxford University Press, 2-32.
- Buziernescu, R., Antonescu, M. (2007), Paradisurile fiscale internationale. Finance-Challenge of the future 6, 178-189.
- Bucur, D. (2011), *Criminalitatea transfrontalieră și economia globalizată*, Editura Pro Universitaria, București.
- Cambridge Dictionary (2017) Cambridge University Press, available at <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/tax-burden>.
- Carden, A, Verdon, L. (2010), When Is Corruption a Substitute for Economic Freedom?, *The Law and Development Review*, 3(1), 40-63.
- Caselli, F., Michaels G. (2013). Do Oil Windfalls Improve Living Standards? Evidence from Brazil. *American Economic Journal: Applied Economics* 5(1), 208-238.
- Cârjaliu, C. (2009), Accepțiuni și sensuri ale noțiunii de corupție, *Revista de Studii Juridice Universitare*, nr. 3-4.
- Ciupitu, S.A, Tudorache D. (2015), Fiscal pressure causes major problems to Romanian economy: underground economy and corruption, Dimitrie Cantemir” Christian University, Knowledge Horizons – Economics, 7(1) 1, 128–130.
- Chelliah, R.J. (1971), Trends in Taxation in Developing Countries. Staff Papers, International Monetary Fund, 18, 254–0331.
- Chan, C. W., Troutman, C. S. and O’Byrne, D. (2000), An Expanded Model of Taxpayer Compliance: Empirical Evidence from the United States and Hong Kong, *Journal of International Accounting Auditing and Taxation*, 9(2), 83-103.
- Choi, J., Thum, M. (2005), Corruption and the Shadow Economy. *International Economic Review*, 46 (3), 817-836.
- Conseil de l’ Europe (1996), Programme d’action la corruption adopté par le Comité des Ministres, Strasbourg.
- Coricelli, G., Rusconi, E., Villeval, M.C. (2014), Tax evasion and emotions: An empirical test of re-integrative shaming theory. *Journal of Economic Psychology* 40, 49–61.
- Corduneanu, C. (1998), *Sistemul fiscal în știința finanțelor*, Ed. Codecs, București.
- Çule M, Fulton M (2009) Business culture and tax evasion: Why corruption and the unofficial economy can persist, *Journal of Economic Behavior & Organization*, 72(3), 811-822.
- Davis, J.H., Ruhe, J.A. (2003). Perceptions of country corruption: Antecedents and outcomes, *Journal of Business Ethics*, 43(4), 275-288.

- De Rosa, D., Gooroochurn, N., Gorg, H. (2010), Corruption and productivity: firm-level evidence from the BEEPS Survey. Policy Research Working Paper, World Bank, 5348.
- Dell'Anno R., (2003), Estimating the Shadow Economy in Italy: a Structural Equation Approach, Working Paper 2003-7, Department of Economics, University of Aarhus.
- Dell'Anno, R., Schneider, F. (2004), The Shadow Economy of Italy and other OECD Countries: What Do We Know?, *Journal of Public Finance and Public Choice*, 21, 223- 245.
- Devereux, M.P.; De Mooij, R.A. (2009), Alternative systems of business tax in Europe: an applied analysis of ACE and CBIT reforms, Study for the European Commission, DG Taxation and Customs Union.
- Dinga, E. (2008), Considerații teoretice privind evaziunea și fraudă fiscală, *Studii Financiare* – 4/2008, 20-50.
- Djankov S, Nikolova, E, Zilinsky, J. (2016) The happiness gap in Eastern Europe, *Journal of Comparative Economics*, 44,108-124.
- Djankov, S., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. (2002). The regulation of entry, *Quarterly Journal of Economics*, 117 (1), 1–37.
- Dreher A., Schneider F (2010) Corruption and the Shadow economy. An empirical analysis, *Public Choice*. 144(1), 215-238.
- Dreher, A., Kotsogiannis C., McCorriston, S. (2007). Corruption around the world: evidence from a structural model, *Journal of comparative economics*, (35), 443-466.
- Dreher, A., and Siemers L.H.R. (2005), The Intriguing Nexus Between Corruption and Capital Account Restrictions, Repec <http://econwpa.repec.org/eps/dev/papers/0306/0306004.pdf>.
- Dreher, A., and Siemers L.-H.R. (2009), The nexus between corruption and capital account restrictions, *Public Choice*, 140, DOI 10.1007/s11127-009-9423-1, 245–265.
- Dreher, A., Kotsogiannis, C., McCorriston, S. (2009), How do institutions affect corruption and the shadow economy?, *International Tax and Public Finance*, 16, 773-796.
- Dreher, A. Schneider, F. (2006), Corruption and the Shadow economy. An empirical analysis. Working paper 2006, CREMA Gellerstrasse 24-CH-4052.
- Duțulescu, S., Nișulescu-Ashrafzadeh, I. (2016), The main causes of corruption in Romania, *Audit financiar*, XIV, 8(140), 918-926.
- Elenkov, D., Fileva, T. (2006). Anatomy of a business failure. Accepting a bad luck explanation versus proactively learning in the international business, *Cross cultural management*,13(2), 132-141.
- European Commission (2014), Shadow economy and undeclared work. Available at http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/07_shadow_economy.pdf. Accessed on July 2015.
- European Commission (2012), Taxation trends in European Union, Eurostat statistical books.

- Eurostat (2014), Essential SNA: Building the basics. 2014 Edition. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Faleye, OA (2013) Religion corruption: a dilemma of the Nigerian state, *Journal of Sustainable Development in Africa*. 15(1), 170-185.
- Falkner, G., Treib, O. (2008), Three Worlds of Compliance or Four? The EU-15 Compared to New Member States, *Journal of common market studies* 46(2),293-313.
- Fang, T. (2003). A critique of Hofstede's fifth national cultural dimension, *International Journal of Cross Cultural Management*, 3(3), 347-368.
- Feige, E. L. (1994). The underground economy and the currency enigma. *Public Finance*, 49, 119-136.
- Feige, E.L. (ed.) (1989), *The Underground Economies. Tax Evasion and Information Distortion*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Fielding D. (2011), Health and governance in developing countries, *Health Economics*, 20, 757-769.
- Fisman R., Miguel, E. (2007). Corruption, Norms, and Legal Enforcement: Evidence from Diplomatic Parking Tickets, *Journal of Political Economy*, 115 (6), 1020-1048.
- Fjeldstad, O.H. (1996), Tax evasion and corruption in local governments in Tanzania: Alternative economic approaches. Working Paper 14, Chr. Michelsen Institute.
- Fjeldstad, O.H. (2003), Fighting fiscal corruption: Lessons from the Tanzania revenue authority. *Public Administration and development*, 23, 165-175.
- Forson, J.A., Baah-Ennumh, T.Y., Buracom, P., Guojin, C. Peng, Z. (2016), Freedom House Romania 2015. Fighting for rule of law- Corruption kills # Colectiv, available at <http://www.freedomhouse.ro/component/k2/item/449-fighting-for-rule-of-law-%E2%80%93-corruption-kills->. Accessed on February 2017.
- Frey, B.S., Stutzer, A. (2012), The Use of Happiness Research for Public Policy, *Social Choice and Welfare*. 38 (4), 659-674.
- Frey, B.S., Weck-Hanneman, H. (1984), The hidden economy as an 'unobserved' variable, *European Economic Review*, 26(1), 33-53. [http://dx.doi.org/10.1016/0014-2921\(84\)90020-5](http://dx.doi.org/10.1016/0014-2921(84)90020-5).
- Frey, B.S. Pommerehne, W. (1984), The Hidden Economy: State and Prospect for Measurement, *Review of Income and Wealth* 30/1, 1-23.
- Friedman, E., Johnson, S., Kaufmann, D., Zoido-Lobaton, P. (2000), Dodging the Grabbing Hand: The Determinants of Unofficial Activities in 69 Countries, *Journal of Public Economics*, 76, 459-493.
- Fritzen, S.A., Serritzlew, S., Svendsen, G.T. (2014), Corruption, Trust and their Public Sector Consequences: Introduction to the Special Edition, *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 16(2), 117-120.
- Fugazza, M, Jacques, J-F (2004), Labor market institutions, taxation and the underground economy, *Journal of Public Economics*, 88 (1-2), 395-418.

- Goel, R.G., Ram, R. (2013), Economic uncertainty and corruption: evidence from a large cross-country data set, *Applied economics*, 45(24), 3462-3468.
- Goetz, K.H. (2001), Making sense of post-communist central administration: modernization, Europeanization or Latinization?. *Journal of European Public Policy* 8(6), 1032–1051.
- Gonzales-Fabre, R. (1996), Las estructuras culturales de la corrupcion en Venezuela. In Aula Abierta de Etica, editor, Eficiencia, corrupcion y crecimiento con equidad. Bilbao, Spain: Universidad de Deusto.
- Goossens, Y., Mäkipää, A., Schepelmann, P., Van de Sand, I., Kuhndt, M., Herrndorf, M. (2007), Alternative Progress Indicators to Gross Domestic Product (GDP) as a Means Towards Sustainable Development. Brussels: European Parliament, Policy Department A: Economic and Scientific Policy.
- Grabble, H. (2001), How does Europeanization affect CEE governance? Conditionality, diffusion and diversity, *Journal of European Public Policy* 8(6), 1013-1031.
- Graeff, P., and Mehlkop, G. (2003), The impact of economic freedom on corruption: Different Patterns for Rich and Poor Countries, *European Journal of Political Economy*, (19),605-620.
- Graeff, P., Svendsen, G.T. (2013), Trust and corruption: The influence of positive and negative social capital on the economic development in the European Union, *Quality & Quantity*, 47, 2829–2846.
- Graham, C. (2011), Adaptation amidst Prosperity and Adversity: Insights from Happiness Studies from around the World. The World Bank Research Observer 25(1), 105-137.
- Gross National Happiness Commision *Tenth Five-Year Plan: 2008-2013* (PDF). Thimphu, Bhutan: Gross National Happiness Commission - Royal Government of Bhutan, Actual Date of Publishing June 25, 2009. Retrieved 1 April 2017. available at http://www.gnhc.gov.bt/en/?page_id=47.
- Gundlach, E., Paldam, M. (2009), The transition of corruption: From poverty to honesty, *Economic Letters* 103, 146-48.
- Gyuricza, S.I., Lascu R., Gyuricza, M.A. (2017), Aspecte conceptuale privind fraudă fiscală, *CECCAR Business Magazine*, Nr. 4, 7-13.
- Habibov, N. (2016), Effect of corruption on healthcare satisfaction in post-soviet nations: A cross-country instrumental variable analysis of twelve countries. *Social Science & Medicine*, 152, 119-124.
- Halkos, G.E., Tzeremes N.G. (2011). Investigating the cultural patterns of corruption: A nonparametric analysis, MPRA Munich Personal RePEc Archive.
- Halla, M. (2010) The link between the intrinsic motivation to comply and compliance behavior: a critical appraisal of existing evidence, IZA Discussion Paper.
- Hanf, M, Van-Melle, A., Fraisse, F, Roger, A., Carme, B, Nacher, M. (2011), Corruption Kills: Estimating the Global Impact of Corruption on Children Deaths. *PLoS ONE* 6(11), e26990. doi:10.1371/journal.pone.0026990.

- Happy Planet Index (HPI) (2012), Available at <http://www.happyplanetindex.org/data/>. Accesied on November 2014.
- Harbaugh, W.T., Mayr, U., Bughart, D.R. (2007), Neural responses to taxation and voluntary giving reveal motives for charitable donations, *Science*, 316(5831), 1622-1625.
- Heinemann, F., Schneider, F. (2011), Religion and the Shadow Economy. Discussion paper no. 11-038, Centre for European Economic Research, 1-41.
- Heritage Foundation (2017), Index of Economic Freedom, Washington DC, Available at: < <http://www.heritage.org/index/fiscal-freedom/>> [Accessed on February, 2017].
- Hofstede Center, <http://geert-hofstede.com/>, accessed on August 2017.
- Hofstede, G. (1980), Culture's consequences: International differences in work-related values. Beverly Hills: Sage Publications.
- Hofstede, G. (2011) Dimensionalizing cultures: the Hofstede model in context. Online Readings in Psychology and Culture. 2(1). <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1014>.
- Hofstede, G. (1997), Cultures and organizations: Software of the mind, mc. New York: Graw Hill Publishing.
- Hofstede, G. (1980), Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values. Beverly Hills CA: Sage Publications.
- Huang, C.J. (2016), Is corruption bad for economic growth? Evidence from Asia-Pacific countries, *The North American Journal of Economics and Finance*, 35, 247–256.
- Husted, B.W. (1999), Wealth, Culture, and Corruption, *Journal of International Business Studies* 30 (2), 339-59.
- Internal Revenue Service IRS USA (2017), available at <https://www.irs.gov/>.
- Javidan, M., House, R.J., Dorfman, P.W., Hanges, P.J., De Luque, M.S. (2006), Conceptualizing and measuring cultures and their consequences: a comparative review of globe's and Hofstede's approaches, *Journal of International Business Studies*, 37(6), 897-914.
- Jiang, T., Nie, H. (2014), The stained China miracle: Corruption, regulation, and firm performance, *Economics Letters*, 123, 366–369.
- Jiménez, A., Palmero-Cámara, C., González-Santos, M.J. González-Bernal, J. Jiménez-Eguizabal, J.A. (2015), The impact of educational levels on formal and informal entrepreneurship, *Business Research Quarterly*, 1-9.
- Johnson, S., Kaufmann, D., Sleifer, A. (1997), The unofficial economy in transition. *Brooking Papers on Economic Activity* 2, 159-221.
- Kahneman, D., Diener, E., Schwarz, N. (1999), Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology. New York: Russell Sage.
- Kahneman, D., Krueger, A.B.,Schkade, D.,Schwarz, N.,Stone, A.A. (2006), Would You Be Happier If You Were Richer? A Focusing Illusion. *Science*, 312, 1908, DOI: 10.1126/science.1129688.

- Kanniainen, V., Pääkkönen, J. (2010) Do the catholic and protestant countries differ by their tax morale?, *Empirica*, 37(3), 271–290.
- Kasipillai, J., Aripin, N., Amran, N.A., (2003), The Influence of Education on Tax Avoidance and Tax Evasion, *eJournal of Tax Research* (2003) 1(2), 134 -146.
- Kaufman, D. (2010), Can Corruption Adversely Affect Public Finances in Industrialized Countries?, April 19, Washington, available at <https://www.brookings.edu/opinions/can-corruption-adversely-affect-public-finances-in-industrialized-countries/>. Accessed on March 2017.
- Kaufmann, D., Kraay, A., Mastruzzi, M. (2010), The Worldwide Governance Indicators Methodology and Analytical Issues, Policy Research Working Paper 530, The World Bank Development Research Group Macroeconomics and Growth Team September,1-28.
- Kawano, L. Slemrod, J. (2016), How Do Corporate Tax Bases Change When Corporate Tax Rates Change? With Implications for the Tax Rate Elasticity of Corporate Tax Revenues, *International Tax and Public Finance*, 23(3), 401–433.
- Ko, K., Moon, S.G. (2014), The relationship between religion and corruption: are the proposed causal links empirically valid?“, *International Review of Public Administration*, 19(1):44-62, DOI: 10.1080/12294659.2014.887353.
- Kirchler E. (2007), The Economic Psychology of Tax Behavior. Cambridge University Press, Cambridge, England.
- Kogler, C., Bătrancea, L., Nichita, A., Pantya, J., Belianin, A. (2013), Trust and power as determinants of tax compliance: Testing the assumptions of the slippery slope framework in Austria, Hungary, Romania and Russia, *Journal of Economic Psychology*, 34,169–180.
- Kumar, A. (2011). CCS Working Paper, No. 254 Summer Research Internship Programme 2011 Centre for Civil Society.
- Legea 241/2005 pentru prevenirea și combaterea evaziunii fiscale, publicată în M.O. nr. 672 din 27 iulie 2005, cu modificările ulterioare.
- Leon, C. J., Aran, J. E., Leon J. (2013), Valuing the social cost of corruption using subjective well being data and the technique of vignettes. *Applied Economics*, 45, 3863–3870.
- Lippert, O., Walker, M. (eds) (1997), The Underground Economy: Global Evidences of its Size and Impact, Vancouver, BC: Frazer Insitute.
- Lubian, D., Zarri, L. (2011). Happiness and tax morale: an empirical analysis, *Journal of Economic Behavior & Organization* 80 (1), 223–243.
- MacGill, V. (2005), Culture and Spirituality, available at <http://www.vmacgill.net/culture.html>. Accessed on January 2017.
- Manolescu, G. (1997), Buget, abordare economică și financiară, Ed. Economică, București, 1997.
- Mara, E.R.,Inceu, A., Cuceu, I., Achim, M.V. (2009), The impact of economic crisis on the fiscal revenues, *Annals of Faculty of Economics* 3(1), 252-257.
- Mara, E.R (2009), Finanțele publice între teorie și practică, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca.

- Mauro, P. (1995), Corruption and Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, 110 (3), 681-712.
- McGee, R.W. (2008), Taxation and Public Finance in Transition and Developing Economies, Springer, USA.
- McGee, R.W. (2012), The Ethics of Tax Evasion: Perspectives in Theory and Practice, Springer, USA.
- McLaughlin, E. (2013), Culture and Corruption: An Explanation of the differences between Scandinavia and Africa, *American International Journal of Research in Humanities, Arts and Social Sciences*, 2(2), 85-91.
- Melé, D. (2014), Corruption: 10 Possible Causes, available at <http://blog.iese.edu/ethics/2014/11/06/corruption-10-possible-causes/>, accesied at August 10 2017.
- Mocan, N. (2008), What determines corruption ? International Evidence from Micro data, *Economic Inquiry* 46(4), 493–510.
- Morris, S.D., Klesner J.L. (2010), Corruption and Trust: Theoretical Considerations and Evidence From Mexico, *Comparative Political Studies*, 43(10), 1258– 1285.
- Murdoch, A. (2009). How much culture is there in corruption? Some thoughts on transformation-cum-collective culture shock in post-communist Poland, *Journal of Intercultural Management*, 1(1), 42-63.
- Nastav, B., Bojnec, Š (2014) The Shadow Economy in Bosnia and Herzegovina, Croatia, and Slovenia: The Labor Approach. *Eastern European Economics*, On line, 29-58.
- Nastav, B., Bojnec, Š. (2008), Small business and the shadow economy, *Czech Journal of Economics and Finance*, 58 (1-2), 68–80.
- Nichita, R. A., Bătrâncea L.M. (2012), The implications of tax morale on tax compliance behaviour, *Annals of Faculty of Economics*, 1(1), 739-744.
- North, C.M., Orman, W.H., Gwin, C.R. (2013), Religion, Corruption, and the Rule of Law, *Journal of Money, Credit and Banking*, 45 (5), 757-779.
- Odobescu, V. (2015). When Corruption Kills: A Romanian Tragedy. Institute for Human Social Science, available at <http://www.iwm.at/transit/transit-online/when-corruption-kills-a-romanian-tragedy/>. Accessed on October 14 2016.
- OECD (2016), Taxing Wages 2016.
- OECD (2002), Measuring the Non-observed Economy-A Handbook.
- OECD (2008), Non-observed Economy in National Accounts. Survey Country/ Practices, United Nations.
- OECD (2009), Overview of OECD's Work on International Tax Evasion.
- OECD (2012), Communication from the Commission to the European Parliament and the council on concrete ways to reinforce the fight against tax fraud and tax evasion including in relation to third countries. COM/2012/0351.
- Olabisi, J. (2010), An assessment of tax evasion and tax avoidance in Lagos, Nigeria, *Journal of research in national development*, 8(1), 17-27.
- OMICS International (2014), List of nightclub fires.

- Orviska, M., Hudson, J. (2003), Tax evasion, civic duty and the law abiding citizen. *European Journal of Political Economy*, Elsevier 19(1): 83-102.
- Oswald, A.J. (2010), Emotional Prosperity and the Stiglitz Commission. IZA Discussion Paper No. 5390, December.
- Oxford Dictionary, Cambridge, 2017, available at <https://en.oxforddictionaries.com/>
- Paldam, M. (2001), Corruption and religion. Adding to the economic model. *Kyklos*, 54, 383–414.
- Paldam, M. (2002), The big pattern of corruption: economics, culture and the see saw dynamics, *European Journal of Political Economy*, 18, 215–240.
- Park, H., Blenkinsopp, J. (2011), The roles of transparency and trust in the relationship between corruption and citizen satisfaction, *International Review of Administrative Sciences*, 77(2), 254-274.
- Paris, C. (1995), Gândire critică și argumentație, Yves Bastarache, Éditions C.G.
- Petrakis P.E. (2014), Culture, growth and economic policy, Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Pickhardt M., Prinz, A. (2014), Behavioral dynamics of tax evasion – A survey, *Journal of Economic Psychology* 40, 1–19.
- Prinz, A., Muehlbacher, S., Kirchler, E. (2014). The slippery slope framework on tax compliance: An attempt to formalization. *Journal of Economic Psychology*, 40, 20–34.
- Putniņš, T.J., Sauka, A. (2015), Measuring the shadow economy using company managers, *Journal of Comparative Economics* 43, 471–490.
- Putniņš, T.J., Sauka, A. (2011), Size and determinants of shadow economies in the Baltic States. *Baltic Journal of Economics* 11(2), 5-25, DOI: 10.1080/1406099X.2011.10840498.
- Réthy, G. (2012), Relation between tax evasion and Hofstede's 4+2 model, *European journal of management*. 12(3), 61-71
- Richardson, G. (2006), Determinants of tax evasion: A cross-country investigation. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 15(2), 150-169. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.intaccaudtax.2006.08.005>
- Robinson, J.P., Shaver, L.S. (1991), Wrightsman: Measures of Personality, New York: Academic Press.
- Roubal, O., Havlíček K. (2013). The Role of Happiness in the Economic Environment. *Journal of Social Sciences* 2(2): 15-23.
- Roubard, F. Seruzier, M. (1991), Economia neînregistrată de statistică și sectorul informal în țările în dezvoltare, *Stateco, Revue d'études statistiques nr.68/1991*.
- Sahakyan, N., Stiegert, KW. (2014). Corruption and Firm Performance, *Eastern European Economics*, 50(6), 5-27.
- Schmölders, G. (1960), Fiscal psychology: A new branch of public finance, *National Tax Journal* 12, 340-345.
- Schneider, F. (2015), Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different

- Developments, available at <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf>. Accessed at November 2016.
- Schneider, F.H., Klinglmair, R. (2004), Shadow economies around the world: what do we know? Universität Linz, Working Paper No. 0403.
- Schneider, F., Linsbauer, K., Heinemann, F. (2015), Religion and the shadow economy, *Kyklos*. 68(1),. 111-141.
- Schneider, F. (2005), Shadow economies of 145 countries all over the world: estimation results of the period 1999 to 2003, Discussion Paper Linz.
- Schneider, F. (2011), The Shadow Economy and Shadow Economy Labor Force: What Do We (Not) Know?, IZA Discussion paper, no. 5769.
- Schneider, F. (2013), Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2013: A Further Decline. Available at http://www.econ.jku.at/members/schneider/files/publications/2013/shadeceurope31_jan2013.pdf Accesied on November 2014.
- Schneider, F., Buehn, A., Montenegro, C.E. (2010), New Estimates for the Shadow Economies all over the World, *International Economic Journal* 24(4), 443-461.
- Schneider, F., Raczkowski, K., Mróz, B. (2015), Shadow economy and tax evasion in the EU, *Journal of Money Laundering Control* 18(1), 34-51.
- Schneider, F., Klinglmair R. (2004), Shadow economies around the world: what do we know?, Universität Linz, Working Paper No. 0403.
- Shadabi, L. (2013), The Impact of Religion on Corruption, *The Journal of Business Inquiry* (12), 102–117.
- Sharma, S.K., Sharma, O.P. (2016), Spirituality Leads to Happiness: A Correlative Study, *The International Journal of Indian Psychology* 3(2), 50-54.
- Shelak, B.J. (1997). The impact of the US underground activity. A note relating to the impact on state finances. *Journal of Government Information*, 24(2), 113-117.
- Souliotis, K., Golna, C., Tountas, Y., Siskou, O., Kaitelidou, D, Liaropoulos, L. (2016), Informal payments in the Greek health sector amid the financial crisis: old habits die last...., *European Journal of Health economic*, 17, 159–170, DOI 10.1007/s10198-015-0666-0.
- Smith, P. (1994), Assessing the Size of the Underground Economy: The Canadian Statistical Perspectives, Canadian Economic Observer, Catalogue No. 11-010, 16-33.
- Stiglitz, E, Sen, A, Fitoussi, J.P. (2010), Mismeasuring Our Lives: Why GDP Doesn't Add Up, Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, New Press.
- Tanzi, V. (1998), Corruption around the world: causes, consequences, scope and cures, IMF working paper.
- Tay L., Herian, M. N., Diener, E. (2014), Detrimental Effects of Corruption and Subjective Well-Being: Whether, How, and When.” *Social Psychological and Personality Science* 5(7), 751-759.
- Teixeira, A.A.C, Pimenta, C., Maia, A., Moreira, J.A. (2016), Corruption, Economic growth and globalization, Routledge, 711 Third Avenue New York 10017.

- The Hofstede Centre (2017) available at <http://geert-hofstede.com/>, accessed on February 2017.
- The New Economics Foundation (2016) Happy Planet index, available at <http://happyplanetindex.org/>. Accessed on February 2017.
- The New Economics Foundation (2016), Happy Planet Index.
- Thießen, U. (2010), The Shadow Economy in International Comparison: Options for Economic Policy. Derived from an OECD Panel Analysis. Discussion Papers, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, 1-72.
- Thomas, J.J. (1999), Quantifying the Black Economy: 'Measurement Without Theory' Yet Again?, *Economic Journal* 109, 381-389.
- Tomaš, R.(2010), Crisis and Shadow Economy in Bosnia and Herzegovina, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo.
- Tong, W. (2014), Analysis of Corruption from Sociocultural Perspectives, *International Journal of Business and Social Science*, 5, 11(1), 9-19.
- Torgler, B., Schneider, F. (2009), The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy, *Journal of Economic Psychology*, 30(3), 228-45.
- Torgler, B. (2002), *The Economic Analysis of 'Creative' Compliance*. WWZ-Discussion Paper 02/04, Basel, WWZ.
- Torgler, B. (2007), *Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Empirical Analysis*. Edward Elgar Publishing, 2007.
- Trandafir, A. Brezeanu (2010), Optimalitatea politicii fiscale în România din perspectiva curbei Laffer, *Economie teoretică și aplicată*, Vol. XVIII, 8(561), 53-61.
- Transparency International (2017), Corruption perception index. Available at: www.transparency.org/research/cpi/. Accessed on January 2017.
- Treisman, D. (2000), The causes of corruption: a cross-national study, *Journal of Public Economics*, 76, 399-457.
- Trif, V. (2015), Diferențe între evaziunea fiscală legală (tax avoidance) și fraudă fiscală (tax evasion) incriminată ca infracțiune, *Revista Pro Lege*, nr. 3-4.
- Trompenaars, F. (1993). Riding the wave of culture: Understanding the cultural diversity in business, The Economics books. London.
- Tulai C.I. (2007), Finanțe, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.
- Tulai C.I. (2003), Finanțele publice și fiscalitatea, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.
- Urban Institute (2015). How are Income and wealth linked to health and longevity?. Center on Society and Health.
- Uslaner, E. M. (2002), Trust and Corruption", American Political Science Association, <http://www.colbud.hu/honesty-trust/uslaner/pub02.pdf>, Accessed on October 20, 2016.
- Uslaner, E.M. (2013), Trust and corruption revisited: how and why trust and corruption shape each other, *Quality and Quantity* 47, 3603-3608.
- Vergheze, A. (2008), Spirituality and mental health, *Indian Journal of Psychiatry*. 50(4), 233-237.

- Virta, H. (2007), Corruption and Shadow Economy: Differences in the Relationship between Countries. Discussion papers, Helsinki Center of Economic Research, 171.
- Williams, C.C. (2014). The Informal Economy and Poverty: Evidence and Policy Review (2014). Report prepared for Joseph Rowntree Foundation, York, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2404259>, 1-50.
- World Bank (1997). Helping Countries Combat Corruption: The Role of the World Bank Washington, DC: World Bank Group.
- World Bank Group (2017) available at <http://www.worldbank.org/>. Accessed on February 2017.
- World Bank (2016), The Worldwide Governance Indicators. Available at <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>. Accessed on September 2016.
- World Bank report on 'Country and Lending Groups' (2015), Available at: www.worldbank.org. Accessed on February, 2016.
- World Values Survey (2017) Available at, <http://www.worldvaluessurvey.org/>, accessed on February 2017.
- Ye, D., Ng, Y, Lian, Y. (2015), Culture and happiness, Social Indicator Research, 123(2), 519-547.
- You, J.S., Khagram, S.(2005), A comparative study of inequality and corruption." *American Sociological Review*, 70(1),136–157.

ISBN: 978-606-37-0217-4